

Václav S. Vondrák

O původu Kijevských listů
a pražských zlomků
a o bohemismech
v starších církevně-slovanských
památkách vůbec

Verlag Otto Sagner München · Berlin · Washington D.C.

Digitalisiert im Rahmen der Kooperation mit dem DFG-Projekt „Digi20“
der Bayerischen Staatsbibliothek, München. OCR-Bearbeitung und Erstellung des eBooks durch
den Verlag Otto Sagner:

<http://verlag.kubon-sagner.de>

© bei Verlag Otto Sagner. Eine Verwertung oder Weitergabe der Texte und Abbildungen,
insbesondere durch Vervielfältigung, ist ohne vorherige schriftliche Genehmigung des Verlages
unzulässig.

«Verlag Otto Sagner» ist ein Imprint der Kubon & Sagner GmbH. Václav S. Vondrák - 9783954795635
Downloaded from PubFactory at 01/10/2019 05:14:15AM
via free access

SPECIMINA PHILOGIAE SLAVICAE

Herausgegeben von
Olexa Horbatsch und Gerd Freidhof

Band 49

**O PŮVODU
KIJEVSKÝCH LISTŮ
a
PRAŽSKÝCH ZLOMKŮ**

**a o bohemismech v starších církevně-
slovanských památkách vůbec.**

Sepsal

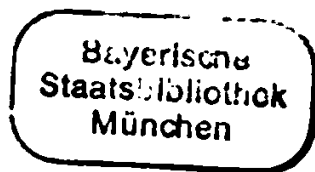
Prof. Dr. VÁCLAV VONDRÁK.

V PRAZE 1904.

VERLAG OTTO SAGNER · MÜNCHEN

1982

Z 74.772(49)

ISBN 3-87690-230-4

Copyright by Verlag Otto Sagner, München 1982.
Abteilung der Firma Kubon und Sagner, München.
Druck: Erich Mauersberger, 3550 Marburg/Lahn.

P82/8210

VORWORT

Mit dem Nachdruck von Vondráks 1904 erschienenem Werk wird ein auf dem antiquarischen Buchmarkt praktisch nicht zu erwerbendes Desideratum wieder zugänglich, das in der langen und auch schwierigen Diskussion zur Thematik bis heute immer noch einen besonderen Stellenwert hat. Insbesondere gilt das für die aus dem Lateinischen ins Altslawische übersetzten glagolitischen Kiewer Blätter, die ein Sacramentarium (katholisches Kirchenbuch) beinhalten und in vielen Gesichtspunkten den Freisinger Denkmälern analoge Probleme zeigen, die in der wissenschaftlichen Diskussion immer wieder in den Schnittbereich zwischen west- und südslawischem Gebiet geführt haben (großmährisches Reich, pannonische Slawen). Vondrák hatte sehr deutlich die These ausgesprochen, daß Kiewer Blätter wie Freisinger Denkmäler in dem gleichen Gebiet ("*u panonských Slovinců*", S. 5 dieser Ausgabe) entstanden seien. So ist es sicher auch kein Zufall, daß er sich einige Jahre zuvor bereits ausführlich mit den Freisinger Denkmälern beschäftigt hatte ("*Frisinské památky, jich vznik a význam v slovanském písemnictví*", Praha 1896).

In der Beurteilung des Alters der sprachlichen Schichten des pannonisch-slawischen und mährisch-böhmischen Einflusses stimmt Jagić in seiner Rezension dieser Arbeit (AfslPh 1905, S.441-446) mit Vondrák überein (wenn auch die Begründung nicht genau übereinstimmt): das westslawische Element ist später und stammt nach Vondrák möglicherweise erst aus der Zeit der 1. Hälfte des 10. Jh. (S. 45). Umstritten ist jedoch bereits bei Jagić der von Vondrák postulierte serbokroatische Einfluß in den Kiewer Blättern, den er den letzten Abschreibern zuschreiben will (S. 43ff.).

Die Annahme, daß es sich bei den Kiewer Blättern um eine Abschrift handelt, war zur Zeit des Erscheinens des Buches nicht unumstritten. So hatte Grunskij (*"Pamjatniki i voprosy drevneslavjanskoj pis'mennosti"*, t. I, Jur'ev 1904 - der Titel umfaßt in drei Heften die *"Kievskie glagoličeskie listki"* und in einem Heft die *"Pražskie glagoličeskie otryvki i iz istorii chorvatskoj glagolicy"*) die auch von Jagić nicht akzeptierte These aufgestellt, bei den Kiewer Blättern gehe es um ein Bruchstück des Sacramentariums in der ursprünglichen Form und damit nicht um eine Abschrift. Die Konsequenz aus einer solchen These wäre, wie Jagić (S. 445) in der Rezension schon bemerkte, daß die Kiewer Blätter zwar einen lateinischen Ritus in dem großmährischen Reich bzw. in Pannonien bezeugen würden (denn die lat. Vorlage ist nicht anzuzweifeln und durch Textvergleich belegt - vgl. z.B. die Textgegenüberstellung bei J. Stanislav, *Dejiny slovenského jazyka III*, Bratislava 1957, S. 29off.), nicht aber schon zu der frühen und allgemein angenommenen Zeit des Slavenapostels Method.

Überhaupt ist die sehr umfangreiche Arbeit Grunskijs, eines Absolventen der Universität Char'kov und damaligen Gelehrten der Universität Dorpat (Jur'ev) nicht ohne Widerspruch geblieben. Das betrifft sowohl die schon zitierte Rezension von Jagić als auch Vondráks Stellungnahme zu Grunskijs Arbeit (AfslPh 1906, S. 472-478), die auch teilweise persönlicher (allem Anschein nach aber berechtigter) Vorwürfe, die den Werdegang von Grunskijs Arbeit angehen, nicht entbehrt. Ein Streitpunkt ist z.B. die Chronologie und damit zukommende Priorität in der Interpretation der Akzentzeichen in den Kiewer Blättern, eine Frage, die später ja das besondere Interesse und die Korrektur E. Koschmieders gefunden hat (*"Die vermeintlichen Akzentzeichen der Kiewer Blätter"*, Slovo 4-5/1955, S. 5-23).

Zu einer kurzen Bibliographie sehr wichtiger Arbeiten zu den Kiewer Blättern vgl. man zuletzt das sachkundige und informative Buch von J. Stanislav, *Starosloviensky jazyk, Bd. 1*, Bratislava 1978, S. 104f., wo sich auch eine ausführlichere Beschreibung der sprachlichen Erschei-

nungen des Denkmals findet (S. 105ff.). Zum kulturhistorischen Hintergrund vgl. *ibidem*, S. 197ff.

Die ungleich kürzeren Prager Blätter (Fragmente) - ebenfalls in glagolitischer Schrift geschrieben - bilden den zweiten Teil der Abhandlung. Auch diese Frage wurde zu gleicher Zeit von Grunskij angegangen (vgl. vorher). Die Prager Blätter sind unzweifelhaft jüngeren Datums (vermutlich späte 2. Hälfte des 11. Jh.), die Westslawismen einem böhmischen Abschreiber der altslawischen Vorlage zuzuschreiben.

Der westslawische Anteil kann als stärker als in den Kiewer Blättern angesehen werden, so daß man vor Vondrák das Denkmal auch schon der tschechischen Sprache zuweisen wollte (vgl. genauer S. 48f. dieser Ausgabe). Eindeutig wendet sich Vondrák gegen die z.B. von Sreznevskij formulierte These, daß die Abschrift aus einer russisch-slawischen Vorlage erfolgt sei, woraus folgt, daß die *"scheinbaren Russicismen mit den altböhmischen Vokalismus in Zusammenhang"* (Jagičs Rezension S. 446) gebracht werden können (vgl. genauer S. 53ff.).

Als Entstehungsort für die Prager Blätter sieht er das tschechische Sprachgebiet an (*"Pražské zlomky mohly vzniknouti jen na českém území"*, S. 61), was die genaue Herkunft der Vorlage natürlich noch nicht erschließen läßt. Vondráks Beweisführung versucht es glaubhaft zu machen, daß der slowakische Bereich im großmährischen Reich damit für die Entstehung der Abschrift ausscheidet.

Während der Text der Kiewer Blätter in Vondráks Buch nicht aufgenommen wurde, findet sich der Text der Prager Blätter auf den Seiten 87-90.

Auf eine zusätzliche Aufnahme des Textes der Kiewer Blätter (etwa als Anhang) habe ich dennoch verzichtet, da er allgemein zugänglich ist (z.B. in der zitierten Ausgabe von Stanislav oder bei M. Weingart, J. Kurz, *Texty ke studiu jazyka a písemnictví staroslověnského*, Praha 1949²).

Im Anhang des Originals findet sich ein vierseitiges
Faksimile der Prager Blätter. Es wurde, da ohnehin nur
schwer lesbar, in den Nachdruck nicht aufgenommen.

Frankfurt am Main
im April 1982

G. Freidhof

O PŮVODU

KIJEVSKÝCH LISTŮ A PRAŽSKÝCH ZLOMKŮ

A O BOHEMISMECH V STARŠÍCH
CÍRKEVNĚSLOVANSKÝCH PAMÁTKÁCH VŮBEC.

SEPSAL

PROF. DR. VÁCLAV VONDRÁK.

SPISŮV POCTĚNÝCH
JUBILEJNÍ CENOU KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK
ČÍSLO XV.

CENA 2·10 KORUN.

V PRAZE.

NÁKLADEM JUBILEJNÍHO FONDU KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK.

1904

SPISŮV
POCTĚNÝCH JUBILEJNÍ CENOU

KRÁLOVSKÉ
ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK V PRAZE

ČÍSLO XV.

PROF. DR. VÁCLAV VONDRÁK:

O PŮVODU

KIJEVSKÝCH LISTŮ A PRAŽSKÝCH ZLOMKŮ

A O BOHEMISMECH V STARŠÍCH
CÍRKEVNĚSLOVANSKÝCH PAMÁTKÁCH VŮBEC.

V PRAZE.
NÁKLADEM JUBILEJNÍHO FONDU KRÁL. ČESKÉ SPOLEČNOSTI NÁUK.
1904.

Obsah.

	Str.
Úvod	1
I. Kijevské listy	3
II. Pražské zlomky	48
Slovanské bohoslužby v sázavském klášteře	76
Videnské a Svatořehořské glossy české	83
Text pražských zlomků	87
O původu cksl. legendy o sv. Václavu	91
A) Index omnium verborum, quae in <i>Kijevensibus</i> fragmentis inveniuntur . .	94
B) Index omnium verborum, quae in <i>Pragensibus</i> fragmentis inveniuntur . .	105
Ukazatel jmen a věcí	111
Opravy a doplňky	113

Nález

o spise profesora dra Václava Vondráka, nadepsaném „O původu Kijevských listů a Pražských zlomků a o bohemismech v starších církevněslovan-
ských památkách vůbec“, který ve lhůtě dopadlé dne 31. prosince 1903 podán
byl k soutěži o honorář z jubilejního fondu.

Královská Česká Společnost Náuk ve schůzi konané dne 4. května 1904 vyslechnuvši posudky spolupodepsaných pp. odborníků, usnesla se jmenovaný spis prof. dra Václava Vondráka poctiti honorářem z jubilejního fondu pro vědeckou literaturu českou a vydati jej nákladem téhož fondu.

V Praze, 4. května 1904.

Za Královskou Českou Společnost Náuk:

Dr. V. E. Mourek,
hlavní tajemník.

Dr. W. W. ryt. Tomek,
předseda.

Dr. Jan Gebauer,
posuzovatel.

Dr. Frt. Pastrnek,
posuzovatel.

Předmluva.

Prítomný spis jest dalším příspěvkem k poznání díla našich slovanských apoštolů, Cyrilla a Methoda, jež v prvních svých počátcích utkvělo, jak známo, na českomoravské půdě. Ač mu nebylo popřáno, aby se zde utěšeně dále rozvíjelo a zmohtnělo, nebyli přece Čechové při dalších jeho osudech docela stranou. O tom nás poučují právě dvě památky, o nichž se zde pojednává. Kdežto však druhá památka — Pražské zlomky — pochází, jak uvidíme, přímo od Čechů a byla psána na české půdě, jeví se nám účastenství Čechů při první památce, Kijevských listech, přihlížíme-li též k jazykovým zvláštnostem několika jiných památek téhož neb podobného rázu, v jiném poněkud světle. Na základě některých zvláštností jazykových dospíváme totiž k závěrku, že Čechové měli i v jiných krajích, daleko od své vlasti, značné zásluhy o další vývoj hlaholského písemnictví, totiž na srbskochrватské půdě. Jde zde bezpochyby o jednotlivé učenníky arcibiskupa Methoda, kterým se bylo uchýliti z Moravy na jinou půdu po jeho smrti, poněvadž se nechtěli vzdáti toho, čemu se byli od něho přiučili. Řecká legenda nám o předních učennících Methodových vypravuje, že se uchýlili hlavně na jih do Bulharska; ale o všech to neplatí, a tak se ku př. neděje o Gorazdovi žádná zmínka, že by byl šel též do Bulharska. Několik z nich volilo jiné krajiny. Věděli totiž, že slovanská bohoslužba je též zavedena u Chrvatů, a tam se tedy odebrali. Zdá se, že to

byli hlavně učenníci Methodovi českomoravského původu. K jejich činnosti na chrvatské půdě poukazují právě, jak uvidíme, i Kijevské listy. Pro nás Čechy mají tedy tyto dvě památky, o nichž se tuto pojednává, velkou důležitost. Ovšem se dosud hlasy slavistů ještě docela nesrovnávaly v tom, jeví-li se skutečně jakási účast Čechů v našich památkách, či jen třeba v jedné z obou. Doufám, že se mi podařilo v přítomném spise dokázat, že tyto pochybnosti nejsou nijak odůvodněny.

Jest mi zároveň milou povinností, vysloviti zde díky p. dvornímu radovi prof. *J. Gebauerovi* a p. prof. *Fr. Pastrnkovi* za pečlivé posouzení tohoto spisu, a Král. České Společnosti Náuk za přisouzení honoráře a za vydání spisu nákladem jubilejního fondu, jakož i za to, že — uznávajíc potřebu nových snímků Pražských zlomků — dala je poříditi a k mé práci připojiti, tak že se splnilo přání všech slavistů, kterého jsem se dotekl v Úvodě na str. 2. Při tom náleží zásluha hlavně p. generálnímu tajemníku Společnosti, prof. *Václ. E. Mourkovi*, na jehož ochotu hlavně i ve vědeckých otázkách vždy se může čítati, jakož i p. třídnímu tajemníku, prof. *Jos. Kalouskovi*, který vše obstaral, čeho při tom třeba bylo. A tu pak náleží dále díky Jeho biskupské Milosti ThDru *Františkovi Kráslovi* jakožto knihovníku kapituly Svatovítské, a p. *P. Jindřichu Skopcovi*, adjunktovi knihovny kapitulní, kde se zlomky chovají, za laskavou ochotu, s kterouž umožnili tuto reprodukci.

Na snímcích můžeme pozorovati, jak jsou naše zlomky valně porušeny; hlavně platí to o str. I. A. a II. B. Jak známo, byly naše listy pevně přilepeny jeden vedle druhého k vnitřní straně zadní desky latinského rukopisu, obsahujícího Zjevení sv. Jana, skutky apoštolské a listy sv. Pavla. Jejich jinak již dosti porušené a vybledlé písmo utrpělo značně tím, že listy musily býti odlepeny, aby se i spodní písmo mohlo poznati, a sice utrpěla hlavně str. I. A. a II. B., které právě lpěly na desce. Zvláště o str. II. B. udává Šafařík, že vlastní hmota inkoustu zůstala s větší částí lpěti na dřevěné desce či na

vrstvě klíhové; jen tu a tam povolil klíž od desky a vzal s sebou též inkoust jednotlivých liter. Pomocí zachovaného písma na desce bylo Šafaříkovi možno písmo této stránky úplně přečísti. Mimo to použil při ní chemických reagenčních tekutin, při čemž písmo zcela zřejmě vyniklo na okamžik, za to však za několik dní začalo již blednouti, pročež musil býti dán tento list ihned mezi dvě skla a okraje se zalepily, aby vzduch neměl přístupu (Šafařík, Glag. Fragmente, str. 27). Na str. I. A. uebylo pro povahu inkoustu chemické obnovení písma možné (a sice nereagovalo ani původní, vyškrabané písmo, jest to totiž palimpsest). Aby se písmo, pokud možno, co nejvíce zachovalo, byly listy odlepeny jenom na sucho, ne snad navlhčením, jinak by bylo, zvláště na prvním listu, utrpělo velkou pohromu (str. 28).

Šafařík četl docela správně. a sice se mu podařilo, jak již podotčeno, text čtvrté stránky (II. B.) úplně přečísti, kde my nyní na snímku z uvedených příčin nemůžeme s náležitou zřetelností vše rozeznávat. Text na druhé a třetí stránce je takřka neporušen, za to na první stránce (I. A.) nemohl Šafařík vše přečísti, a to se ani nám nyní na snímku nepodaří. Nejvýš můžeme tu a tam sledy jeduotlivých liter pozorovati, ale souvislého textu se všude nemůžeme dodělati. Jen ve dvou případech předpokládám s větší pravděpodobností a sice jednou i na druhém zlomku ь, kde Šafařík četl ь, tak že i druhý zlomek zná obě polohlásky, ač již dává přednost polohlásce ь (totéž platí na př. o mladší části Zogr.).

Ač listy utrpěly takovou zkázu, je přece jich písmo na jednotlivých místech tak dalece zachováno, že můžeme zcela dobře jeho ráz posuzovati, a to i na první stránce (I. A.). Vidíme zřetelně, že písmo obou stránek prvního listu, pocházející od dvou písařů, je pozdější, nežli písmo druhého listu, pocházející od jednoho písaře (st. II. A. a II. B.).

Dne 17. prosince r. 1855 přednášel Šafařík poprvé o povaze a obsahu tehdy nově nalezených dvou listů pergamenových

na všeobecnou žádost v král. Společnosti Náuk. V jejích publikacích vyšla pak jeho důkladná práce o těchto zlomcích (Abhandlungen der k. böhm. Gesellschaft der Wissensch., V. Folge, 10. Band, r. 1857.). Slavná král. Společnost získala si již tedy mnoho zásluh o prozkoumání našich památek, a zůstala jen věrna svým stkvělým tradicím, dala-li i nyní důkladné jich snímky poříditi. O těchto budiž ještě podotčeno, že bylo dovoleno, aby se skla, mezi nimiž se zlomky chovají, při fotografování odstranila, poněvadž by byla jinak trochu vadila. Takto bylo možno poříditi fotografie, jakých lze nyní nejlepšími aparáty docílit. Potom ovšem se snímky daly zase mezi skla.

Václ. Vondrák.

Úvod.

Výklad nějaké památky a sice filologický výklad v nejšířším toho slova smyslu — jest zajisté nejpřednější úlohou jazykovědy. Výklad takový závisí obyčejně — ač ne vždy — na tom, jak daleko již jazykozpyt vůbec dospěl. Ovšem, kdybychom dle toho, jak se dosud vykládaly *Kijevské listy* a *Pražské zlomky*, chtěli souditi o stupni vývoje slavistiky v poslední době, nemohli bychom s tím býti asi příliš spokojeni. Výklady ty se ještě tak rozcházejí, že by ten, komu by se jen jich výsledky staly známy, zajisté musil žasnouti nad takovou pestrostí. Není takměř země, nyní neb v dávnějších dobách Slovany obývané, kde by se bylo nehledalo původu Kijevských listů, k nimž se obyčejně vždy i Pražské zlomky přibíraly. Jen snad na Rusko a a Lužicko se při tom ještě vážněji nepomýšlelo, pokud mi známo. Některé zvláštnosti staroruských památek se nicméně již srovnávaly s Kijevskými listy.

Při tomto méně uspokojivém stavu naší otázky nesmí se přehlížeti, s jakými obtížemi jest jazykozpytci zápasiti v podobných případech vůbec, zvláště ale u výkladu památek, z nichž se nám zachovaly celkem jen nepatrné zlomky. Kromě toho třeba pamatovati na to, že nemáme vlastně dosud podrobnější práce, která by byla přihlížela ku všem důležitějším jazykovým a palaeografickým zvláštnostem našich památek, nemáme zkrátka monografi o Kijevských listech a Pražských zlomcích. Všecky dosavadní úsudky a práce týkající se těchto památek mají více méně ráz příležitostných poznámek (vyjma Šafaříkovo vydání Pražských zlomků). Sem patří poznámky *Miklosichovy*, *Geitlerovy*, *Jagićovy* a jiné ještě z nejposlednější doby. Tím se ovšem stalo, že se přehlédly význačné jazykové zvláštnosti. Chci zde jen podotknouti, že se ku př. v Kijevských listech vyskytuje v nom. pl. zájmena osobního

jen tvar *um*, nikdy však *um*, což nám, jak uvidíme, s jinými zvláštnostmi ukazuje zcela zřetelně, kde jen můžeme hledatí původu této památky.

Nemohu ovšem tvrditi, že bych byl v této práci vysvětlil snad všecky záhady spojené s našimi zlomky. Tolik ale smím snad říci, že nebude již budoucně možno rozcházetí se tak ve výkladu těchto památek, jak se to dosud dělo. Na základě této práce nemůžeme již tvrditi, že by byly Kijevské listy s Pražskými zlomky vznikly na téže půdě, řekněme ku př. někde v Čechách. Společné bohemismy *c* a *z* třeba jinak vysvětliti a sice v souvislosti s podobnými bohemismy jiných památek. Kdežto lze dokázati, že Kijevské listy mohly býti psány jen na jihu, vznikly pražské zlomky v *Čechách*, a sice jak mnohé okolnosti tomu nasvědčují, v době *sázavské*. Pro nás jest to tedy nad míru důležitá památka, neboť nás poučuje nejen o *ritu* v klášteře *sázavském*, nýbrž i o *slovanském písmě*, kterého se tam užívalo, o čemž jsme dosud ovšem nic bezpečného nevěděli.

Pro důležitost památek připojují se podrobné seznamy všech slov, vyskytujících se v nich. Doporučovalo by se ovšem též, aby se připojily snímky Pražských zlomků, neboť snímky v Šafaříkově vydání nevyhovují již, tak že máme vlastně jen jeden, který uspokojuje, a sice u Geitlera (*Die alban. u. slav. Schriften*).

*

I. Kijevské listy.

V Kijevských listech vyskytují se, jak známo, některé jazykové zvláštnosti, které by mohly — jak se aspoň na první pohled zdá — značně usnadniti odpověď na otázku, kde památka ta vznikla. Ovšem jenom v případě, že bychom mohli tyto zvláštnosti zjistiti hned již v prvotním slovanském překladě latinského originalu — že jest to překlad z latiny, o tom se ovšem nemůže pochybovati. Bohužel, nelze toho zjistiti, spíše můžeme dokázati, že naše památka je prepis starší slovanské předlohy a sice snad již kolikátý, a že se zvláštnosti, o kterých jsme se zmínili, dostaly teprv při prepisu do této památky. Tím ovšem není již odpověď na naši otázku tak snadná, jak se zdála, ano, stává se ještě tím složitější, že se vyskytují v této památce i jiné zvláštnosti, které poukazují zase k jinému jazyku a které se sem, jak níže ukážeme, dostaly též jenom prepisovačem či prepisovači.

Než vraťme se k zvláštnostem prvního druhu. Jsou to známé bohemismy *c* (za *št*) a *z* (za *žd*), které se arcí i jinak — bez českého vlivu — vykládaly, ale pokud můžeme sledovati vývoj a vzájemný poměr slovanských jazyků, nelze nám jinak, nežli v nich viděti skutečné bohemismy. Kdybychom tedy v Kijevských listech mohli viděti hned prvotní slovanský překlad, pocházel by od nějakého Čecha neb Moravana, jehož působením by se byly tyto bohemismy sem dostaly. *Ale pak by se zde nemohlo vyskytovat slovo то҃҃҃҃҃ IVb 10—11, neboť žádný Čech by tak nemohl napsati v prvotním svém překladě místo то҃҃҃҃҃.* Z toho vychází na jevo, že to nemůže býti prvotní slovanský text (překlad), avšak není tím ještě dokázáno, že se bohemismy dostaly až při prepisu do památky, neboť mohlo by se též na to pomýšleti, že v předloze bylo již *c* a *z* a tedy i то҃҃҃҃҃ a že teprv prepisovač udělal z toho то҃҃҃҃҃. O tom budeme sice ještě doleji uvažovati, zde

však můžeme hned podotknouti, že by takový výklad nebyl příliš pravdě podobný, kdybychom zároveň předpokládali, že tato poslední předloha obsahovala právě *prvotní* překlad Čechem pořizený. Kdyby byl totiž Čech pořídil tento překlad, našli bychom zde zajisté i některé ústupky češtině po lexikální stránce, tak jak to shledáváme v jiných památkách, které vznikly za podobných podmínek, jako ku př. v Pražských zlomcích,¹⁾ v církevněslovanské legendě o sv. Václavu.²⁾ Avšak o nějakých lexikálních bohemismech není v Kijevských listech ani stopy: nemáme zde ani jediného výrazu, který by nám zřetelně a bezpečně poukazoval k češtině. Naopak, po lexikální stránce ukazuje památka, jak uvidíme, zcela jinam.

Jinak ovšem, předpokládáme-li, že předloha s bohemismy neobsahovala zároveň prvotní překlad, nýbrž že to byl již přepis Čechem pořizený. Přepisovač této mohl předělati *иоуѣнѣ* v *тоуѣнѣ* a netřeba pozastavovati se nad tím, že záměna ta nezasáhla i některé jiné případy, neboť u všech těchto rozcházel se jazyk přepisovačův, jak uvidíme, s církevní slovanštinou, tak že, nechtěl-li se vrátiti přepisovač k této, bylo mu zůstatu při bohemismech *c* a *z*. Pro příslušné hlásky své mateřštiny neměl ještě grafického výrazu v písemnictví tohoto druhu. V mateřštině posledních přepisovačů mělo slovo to ovšem *t* v násloví: u Srbochorvatů, o něž jde, zní totiž slovo *tuđi*.³⁾

Na základě těchto — a jak uvidíme, ještě jiných úvah — dospíváme k výsledku: *v prvotním slovanském znění Kijevských listů nebylo bohemismů; tyto se sem dostaly teprv při přepisu.*

¹⁾ Poslední jich přepis byl *Čechem* pořizen, jak uvidíme.

²⁾ Původce jejího prvotního textu byl *Čech*.

³⁾ Již ve svém spisku „Zur Kritik der altslov. Denkmale“ (Sitzungsber. víd. akad. fil. hist. tř. sv. CXII. 1886, str. 775, čí 35) vykládal jsem slovo *ТОУѢДѢ* vedle *ШТОУѢДѢ* z **tjudj-*, kde vlivem druhého *j* první též zaniklo. Nyní podává *Meillet* též výklad: *La dissimilation de j par un autre j* (Études sur l'Étymologie et le vocabulaire du vieux slave I. Paris. 1902, str. 175). Oba tvary *ШТОУѢДѢ* i *ТОУѢДѢ* vznikly tedy nezávisle na sobě, jen *СТОУѢДѢ* je mladší než *ШТОУѢДѢ*, z něhož vzniklo a sice vlivem následující skupiny *ѢД*. Jak jsem ukázal, převládá *ТОУѢДѢ* v starších památkách, výlučně je v *Mar*, *Assem.*, *Sav.* kn., v *Zogr.* je jednou *ШТЮѢДѢ* (Jan 10. 5) a dvakrát *ТОУѢДѢ*, v mladší části (*Zogr. b*) je jen toto. I *Glag. Cloz.* má výhradně *ТОУѢДѢ*. Naproti tomu má *Supr.* jen jednou *ТОУѢДѢ* *рожденикѣ* a jinak veskrz jen *ШТОУѢДѢ* a *СТОУѢДѢ*. Kolísání pozorujeme též v *Fuch. sin.*, kdežto v *Žalt. sin.* je zas jen výhradně *ТОУѢДѢ*. Vůbec můžeme tedy předpokládati, že v památkách poukazujících k srbsko-chorvatské půdě je *ТОУѢДѢ* a bezpochyby bylo tak i v sousedních bulharských krajinách. V památkách, poukazujících spíše k východnímu Bulharsku (a k jižnímu) převládá zase, jak se zdá, *ШТ* a *СТ* v tomto slově.

Že jest to vůbec přepis, vychází i z následující okolnosti na jevo. Již dříve jsem předpokládal, že prvních sedm řádků na l. IIb psala jiná ruka než ostatní část památky (nehledě k první stránce, na které se nám jeví vůbec docela jiné písmo). *P. Grunskij* mě příležitostně upozornil, že dle jeho názoru pochází celá předcházející část, tedy od l. Ib ř. 1. až l. IIb ř. 7. včetně, od jiné ruky. Jakožto důvod uváděl, že se zde nosovky jinak píší nežli v ostatku (totiž se zakrnělou druhou částí). Při bedlivém ohledání přesvědčil jsem se, že se věc skutečně tak má, a mimo to pozoroval jsem i následující odchylky:

Ač tato první část nebyla asi později psána, než to, co následuje, má její písmo přece proti ostatku ráz *trochu pozdější* hlaholice. Jeví se to v tom, že **Ѡ** zde stojí skoro vždy přímo, kdežto v ostatní části je častěji ještě trochu nakloněno na levo. **Ѡ** nemá někdy háček na levé straně, ku př. ve slově **ⲁⲛⲟⲥⲧⲟⲗⲟⲩ** I. b 20; **ⲛⲉⲧⲣⲟⲩ** I. b 21; obyčejně je zde místo háčku slabá zanikající čárka, z níž takřka zbývá jen i nepatrný bod; v druhé části je čárka tato vždy zřetelná a mimo to mívá někdy ještě i háček. Taktéž druhá část samohlásky **Ѣ** nemá u prvního písaře žádnou příčnici. Kličky u všech liter jsou obyčejně nahoře rovné seříznuty, tak u **Ѡ**, **ѡ**, **Ѣ** atd. K vůli souměrnosti pozoruje se to tu a tam též i u dolejších, a tím nabývá tato hlaholice poněkud rázu hranatosti. Obě kličky u **Ѧ** dosahují zde jednou již až dolů a sice ve slově **ⲧⲗⲁⲛⲉⲥⲈ** II. 5 (inicialka). **Ѣ** má prostě dvě příčnice z nichž hořejší přesahuje na pravo; v druhé části však se končí často háčkem, jenž se zde *nikdy* nevyskytuje v první části.

Máme zde tedy písmo dvou písařů, ale přece můžeme u obou pozorovati celkem týž systém znamének nad samohláskami, o němž ihned budeme blíže pojednávat. Každý z obou uchyloval se, stalo-li se vůbec tak, jen zase obyčejně svým způsobem. Vysvětlíme si to nejspíše jen tak, předpokládáme-li, že tento systém byl již v předloze.

A tak svědčí zřejmě více okolností pro to, že zde máme před sebou *přepis* jiné slovanské předlohy.

Kde vzniklo původní, slovanské znění Kijevských listů? Lze s velkou, jak myslím, pravděpodobností dokázat, že vzniklo u *panonských Slovinců*, tedy někde u Blatného jezera, kde panoval kdysi Kocel, nebo spíše trochu jižněji od tohoto území v krajinách kajkavského nářečí. *Jsouť jakési vnitřní vztahy mezi Kijevskými listy a mezi I'risinskými památkami, které poukazují k témuž území, k týmž literárním podmínkám.* Ve svých „Studích z oboru církevně-slovanského

písemnictví“ (Rozpravy české akademie, tř. III. č. 20, str. 48, viz i str. 64.) ukazují právě, že *Frisinské památky* vznikly na tomto území, hlavně na základě výrazu *žmach*, na který se mi podařilo konečně přijíti. Již ve svém vydání těchto památek upozornil jsem dále na to, že je v nich tu a tam označen přízvuk a že máme konečně v *Kijevských listech* vedle různých znamének nad literami, jež dílem snad napodobují řecký přídech, též čárky, které se opakují na téže slabice, ku př. подáзь Ib 5; II. 12; Vb 18; отъдязь IVb 10 дязь VII. 16; просьмъ IIb 19 a III. 10, vedle toho ovšem i просъмъ II 7; III 3 a IV 2 (*Frisinské památky* str. 38.). Předpokládaný přízvuk ve *Frisinských památkách* odbyl *Jagić* trochu lehce: „Die Annahme von Accenten (s. 36—37) führt eigentlich doch zu keinem Resultat, sie treibt nur den Verfasser zu allerlei Unwahrscheinlichkeiten, wie z. B. die Betonung nom. *národ*, acc. *dušú*. 1. Pers *verujú* ganz verzweifelt aussehen“ (Archiv für slav. Phil. 18, str. 600). Avšak k tak negativním výsledkům náš výklad přece nevede, jak ihned uvidíme.

Od té doby zabýval se přízvukem *Kijevských listů* *Каринскій, Н.* (*Объ удареніяхъ во кіевскихъ глаголическихъ отрывкахъ. Изв. рус. яз. VI. 3, 281—289*), který uvádí některé doklady a srovnává též jich přízvuk s jinými památkami. *Karinskij* dospěl k výsledku, že znaménka ' ^ (o obloučku obráceném otvorem nahoru se nezmiňuje) označují zde *přízvuk* a že pocházejí — z řečtiny; ^ odpovídá prý řeckému circumflexu. Tyto druhy přízvuku nekladly se dle jeho skutečných odstínů, nýbrž dle jistých pravidel pravopisných, jež byla částečně v souvislosti s řečtinou. *Karinskij* srovnává pak některé případy s památkami — pozdějšími, někdy až z XVI. věku. V okolnosti, že přízvuk zde někdy souhlasí se současným *ruským* a *bulharským*, vidí důkaz, že se nám v něm obráží právě živá mluva. Takové výsledky nemohou ovšem naprosto uspokojiti. Má zde i chyby jako *принесенї* 5krát (str. 287) kdežto v památce je 5krát *принс-сенї* (či *приссенї*), což je, jak uvidíme, něco zcela jiného.

Dále *Грунскій, Н.*: *Къ исторіи удареній въ памятникахъ древнецерковнославянскаго языка Р. Фил. В. XLV 32—34*), který poukazuje na některé shody v církevně-slovanských verších IX—X. stol. (o nichž pojednal *Соболевскій*, *Мин. Сб.* 1900) a v *Kijevských zlomcích*, ku př. *вѣси* vedle *вѣсѣмъ* a *вѣси*, *вѣсѣхъ*. Jak mi však autor sám ústně sdělil, nepřikládá již tomuto žádné váhy.

Chceme-li dobře pochopiti význam značek Kijevských listů, třeba nám též přihlížeti k Frisinským památkám a k staroněmecké grafice.

jejižto vliv se zde všude jeví. Za základ může nám posloužiti, co W. Braune ve své „Althochdeutsche Grammatik“, zweite Auflage 1891, § 8, pozn. 2. v tomto ohledu praví: „Sporadische circumflexe oder acute über langen vocalen finden sich in sehr vielen denkmälern. Ganz systematisch ist aber dieses mittel erst von Notker 4) angewant, welcher jeden hochbetonten langen vocal durch circumflex, jeden hochbetonten kurzen vocal durch acut bezeichnet und auch auf lauge vocale der uebeusilben sehr oft den circumflex setzt (vgl. Beitr. 2, 127 ff.; Zs. fdph. 14, 129 ff.). 5) Die spuren dieses Notkerschen Systems finden sich in vielen s chriften des 11. jh's, am vollständigsten bei Will. (Zs. fdph. 10, 217).“ Circumflex se dělal tak, že se šikmá čárka nahoře náhle neb zvolna, často i kyjovitě, zahrula. Šel-li tento záhyb až dolů do polohy, kde levá čárka počínala, nabýval tento circumflex podoby šikmé neb rovně stojící stříšky, tedy: $\overset{\sim}{\sim}$ a jiné ještě variace. Tak se uaznačuje délka třikrát v tak zvané reichenavské zpovědní formuli z IX.—X. stol. (rkp. víd. dvorní knihovny, cod. 1815, na l. 13b—14a): *gidâhtdin*, *dâhda* a *dâr*. Jinak se zde ozuačuje přízvuk jednoduchou šikmou čárkou, zvláště při *l'h*, kde bývá čárka někdy nad *l*, někdy na pravo, třeba i nad *h*. Jak uvidíme, setkáváme se s něčím podobným v první Frisinské památce. Podobně nalézáme v tak zv. Sangaller Glaube und Beichte I, jejížto suimek máme u *G. Könnecke*: Bilderatlas zur Geschichte der deutschen Nationalliteratur. 2. Aufl. 1895 na str. 18. Je zde *uuîs* ř. 19; *firmâdin* ř. 26 a *nû* ř. 37, tedy vesměs dlouhé hlásky, na krátkých slabikách *jeu* '. Přechod čárek se slabým háčkem na konci k čárkám bez háčku, jak to máme v 1. Frisinské památce, vidíme též v Tatiauově Evangelienharmonie (kolem r. 825), viz Könnecke str. 10. Různé variace znaménka pro délku pozorujeme v *Otfriedu* († asi 875) (Könnecke str. 13.) Zde vidíme, jak se někdy nekladlo zuaménko přesně na samohlásku, kam náleželo, nýbrž jinam, hlavně na následující písmě

4) Tento zemřel r. 1022.

5) Zde se praví: „Die Bezeichnung des Worttones durch Accente, sowie die durchgreifende Anwendung von Accenten überhaupt scheint erst durch *Irabanus Mawrus* (tento žil 776—856) eingeführt worden zu sein. Dieser gebrauchte den *Circumflex* zur Bezeichnung der Länge auf betonten wie unbetonten Vocalen, den *Acut* wendet er auf kurzen Vocalen an, um eine kurze Silbe als *betont* darzustellen. Diesem Gebrauche folgten nun auch seine Schüler jedenfalls von *Irabanus* dazu angehalten . . . , aber vollständig durchgeführt findet sich diese Accentuation erst bei *Notker*, während vor ihm *Otfried* (též žák *Irabanův*) nur die Haupthebungen des *Verses* durch *Acut* ausgezeichnet hatte“

ku př. *sun* m. *fün* (předposlední *f.*), *singit* m. *singit* (poslední *ř.*), což nalézáme i jinde, hlavně ku př. v I. Frisinské památce.

Přejdeme-li nyní k této, třeba především vytknouti, že zde máme dvojí druh znamének: *pouhé čárky* a *čárky s kyjovitým háčkem*; mezi tím jsou ovšem, jak již naznačeno, povlovné přechody. Bohužel nelze na 1. snímku mého vydání tyto jemné rozdíly všude zřejmě stopovati, poněvadž reprodukce tohoto listu je provedena kaménostiskem. Za to můžeme vše lépe rozeznávat na fotografickém snímku, který chovám u sebe, a na fotografických negativech, které jsou majetkem české akademie v Praze. Zde vidíme dosti zřejmé háčky lišící se od ostatních znamének, obyčejně i polohou, v následujících slovích: *fiuvoť* ř. 9, zde se tedy naznačuje délka i přízvuk a sice tento zcela pravidelně (slovinsky ještě nyní *živót*),⁶⁾ *vuêz* (cksl. *вѣцѣ*) ř. 20, *miłoztívî* ř. 21, tyto dva případy je ostatně viděti i na snímku v uvedeném vydání. Dle toho sem tedy ovšem patří i *miłoztiuvî* ř. 2, kde je na fotogr. snímku spíše čárka. Dále sem můžeme počítati *zpe* ili *nezpe* ř. 17. Pochybné je *vúede* ili *nevuéde* ř. 14, kde spíše musíme předpokládati jednoduché čárky označující přízvuk. Na druhé stránce nemáme žádného příkladu, o kterém by se nemohlo pochybovati, snad ještě *mô* ř. 6 (30) dvakrát, jinak je zde často slabý háček, ale také čárky bez háčku. Na všechn způsob můžeme říci, že kdo tuto památku prepisoval, nebyl si již dobře vědom platnosti těchto znamének, nevěděl, že jednoduchá čárka znamená *přízvuk*, oblouček či stříška *délku*. Proto dobře mezi těmito znaménky nerozeznává, splývají často u něho dohromady. Ostatně se tomu nemůžeme diviti, neboť tak nalézáme často i v staroněmeckých rukopisech, u nichž jsmo na jeden příklad upozornili nahoře. Co se týče jednotlivých případů označeného zde přízvuku, mohu jednoduše odkázati ku str. 36—37 onoho vydání. Chci jen vytknouti, že nemůže býti náhodou, máme-li zde třikrát *živót*, tedy jako nyní v slovinštině. *Národ* 28 je i nyní v slovinštině, ano i v uherško-slov. nářečí (Rad 48, str. 156), nenahlížím tedy, proč by to nebylo mohlo býti v slovinštině někdy již řekněme v 9—10. stol. Zcela slovinsky zní i *otél* ř. 28; *tvoriv* I 22 a 24 odpovídá zcela dobře nynějšímu *tvorím* atd. *Tvoimi* ř. 32 je třeba na str. 37 ř. 9 uvedeného vyd. opravit, neboť na snímku je *tvoimi* (obdobně i v Kijevských listech, jak uvidíme).

Nemůžeme zde ovšem očekávati přesné pravidelnosti, které i jinde nenalézáme v podobných případech. Prepisovač znaménkům

⁶⁾ Jest to též původní přízvuk, rusky *живо́тъ*, čakavsky: *živòt*, *živòta* (též i bylo původně dlouhé, štok. ovšem nyní *život*, *života*).

mnohdy asi ani nerozuměl. Tak se zde setkáváme velmi často s přízvukem na začátečním velkém i malém *i*, i když je to pouhá spojka. Jakou platnost má zde v posledních případech toto znaménko? Není to asi nic jiného nežli pouhé mechanické napodobení grafiky německých zpovědních formulí. Jak jsem nahoře podotkl, je ku př. v reichenavské formulí *Ih* skoro vždy tak psáno. Kdo četl častěji takové německé formule, nemohl si pak *i(I)* na začátku slova a samo o sobě jinak představit nežli s čárkou onou, kterou se ovšem zde původně naznačoval přízvuk.

V druhé Frisinské památce jsou velmi vzácné případy s přízvukem, totiž: *neprigemlióki* ř. 3–4, kde se jeví též slovinský přízvuk, pak *nicakofé* ř. 70. Na tento výraz upozornil již *Valjavec* v *Archiv für sl. Phil.* V, str. 161, pojednáváje o slovích s dvojím přízvukem jako *bòmè* z *bog me*, *dòklèr* z *doklé žè*, *kàmèr* z *kám žè* a pod. dále: *nikàkèr*, *nikòkèr* (mon. fris. II, 70: *nikakofé* d. i. *nikakožè*). Z toho vychází na jevo, že také *že* mohlo míti přízvuk, jak je právě v našem příkladě naznačen. Tuto zajímavou poznámku *Valjavcovu* jsem bohužel přehlédli vydávaje Frisinské památky. V *úgotouleno* 64 je asi sotva naznačen přízvuk, spíše patří čárka jakožto pouhá grafická zvláštnost k samohlásce *u*, jak to několikrát nalézáme i v první památce a jinde.

O třetí památce nemůžeme zde v tomto ohledu více říci, nežli co nalézáme ve vydání na str. 37. Znaménko *uad e* v *bdê* ř. 32. souhlasí dosti s obyčejným znaménkem pro délku v staroněmeckých rukopisech, jen že je dolejší konec zahnut na pravo. Totéž znaménko máme ve slově *Tigese* II ř. 41 nad písmenem *i*.

Přejdeme nyní ku znaménkům v *Kijevských* listech. Celkem máme zde trojí druh: pouhé čárky, pak obloučky, které jsou otevřeny nahoru nebo dolů, v kterémžto případě ovšem tvar obloučku obyčejně přechází ve tvar stříšky se špičkou nahoře \wedge . Jakožto čtvrtý druh znaménka přistupuje k tomu ještě čárka s levé strany na pravou dolů svislá $\`$. Znaménko to (*gravis*) vyskytuje se ovšem jen v jistých případech, jak uvidíme. Můžeme zde hned podotknouti, že to vše je výsledek vlivu jak staroněmecké grafiky tak snad i řecké.

Pouhá čárka naznačuje jednoduše přízvuk a sice jako v staroněmeckých památkách (a i v řeckých) obyčejně na krátkých slabikách. Přízvuk ten, jak je zde v Kijevských listech označen, odpovídá pravidelně nynějšímu slovinskému, ovšem jak se v určitém jeho nářečí jeví. Z toho můžeme též souditi, kde asi památka ta původně vznikla.

Ze slovesných tvarů sem patří: **НАСЛѢДОВАТИ** VII, 17, v slovinštině u těchto sloves týž přízvuk, jako *nazadováti*, *napredováti* atd., ve štokavštině naproti tomu: *nàsljedovati*, *-dujêm* (*nàšljedovati*, *-ujêm*), rusky *наслѣдовать*, kde tedy vidíme původní přízvuk. **ВЕСЕЛІШИ** Ib 5, tak i nyní slovinsky *veseliš* (Rad. 93, str. 181), u uherských Slovinců (str. 196) a u kajkavců (Rad. 94, str. 27). Tak i rusky: *веселішь* (P. Boyer, de l'accentuation du verbe russe, p. 36), štokavsky ovšem již *vesěliti*, *-lím*.

I jinde jeví se zde ještě starý přízvuk souhlasně s nynější slovinštinou. Naboře jsme uvedli **ПРОСИМЪ** IIb 19 a III 10; slovinsky též *prósim*, *prósiš* (Rad. 94, str. 34). Rusky též *прóсумъ* (1. os. *прошú*), štokavsky *prósiiti*, *prósiim*.

Taktéž **МОЛИМЪ** III 3, kajkavsky též *mólim*, *móliš*, *mólimo* (Rad. 94, str. 93) a jinde. Valjavec udává Rad. 93, str. 160: *molíš* . . . *molí* tako samo u Kostelca, ináč *mólim* i *mólim*; štokavsky *mólitii* *mólim se* a rusky též *мóлимъ*.

ВЪЗНЕМЪ IIb 22, v slovinštině ještě nyní *otmèmo*, *otmète* (Rad. 65, str. 2) pak *prejmè*, *prejmèmo* (ib. str. 3), v štokavštině na př. *ùzèti*, *ùzmêm*, rusky *вонмý*, *вонмýтъ*.

Zajímavé jsou imperativy: **ОУЧИТИ** IIb, 17; **ПОСТАВИ** IIb 7 a **ОУСЛЫШИ** Iib 21, u uherských Slovinců též *čísti*, *očísti*, na př. z grejhov moji me očísti (Rad. 102, str. 143), rusky též *уúчти*, štokavsky *óci-stiti*; slovinsky nyní: *postávi* (Rad. 102, str. 130), štokavsky *pò-staviti*; slov. *uslišati*, *-slíšim*, imper. *usliši*, štok. *ùslíšiti*, rusky *услúшатъ*, *услúшу*.

Starší přízvuk proti nynějšímu zachoval se ještě v těchto imperativech:

ОУТВЕРДИ VIb 19—20, **СЪТВОРИ** VIIb 15, **ЗАШУТИ** VIIb 23 a **СВАТИ** Ib 11, v uherské slovinštině nyní již *tvôri*, *stóri* (Rad. 102, str. 144), kajkavsky *tvôri*, *stôri* (ib. str. 167) a jinde *túri*, *stúri* (ib. str. 121), a kajkavsky *svèti* (ib. str. 166) krajinsky též *svèti*, *posvèti* (ib. str. 121) Za to však rusky ještě *твердú*, *святú*, *творú* a *защитú*.

S uvedeným již (str. 6) pravidelně se vyskytujícím přízvukem **ПОДАЪЪ**, **ОТДАЪЪ**, **ДАЪЪ** můžeme nyní srovnati v uherské slovinštině: *dâj*, *dâjmo odá*, *podájte* (Rad. 102, str. 147—148), taktéž i v krajinské slovinštině: *podá*, *obdáj* (ib. str. 135).

Pozdější přízvuk je již na **ѢСМ** IIIb 3, 8, 11; IVb 18; VI, 3; VIb 6; VII 13 a **ѢСМЪ** IIIb 20 a IV 3. Jak vidíme, jeví se zde pravidelnost. S tím souhlasí úplně, co praví Valjavec: U kajkavštině do-lazi i oblik: *jěsem*, *jěsi*, *jěsmo*, *jěste* . . ., u ugrskoj slovenštině tako-

der *j̄sem, j̄ste* itd.“, v krajinské slovinštině však *s̄em, s̄i, j̄e* (Rad. 65, str. 33).

Srovnáme-li s tím srbské *j̄sam, j̄si, j̄st, j̄smo, j̄ste, j̄su* a staroruské *ѣсмь, есѹ, ѣсмь, есмѹ, есмѣ, сѹмь*, obdržíme původní přízvuk *esmí, esí, estí, esmó, esté, sónti* (srovn. Hirt, der idg. Akzent, str. 180). *Jesí* se zachovalo ještě v maloruštině (taktéž *dasí, jisi*). S našimi tvary můžeme srovnati *jesem a jesim* (sum), pak *jesim, jesm* (sumus) a *jesi(es) Frisinských památek*.

помілюва IIb 11 ovšem těžko srovnati, v nynější slovinštině *pomilovati, ūjem* a u uherských Slovinců též *pomilūjem, ūješ* (Rad. 67 str. 216), rusky ovšem též *помілювати* a v štokavštině *p̄milovati*. Zachoval se nám zde tedy též původní přízvuk.

U *podstatných jmen* vyskytuje se přízvuk v následujících případech:

U kmenů na *α*: *сѣла* akk. pl. VII 18; *сѣлахъ* VIIb 8 (lok. mn. za gen.), slovinsky též *sila* (Rad. 43, str. 35), srbsky *s̄ila*, rusky *c̄ila*. Zajímavý je však instr. *сѣлоу* Ib 7. Čak. *sila*, instr. *s̄ilun* (Nemanić, Sitz.-Ber. 105, str. 522). *молітва* IIb 20, slovinsky též *molitva* (Rad. 43, str. 66), štokavsky již známá odchylka: *m̄olitva*, rusky však ještě *молітва. вѣра* III 14, slovinsky též *v̄era* (Rad. 43, str. 21), srbsky *v̄j̄era*, rusky *v̄j̄era*.

Z mužských kmenů na *-o* souhlasí úplně se starým slovanským a nynějším slovanským přízvukem: *κλέμεντα* Ib 3; *ἀπόστολοу* Ib 20 až 21; štokavsky již *апостолю*; *пѣтроу* Ib 21.

Zajímavé je *образъ* IVb 19 (na snímku není arci čárka dosti zřetelná), slovinsky ovšem *obr̄az*, na *obrázu* (Rad. 45, str. 56), avšak v Radu 47, str. 21 praví Valjavec:

„Ugarska slovenština i kajkavština, kako već rečeno, bolje čuvaju naglas na predlogu, ali u ovoj potonjoj ima prilično takovih substantiva, koja u gen. i ostalih padežih naglas s predloga gube: *òb/òk, òbraz, pòzòj* itd., gen. *oblóka, obráza, pozója* itd.“ Srbsky *òbraz*, dle toho ovšem není to původní přízvuk; v ruštině též *òбразъ*. Čak. však *obráz*, gen. *obr̄aza* (Sitzb. 104, str. 386).¹⁾

Ze středních kmenů na *-o* je zde jen *лѣта* Ib 2, tak i slovinsky *léta* (Rad. 57, str. 48), srbsky *lj̄eto*, rusky též *лѣто*.

Z kmenů na *-i* jen: *въ исповѣдан* Ib 22, štokavsky též *ispovijed*, jakož i rusky *исповѣдь*. Jest to tedy zde opět původní přízvuk.

¹⁾ *òbraz* není původní přízvuk, jak uznává i Leskien (Arch. 21, str. 353): der Hochtou lag ursprünglich auf der 2. Silbe .. diese ist stets kurz: *òbraz wange*, slov. *obr̄az, obr̄aza*, r. abweichend: *òбразъ, Bild*‘.

Nápadný je gen. $\tau\acute{\lambda}\epsilon\sigma\sigma$ II 5, neboť v slovinštině máme vůbec a v uherské zvláště geu. *telêsa* (Rad, 57, str. 67, v uherské slov. nom. *telô*). Dle štok. *tjelo*, gen. *tjelêse* předpokládal zde *Brandt* pravidelně *têlo*, gen. *têlesè* v praslovanštině (Начерт. слав. акцент. str. 262), ovšem máme skutečně v čakavštině: *čudêso*, geu. *čudêsa* (Nemanić Sitzungs. 105 str. 514). V množném čísle se měnil přízvuk původní, jak známo: rusky *небо* — mn. č. *небеса*; *чудо* — *чудеса*, bulh. *небеса*, *чудеса*, srbsky tomu odpovídá *небо* — *небеса*, *чудо* — *чудеса*, *têlo* — *telêsa*, čak. *nebêsa*, gen. *nebês* (l. c. str. 514).

Neméně poutají naši pozornost tvary: $\sigma\upsilon\eta\tau\omega\nu\acute{\iota}\epsilon$ IIb 21; $\sigma\tau\eta\alpha\sigma\epsilon\nu\acute{\iota}\epsilon$ IIIb 4; $\sigma\tau\delta\rho\alpha\kappa\acute{\iota}\epsilon$ IV 11; $\rho\lambda\delta\rho\tau\eta\sigma\epsilon\nu\acute{\iota}\epsilon$ V 15. Sem patří i genitivy: $\mu\alpha\upsilon\epsilon\nu\acute{\iota}\tau$ Ib 8; $\kappa\lambda\eta\tau\acute{\iota}\tau$ IIb 7 a $\eta\beta\lambda\alpha\kappa\epsilon\nu\acute{\iota}\tau$ IV 10

Jest velká pravděpodobnost, že se nám zde prozrazuje zvláštnost uherské slovinštiny, na kterou upozorňuje *Valjavec*: U ugrskoj slovenštinii dolaze riječi građene od part. s tvorkom *n s* " na zadnoj slovcu: *čtenjè* 'lectio', *nepoštenjè* $\acute{\alpha}\tau\iota\mu\acute{\iota}\alpha$, *poštenjè* $\tau\iota\mu\acute{\eta}$, *pečenjè*, *slučenjè* $\acute{\alpha}\pi\acute{\epsilon}\chi\theta\nu\sigma\iota\varsigma$ (Rad, 56, str. 11). Musili bychom předpokládati, že tato zvláštnost byla již tenkrát vyvíjena. Dle staré tradice psaly se ještě dvě samohlásky *-ie* s přízvukem na *i* (neb *é*), vyslovovala se však jen jedna: *ňř*, kterážto slabika byla původně ovšem dlouhá. Že se kladl přízvuk pravidelně na první samohlásku, bylo jen náhodou. Že to nebylo zcela v pořádku, pozoroval písař též a proto psal ovšem i $\eta\delta\rho\tau\eta\sigma\epsilon\nu\acute{\iota}\tau$ II 10 a $\sigma\kappa\eta\tau\acute{\iota}\tau$ II 8—9. Jest to zvláštnost, která se vyskytuje jen u prvního písaře (viz str. 5). V posledním příkladě jsme viděli, že již vedle přízvuku původního textu pronikl též jiný, který panoval na území, na němž přepis pořízen byl. Tak máme v srbsštině: *obećanje* a v ruštině taktéž *обѣщаніе*, v slovinštině však *oběćanje*, *oběća*, *oběćati*. Podobně stalo se v $\sigma\upsilon\eta\tau\omega\nu\acute{\iota}\epsilon$ III 13, což nám prozrazuje též asi již srbský přízvuk: *očišćenje* proti ruskému *очищѣніе* (též Bellosztenecz má v *Gazophyl. ochiščénje* = očišćenje, str. 292), slovinsky je sice též *očišćenje*, ale v nářečí, v němž Kijevské listy původně psány byly, byl na koncovce, jak zde vidíme; dále v $\sigma\tau\eta\alpha\sigma\epsilon\nu\acute{\iota}\tau$ IIb 13 zaniklo úplně staré znaménko na koncovce z předlohy, chrvatsky a štokavsky *spásenje*, tedy jako v Kijevských listech, rusky však *спасѣніе* a zrovna tak čakavsky: *spasenje*, gen. *spasénja* (Nemanić Sitzb. 105, str. 517); chrvatsky ještě vedle *spásenje* (Rad, 71, str. 99): *poznanje* ib. str. 138, *poštenje* ib. 135. Na tomto území tedy nemohly vzniknouti původně Kijevské listy, neboť bychom dle toho nemohli vysvětliti způsob psaní jako $\sigma\tau\eta\alpha\sigma\epsilon\nu\acute{\iota}\epsilon$, $\mu\alpha\upsilon\epsilon\nu\acute{\iota}\tau$ a pod.

Avšak koncovka *-ňě* byla původně zde zároveň dlouhá, neboť povstala ze dvou slabik. Proto sledujeme, že se jednou prostě jen délka označuje: *оуишүєиñє* V 15—16. Jak uvidíme, naznačuje se tímto obloučkem prostě délka, někdy ovšem i délka s přízvukem.⁸⁾

Zde konečně můžeme ještě upozorniti na *роканимъ* Ib 10, kteréžto slovo se nám i těmito dvěma znaménky prozrazuje jakožto zkomolenina, vzniklá špatným čtením předlohy. Čárka na slabice *ni* prozrazuje nám ještě výraz, který zde asi byl původně, totiž *дароканиє* neb pl. *дароканиѣ*. Větší je ovšem pravděpodobnost, že zde bylo původně *дароканиє*, poněvadž hlaholského písmene *и* první část je též *є*, čímž nedorozumění mohlo snáze povstati. Háček na *и* vyskytuje se v genitivu jako *мжүєициѣ* II 14, *пициѣ* IVb 4, *вциѣ* VII 4, tak že v našem slově zkomolenina je dosti patrná.⁹⁾

Z adjektiv xde máme:

дѡстонии III 12 a *дѡстониы* VIIb 17—18. V uherské slovinštině máme jakož vůbec ve slovinštině ovšem ještě původní přízvuk zde: *dostójen*, *dostójno* (Rad, 119, str. 221) jako v ruštině: *достѡйныйи*, taktéž i často v chrvatské kajkavštině *dostójen* (Rad, 121 str. 132), avšak zde se vyskytuje i *dòstojen*: „U tako složenijem adjektivima naglas často prelazi na *prijedlog*: *dòstojen . . . nedòstojno . . .*“ (Rad, 121 str. 135). V štokavštině též *dòstôjan*. Přízvuk tento opětuující se dvakrát v naší památce prozrazuje nám zde, jak se zdá, vliv srbsko-chrvatského jazyka.

чѣстнѣиѣго Ib 17, v slovinštině nyní též *částen* (Pleteršnik), s tím souhlasí i štokavské *čásni*, rusky též *чѣстныйи*.

U slova *рѣснотнѣиѣмаѣ* II 9 třeba podotknouti, že adjektiva s koncovkou *-iv-* mají v slovinštině obyčejné přízvuk na této příponě: *črvíva* (Rad, 119 str. 161); též v uherské slovinštině adjektiva na *-iv* a *-it*:

⁸⁾ Touto záměnou můžeme si vysvětliti nahoře uvedené *сѣдраниє* IV 11; měla se zde bezpochyby jen délka vytknouti (jako se to stalo příslušným znaménkem v *оуишүєиñє*, což jsme právě vytkli), neboť v slovinštině máme *zdrávje* (Rad. 56, str. 4), v štokavštině též *zdrárlje*. Než možná též, že slovo to podlešlo v onom nářečí vlivu ostatních sem přínaležejících slov, která vycházela na *-ňě*.

⁹⁾ Že bylo původně v našem textu *дароканиє*, tedy tvar v jednotném čísle, tomu by též nasvědčovalo v dalším pokračování: *снѣмъ пѣнъ . . . оуисти*. Jest ovšem nápadné, že se *роканиє* vyskytuje ještě v jiné památce (viz Vondrák, Zur Würdig. str. 28): *нстауєєиши чѣльбамъ роканиє* a mimo to máme v ní (jest to *kanon* na sv. Václava) i srbskochr. *плагъ*, tak že by i zde mohla býti jakási souvislost.

bojazliv atd. (ib. str. 215—216) a kajkavsky: *milostíven* atd. (ib. str. 237). Tak i ještě nyní slovinsky *resnovít*. Naproti tomu srbsky, ku př. *mílostiv*, rusky *милостивый*. Zvláštnost ta zasluhuje zde povšimnutí.

V adjektivním tvaru *всегогъи* II 13 a *всегогъи* IIb 2—3 je bezpochyby ponechán přízvuk jednoduchého *всь*.

Značná odchylka jeví se při *вѣчнѣ* IIb, slovinsky ovšem nyní *vêčen* a u Valjavce nacházím jen *vekívečnî*, *vekívečnâ* (Rad, 121 str. 140 v chrvatské kajkavštině), srbsky *vjêčan*, *čna*, *-čno* (vjěčni, -â, -nô), rusky *вѣчный*.

Dále ještě *съ вѣшнѣми* III 4, slovinsky též *vîšnji*, srbsky *vîšnji*, *-njâ*, *-nje*, rusky *вѣшній*.

небескъцѣи (zde *gravis*, o němž ještě bude řeč) IIIb 23, v chrvatské kajkavštině ku př. z ovem *nebeském* darom zadovolen (Rad. 121 str. 139).

Participialních tvarů s přízvukem je zde jen málo a sice *вѣстѣицѣ* (*gravis*) VIb 5. *Rešetar* uvádí tvary gerundia poukazující k přízvuku na koncovce jako *brojéci*, *gubéci*, *učéci* atd. (Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten, str. 199.) Snad jen nedopatřením vyskytuje se *gravis* ve slově *малънени* IIb. Nic zvláštního neprozrazuje naproti tomu *отъпадѣица* IV 18—19.

U *zájmena osobního* máme: *těbe* IIb 23—24; IIIb 1; IV 9; VI 2; VIb 11, slovinsky *těbi* (Rad, 121 str. 152), v uherské slovinštině též (ib. str. 165), jakož i v chrvatské kajkavštině (ib. str. 166); štokavsky *tébe*, rusky ovšem *тебѣ*.

Gen. těbe IIb 6, v slovinštině a chrvatské kajkavštině též *těbe* (Rad, 121, str. 152 a 166), v uherské slovinštině taktéž vždy jakožto genitiv: *méne*, *sébe*, *těbe*, jen když se užívá těchto tvarů za akkusativ, zní: *mené*, *sebé*, *tebé* (ki koli *mené* prime, ne prime *mené* . . .); při předložce však i v tomto případě: *méne*, *sébe*, *těbe*, ku př. *na méne* (Rad, 121, str. 165). Srbsky *těbe*, rusky *тебя*.

Gravis vyskytuje se zase na akkusativním tvaru *та: молниѣ тѣ* IIIb 21.

Jest pravdě podobné, že se nám zde jeví vliv řecké grafiky. Tvary *me*, *te*, *se* jsou totiž i v slovinštině vlastně enklitikami (Rad, 121, str. 154), což v našem případě má naznačovat *gravis*. Jen po předložkách buď *na mē*, *na tē*, *na sē* neb *nâ me*, *nâ te*, *nâ se* a pod. (ib. str. 155), v uherské slovinštině též *na mé*, *za sé*, *za té* (ib. str. 165)

Gravis vyskytuje se sice i v staroněmeckých rukopisech, ku př. v Tatianu *đemo* (Ztschr. f. d. Altthm. XVII, str. 77), ale, jak se zdá, spíše jen sporadicky a ne pravidelně na poslední slabice (srovn. Paul,

Grundriss der germ. Phil. I² str. 393), jak to zde pozorujeme. Třeba tedy zde spíše pomýšleti na řecký vliv.

Na *enklitickém akk. mn. č.* **нън** vyskytuje se opět *gravis* a sice pravidelně: Ib 14; II 17, 21; IIb 6, 17; III 5, 21; IV 6; Vb 11; VIb 9, 20; VII 3, 12; VIIb 15.

Jednou se dostala čárka jakožto akut na polohlásku **ъ**: **нън** IIIb 24.

Tvar ten má zde zřídka háček nedopatřením: **нън̣** IVb 20 (zde ovšem jakožto nominativ); Vb 17 (akkusativ) a VIIb 23 (akkus., na snímku však zde není znaménko dosti zřetelné).

Jakožto *nominativ* vyskytuje se **нън** ještě v těchto případech: II 20; V 14; VI 7; VII 14.

Vidíme zde zřetelně, že od posledních přepisovačů nemohl pocházeti tento systém accentuace. V předloze byl gravis dle řeckého příkladu bezpochyby pravidelně neb většinou jen tam, kde šlo skutečně o enklitiku. Přepisovači již tomu dobře nerozuměli a předpokládali, že se má neb může gravis klásti vůbec na poslední krátkou samohlásku: proto tedy jednak нън IIIb 24 místo obyčejného нън a dále i нън jakožto nominativ, kde ovšem nejde již o enklitiku, jeduak ale i мевесъсцън IIIb 23; ѡстѡщѣ VIb 5; наплънени IIb; ci VII 15. Vedle toho ovšem ještě зашуті VIIb 23; призьрі II 19; свѡті Ib 11; сътворі VIIb 15; оуткрѣді VIb 19–20.

Gen. **нѡсъ** IIb 19; IVb 11; též lok. **къ нѡсъ** III 14; Vb 9; v slovinštině *nās, vās* (Rad, 121, str. 152) a v chrvatské kajkavštině: *nās, vās* (ib. str. 166).

Dativ: **нѡмъ** II 12; IIb 15; III 7, 10; IIIb 12; IV 11; IVb 2, 22; V 16; Vb 10, 18; VIb 1, 15; VII 17. Slovinsky *nām, nām; vām, vām* (ib. str. 152).

Gravis je ještě na akkus. množ. č. r. ž. **ci** VII 15 (Jagić zde četi chybně dohromady **ciixъ** místo **ci ixъ**). Jakožto nom. pl. ž. r. vyskytuje se tvar ten ještě jednou takto: **твом ci cloѡжььън** V 2. Z chrvatské kajkavštiny uvádí Valjavec nominativy pl. *s̃, s̃e* (ž. r.), *s̃e* a v akkus. mn. č. zrovna tak (ib. str. 168). Tvar ten zní zde tedy pro ženský rod jinak nežli máme dvakrát v kijeviských listech, kdež třeba jej jinak vyložit.

Dále zde máme **тò** (nom. VI 8: **ѡко бѡльство естъ тò живота**), slovinsky *tò* (str. 158, 167).

Possessivní zájmeno vyskytuje se zde s přízvukem v těchto tvarech: instr. jedn. č. ž. r. **твоѣмъ** IIb 17; VII. 16; akkus. j. č. ž. r. **своѡмъ**

IIb 10; akkus. pl. stř. r. **твѣтъ** IIIb; akkus. pl. ž. r. **твѣмъ** III 2; VII 18. Gen. pl. **твѣихъ** VII 6 a VIIb 22.

Zde se nám jeví zajímavá shoda, neboť máme též ve Frisinských památkách, jak jsme se již o tom zmínili, tvoími I 32. Tak uvádí i Valjavec vedle *mòjih, mòjimi* též *mojih, mojimì* (Rad, 121, str. 162), v instr. jedn. č. ž. r. vedle *mójo* též *mojó*, v akkus. pl. stř. r. *mòja* (též *mojâ*) a v akkus. pl. ž. r. *mòje* vedle *mojê*. Podobně i v chrvatské kajkavštině vedle *mójih, mójim, mòjimi, mojèmi* (str. 171—172) též *svojèh, dat. svojèm, instr. tvojèmi* (str. 173).

V ruštině máme též ještě jako i v Kijevských listech *моёю, моёи* (instr. jedn. č. ž. r.), *моіхъ* (gen. lok. pl.) a i *моіми* (instr. pl.).

Též z *čakavštiny* uvádí Nemanić: gen. lok. pl. *mojèh, instr. mo-jèmi* atd. (Sitzungsb. 108 str. 169.)

Zájmeno **нашъ** má zde přízvuk vždy na kmenové samohlásce: **нашь** IV 16; IVb 5; **наше** IVb 21; **нашъ** IIb 16; V 21; **нашнихъ** III 8; V 10—11 (instr.); **нашихъ** IIIb 9—10. Tak máme ovšem i v slovinštině (Rad, 121, str. 161): *nàš, naše, naših* atd., tak i v ruštině a v čakavštině. (Nemanić, Sitzb. 108, str. 168.)

O jeduoduchém **въсь** zmínili jsme se při **кѣсемогъи** a **кѣсемогы**. O sobě vyskytuje se zde gen. pl. **въсѣхъ** VII 7, 10, 21 a VIIb 8. S tím souhlasí úplně v slovinštině: *vsim*, na př. *vsim* ludém *mir* hódi (Rad, 121, str. 161) a v chrvatské kajkavštině: nom. jedn. č. *věs, vsđ, vsě*, gen. pl. *vsèch, dat. pl. vsèm* (ib. str. 168).

Dále máme přízvuk na předložce **на** ve výrazu **на бляство наше** IVb 21, což zde předpokládá slovanskou *proklisi*. Na vliv českého přízvuku nemusíme zde pomýšleti (srovn. Rešetar str. 203); zjev ten jest i jinde ve slovanských jazycích znám.

Něco podobného vyskytuje se zde ještě jednou, totiž **на кѣса дьни** IIb 8, jen že je zde *gravis* a sice je nedopatřením umístěn na *n*.

Zmínili jsme se zde o vlivu českého přízvuku. Mohli bychom jej zde skutečně též očekávati souhlasně s bohemismy *s* a *z*. Avšak zdá se, že vliv ten se zde nejeví nikde. Měli jsme sice několik případů, kterých jsme na základě daného materialu nemohli dobře vysvětliti a u nichž by se snad mohlo pomýšleti na tento vliv, tak **образъмъ** IVb 19; **гласе** II 5. Sem by náleželo též **дѣстони** III 12 a **дѣстони** VIIb 17—18, kdež jsme mohli ostatně viděti i vliv srbštiny. Musili bychom ovšem předpokládati, že již tenkrát — tedy někdy v X. věku — přízvuk byl v češtině celkem tak vyvinut, jako je nyní. tedy vždy na první slabice. Že ve všech případech tomu však nemohlo

tak býti, pro to máme důkazy ještě ze staré češtiny. Že v češtině začal přízvuk přecházeti již záhy na první slabiku, o tom nemůžeme ovšem pochybovati. Jsme zde vůbec ve velmi nevýhodném postavení, že ve většině případů můžeme srovnávati přízvuk, jak je nám označen v památce z 10. století, jen s moderním přízvukem slovanských jazyků. Nevýhoda tato se poněkud zmírňuje tím, že máme doklady, na základě kterých souditi můžeme, jak záhy byl již přízvuk v slovanských jazycích vyvínut tak, jak jej nyní máme, aspoň v některých. Zde třeba vytknouti nahoře uvedené případy z Frisinských památek, které se nám někdy shodovaly s Kijevskými listy.

Na všechen způsob jevil by se vliv českého přízvuku, kdybychom jej zde vůbec mohli předpokládati, jen v míře nejskrovnější.

Onen gravis, o kterém jsme se již uěkolikrát zmínili, vyskytuje se konečně často na spojce *ā*, totiž: Ib 6; IIb 21; III 3, 11, 22; IIIb 8 a IV 20. Jednou též na spojce *u* Vb 9, což nám též ukazuje, že si prepisovač již nebyl vědom původní platnosti tohoto znaménka.

Zde jsme tedy musili uznati částečný vliv *řecké* grafiky, ano mohl by snad někdo tvrditi, že vůbec vše lze jenom tak zde vysvětliti, jako se skutečné již stalo. Mohlo-li by se to připustiti v případech dosud uvedených, nemohlo by se tak státi v následujících.

Co se týče obloučků či stříšek, máme zde, jak již podotčeno, dva druhy: buď hledí otvor nahoru nebo dolů. *Co se však týče jejich platnosti, nemůžc o tom býti pochybnosti, že naznačovaly jedno a totéž a sice délku slabik* (někdy i přízvuk náhodou s délkou spojený), *neboť se nevyskytují nikdy na o a e, tedy na krátkých samohláskách.* Zde právě musíme viděti rozhodné vliv *staroněmecké* grafiky, ne však *řecké*, neboť v řečtině naznačuje circumflex, jak známo, vždy jen *přízvuk na délce*. O tomto znaménku délky v staroněmeckých památkách pravi *O. Fleischer* (Zfdph. 14, str. 132): „Wie wir schon oben erwähnten, wird in den ältesten ahd. denkmälern nur der circumflex, aber nicht consequent, angewendet zur bezeichnung einer *grammatikalischen länge*. Er ist daher ursprünglich *kein accentus*, sondern ein auf die *Quantität* sich beziehendes grammatikalisches zeichen. Aber zu dieser bestimmung hat er sehr bald noch eine zweite übernommen, die bezeichnung eines hervorgehobenen tones; wie ja schon eine jede länge, selbst bei ihrer geringsten betonung gesänglich immer noch vollgewichtiger ist, als eine unbetonte kürze.“ Řeckému pravopisu odpovídá pak později Notkerův system, jenž má circumflex na přízvučných dlouhých a acutus na přízvučných krátkých slabikách,

Avšak i zde se setkáváme s četnými výjimkami, ku př. *álmahtîg*, *ánlâzîg*, *ánabúrtîg* atd. (Zfdph. 14, str. 163), kde se jedná též o vedlejší přízvuk. Tak máme někdy i v témž slově odchylky, ku př. *eínúnga* a *einunga*, *leídúnga* a *leílunga* atd. (H. Paul, Grundriss, 2. vyd. I, str. 393.)

Z tohoto znaménka délky můžeme právě bezpečně souditi, že soustava, jak se zde přízvuk a délka naznačuje, nepochází od prepisovačů, zvláště ne od posledních — jde vlastně jen o dva — nýbrž že byla provedena již v předloze a naši prepisovači že se jí jen přidržovali. Pozorujeme totiž, že se oba poslední prepisovači drží jistých pravidel, od kterých jen zřídka ustupují a sice opět každý svým způsobem, z čehož zároveň seznáváme, že přízvuk a délka, jak se nám zachovaly v Kijevských listech, nepocházejí ve všech případech z předlohy, nýbrž v některých případech od posledních prepisovačů a to jest velmi důležitá okolnost při otázce o původu naší památky.

V Kijevských listech nalézáme, že se píše oblouček jakožto znaménko délky na poslední slabice otvorem dolů, na jiných slabikách otvorem nahoru. Pravidlo toto bylo již v předloze provedeno. Tak nalézáme u prvního písaře милостивѣ Ib 6; рокініѣ Ib 10; отъ грехѣ Ib 14; вѣрунѣ Ib 16; предрагнѣ II 5—6; блаженнѣ II 13—14; радѣ II 14; 16, мжученицѣ II 14; тноеѣ II 14; феліцитѣ II 15; вѣсе-могѣ IIb 2—3.

Naproti tomu: ходатаѣцю Ib 11; сѣмь Ib 13; устьнѣаго Ib 17; законнѣка Ib 17—18; мжуснѣка Ib 18; оутѣже Ib 19; інокости Ib 21 až 22; мжцствѣнѣкѣ II 1—2; наследнѣнѣкѣ II 2—3; просѣмъ II 7; носѣмъ II 9; томъзе II 16; злшүіті II 17; устѣмъ II 20—21; вѣрунѣмъ II 22; молѣмъ IIb 2.

Výjimkou máme jen u prvního písaře: блаженоуѣмоу Ib 20; бѣди IIb 5 a вѣсемогѣ II 13. Poslední příklad je jedinou výjimkou v celé památce, neboť všude jinde se zde píše nom. akk. jed. č. určitého adjektiva s koncovkou ѣи(ѣи), kdežto ve všech ostatních případech se píše ѣи zcela jinak, totiž ѣи, a sice bez výjimky, jen v nadpisu je jednou ивсѣсьскѣ VII 1—2 a jednou v koncovce ѣи:принесенѣи VII 20. Jest to též pravidlo, které bylo již v předloze provedeno. Slabé sledy obdobného pravopisu nalézáme ku př. ještě v mladší části *Zogr.* (*Zogr. b.*), v jehož předloze se však psalo na konci vůbec ѣи. Tak zde máme ku př. на горѣ вѣнсрѣж едннѣи (Mat. 17. 1); сѣкзана вѣск бѣнѣшл. тогда . . . рабе мжакѣи (Mat. 18. 31—32); поу-

СТИТИ ЖЕНЪ ВЪША. ИСКОНИ ЖЕ НЕ БЪИСТЪ ТАКО (Mat. 19. 8); НЕ АСТЪ СМОУ КЪРЪ, МЪНТАРС ЖЕ (Mat. 21. 32); КЪСЪМИ АЗЪИКИ (Mat. 24. 9).

U druhého písaře nalézáme pravidelně zase $\hat{}$ na dlouhých koncovkách na konci slov a sice v těchto případech, počínáme-li s uvedeným již adjektivním tvarem: **кѣуѣи** III 1; II 17—18; IV 15; Vb 7; VI 10; **скѣтъи** III 11; **скѣтъи** IIIb 19; **късеомогѣи** III 17; IV 2; IVb 2; V 13; **принесенѣи** IIIb 1; IV 9; VI 2; VIb 1? а **принесенѣи** VII 20. V jiných tvarech: **сѣлѣи** III 2; **грѣхѣи** III 20; IV 4; **тѣлесѣи** IIIb 13; **нѣи** IVb 20; Vb 18; VIIb 23; **приснодѣкѣи** VII 4—5; **приуастѣи** VIIb 15—16.

U druhého písaře je u této samohlásky mnoho výjimek a sice se týkají vesměs adjektivních tvarů složené deklinace, totiž: **невесѣскѣи** IVb 3; VII 18; **поганьскѣи** IVb 12—13; **скѣтъи** VIb 12; VII 11; VII 21; VII 23; VIIb 9; VIIb 18; **невесѣскѣи** VIb 18; VII 21—22; VIIb 7—8; **свѣтъи** VIb 21; **блаженѣи** VII 4; **блаженѣи** VII 5—6; **прѣподобѣи** VII 9; **уистѣи** VII 10; **прѣкѣдѣи** VIIb 1.

Že nebylo $\hat{}$ pravidlem v těchto tvarech, ukazuje nám **невесѣскѣи** III 2; **къжелюбленѣи** V 3—4, **тѣмѣи** Vb 12 a u prvního písaře **късеомогѣи** II 13.

Na **и** na konci slov: **примѣ** IIIb 2; **примѣ** VIb 10; **примѣ** VIb 13; **прѣзрѣ** IVb 9; **радѣ** VI 4; VIb 18—19; VII 3; VII 6; VII 22; VIIb 1; VIIb 10; **зповѣдѣ** VIb 19.

Na **ѣ**: **тѣсѣи** IIIb 7; VI 4—5; **ощѣи** IVb 4; **блаженѣи** VII 4; — **бѣи** VII 4; **марѣи** VII 5.

Ojedinělé je **късѣ** IV 22 а **скѣтъи** VIIb 16.

Více příkladů máme u **ѣ** a sice jsou to vesměs genitivu množ. č.: **дѣлѣ** IIb 22; IIIb 10; V 9; VIIb 9; **грѣхѣ** IIIb 22; IV 24; VIIb 13; **непрѣзвѣи** V 9; **мжуснѣи** VIb 4; VIb 12; VII 8—9; VIIb 19 až 20; **лиѣсѣ** VII 6; VIIb 18; **апостоѣи** VII 8; VIIb 19; **дѣкѣ** VII 10; VIIb 21; **сѣлѣ** VII 22.

V středosloví je jinak pravidelné $\hat{}$ а sice **и** samohláске **и** v těchto případech: **просѣи** III 3; IV 2; **уистѣи** VII 14; **примѣ** VIb 10; **къишѣи** III 4; **тоуѣи** IVb 10—11; **протѣи** VIb 1; **иѣже** IIIb 17; V 11; **сѣи** VIIb 11 а **прѣсно** VII 17.

Na **а**: **подѣсѣ** III 7; **къздѣстѣи** III 14—15; **тѣкѣи** V 4; **сѣи** Vb 11—12; **хѣлѣ** VIIb 2.

Na **ѣ**: **пѣмъ** IVb 12 a **тѣмъ** VI 17. Ojedinělé případy jsou: **сѣтъ** V 2; **слоўжєььн** V 3 a **скѣтъ** III 11.

O případech **небєсьскѣмъ** III 2; **вѣжлюбєнѣмъ** V 3—4 a **тѣмъ-нѣмъ** Vb 12 jsme se již zmínili.

Výjimkou je zde **бѣдемъ** III 12—13 (jest zajímavé, že jsme našli již u prvního písaře **бѣди** Ib 5, což tedy mohlo pocházeti již z předlohy) a **оуишєннє** V 15—16. Poslední případ jest pro nás velmi důležit, neboť u prvního písaře jsme zde našli odchylky zcela jiného rázu, totiž **нздрѣшеннѣ** II 10 a **обѣцѣннѣ** II 8—9.

Kdežto má první písař dále **прѣзрѣ** II 19, nalézáme u druhého **прѣзрѣ** IVb 9. Nápadná byla též odchylka u druhého písaře co se týče adjektivních tvarů jako **небєсьскѣмъ** IVb 3, kde očekáváme dle jiných případů **ѣ**. U prvního písaře toho nenalézáme. Vidíme to zřejmě ku př. u tvaru **скѣтънѣ**: u druhého písaře vyskytuje se 6krát s **ѣ**: VIb 12; VII 11, 21, 23; VIIb 9, 18 a jen jednou bez znaménka délky VIIb 22, kdežto u prvního písaře je jen dvakrát slovo to a vždy bez **ѣ**: II 20 a Ib 3—4.

Nápadný byl též tvar **кѣсємогѣн** II 13 u prvního písaře.

*A tak vidíme, že se sice oba písaři drželi jistých pravidel, která nalézali ve své předloze (srov. ku př. **радѣ** u obou), že se však přece tu a tam odchýlovali a sice každý svým způsobem. Nejsou tedy všechny případy s označením délky a přízvuku téhož původu, jakž jsme již ostatně i na základě jiných úvah předpokládati musili.*

Proto tedy nemožnost, vysvětliti všechny tyto případy na základě jeduho jen jazyka neb jednoho jen nářečí; spíše zde musíme rozeznávati vliv několikerych jazyků či nářečí.

Než přejdeme k výkladu jednotlivých případů délky, můžeme zde ještě na to upozorniti, že se různé užívání znamének **ˆ** a **˘** jakož i **˙** jeví zcela zřetelně i v případech jako: **скѣтъ** III 11 a **прѣмѣ** VIb 10; ovšem i proti pravidlu, jak jsme viděli: **блжєнѣмъ** VII 4; dále **чѣстѣннѣго** Ib 17; **кѣишєннѣмъ** III 4; **кѣсємогѣ** Ib 2—3 a **кѣсємогѣн** II 13.

Že se v jednom slově mohou vyskytovat dvě znaménka pro označení délky a přízvuku zároveň neb jen pro délku, mluví též zřetelně proti domnělému vlivu řečtiny, neboť circumflex může státi, jak známo, jen na jedné slabice a mimo to označuje přízvuk na délce ne jen délku. V staroněmeckých památkách nalézáme ovšem slova,

kde se vyskytuje stříška neb oblouk dvakrát, tedy jako v našich případech.

Jak jsem nahoře na to upozornil, vyskytuje se v první Frisinské památce stříška k označení délky ve slově *miłoztivî* I 21. *Zrovna tak nalézáme v Kijevských listech, totiž милоствѣ I b 6, čímž přicházejí tyto v úzké příbuzenství s Frisinskými památkami.* Toto příbuzenství jeví se nám ještě užším v následujícím. Jak známo, vytykala se chyba v Kijevských listech, že písař psal *подаць намъ* III 7 místo *подазь намъ* a soudilo se z toho, že v Kijevských listech je vždy české *z*, ne však slovácké *dz*. Věc se má ale, aspoň co se našeho slova týče, jinak. *Jugić* poukázal na to, že tvar ten by mohl odpovídati církevně-slov. *подаци* a srovnal s tím *uuez* = *věš* v první Frisinské památce ř. 20 (Archiv f. sl. Phil. XX str. 11) *Výklad ten je zde jedině možný, neboť čtete zde подаць s obloučkem, čímž se naznačuje délka slabiky, kdežto imperativ дазь, подазь atd. měl vždy, jak jsme viděli, akut.¹⁾ Užší příbuznost naší památky s Frisinskými zlomky jeví se zde mimo to v tom, že i zde je stříška či háček na uuez, jak jsem podotkl nahoře.*

Kde se vyskytuje *délka* v naší památce? Především tam, kde se stáhly dvě samohlásky neb dvě slabiky v jednu. Případy tyto vyskytují se poměrně nejčastěji v skloňování *přidavného jména určitého tvaru*. A sice zde máme: *nom* a *akk. j. é. r. m.* *милоствѣ* Ib 6; *въуьнѣ* Ib 16; III 1, 17; IV 15; Vb 7; VI 10; *въсемогѣ* IIb 2—3; *въсемогѣ* III 17; IV 2; IVb 2; V 13; *свѣтъ* III 11; *свѣтъ* IIIb 19; *принесенѣ* IIIb 1; IV 9; VI 2; VIb 11; VII 20 (zde *-ѣ*). — Mimo to *въсемогѣ* II 13, kterýžto tvar ovšem není stažen, tak že zde působila snad jen obdoba.

Gen. j. é. r. m. *уьствѣго* Ib 17.

Dat. j. é. r. m. *благеноуьмоу* Ib 20; *ж. r.* *свѣтъ* VIIb 16.

Lok. j. é. r. m. *въ къуьнѣ* II 22.

¹⁾ К *подаць* musíme si tedy doplniti *да* z předcházejícího. Místo to zní: . . . *твоѣмъ смѣлѣ просѣмъ и молимъ, да съ бѣнѣцнѣмъ ткоуи достон-иѣн сътворнши иѣи и къуьнѣ твоѣ, и хѣже жмдемъ, подаць намъ милоствѣно* . . . III 2—8. Zcela obdobné je následující místo: *свѣтъ ткоуи късждѣ, ги, еже есмъ къзман, молимъ ты, да оуи ститѣ иѣи отъ грѣхъ нашихъ и къ небесьскѣи любѣи прик едетъ иѣи* . . . IIIb 19—24. V obou případech je též zájmeno hned po slovese: *сътворнши иѣи* . . . *подаць намъ* . . . *а оуи ститѣ иѣи* . . . *приведетъ иѣи*.

Gen. a lok. množ. č. блаженъѣхъ VII 5; небесъскъѣхъ VIb 18; VII 21—22; VIIb 7—8; святъѣхъ VIb 12; VII 11, 21, 23; VIIb 9, 18; прънодобъѣхъ VII 9; унстъѣхъ VII 10; пръкъдъѣхъ VIIb 1.

Mimo to: тьмъѣхъ Vb 12.

U měkkých kmenů: проткъѣхъ съ VIb 1.

Dat. mn. č. поганьскъѣмъ IVb 12—13 a u měkkých kmenů: тоуѣмъ IVb 10—11.

Instr. mn. č. святъѣми VIb 21, u měkkých kmenů: съ вѣишь-нѣми III 4.

Svým původem dlouhá koncovka zachovala se ještě: блаженъѣи (gen. j. č. r. ž.) VII 4; небесъскъѣи (taktéž gen.) IVb 3; VII 18 (akk. mn. č. r. ž.); небесъскъѣи III 2 (akk. mn. č. r. ž.); вѣжлюбленъѣи V 3—4 (nom. mn. č. r. ž.).

Ovšem též i bez znaménka délky: пръдрагъѣи II 5—6; блаженъѣи II 13—14 (v obou případech gen. j. č. r. ž.)

Uvedená délka vyskytuje se i v pádech jednoduché nominální deklinace: прънмстъѣи VIIb 15—16 (akk. mn. č. r. m.) a u podstatného jména: силъѣи III 2 (akk. vedle силъи VII 18); гръхъѣи III 21 (instr.); IV 4 (taktéž); фелитъѣи II 15 (gen.); пръснодъѣи VII 4 až 5 (taktéž); тълестъѣи IIIb 18 (instr.).

Nejde zde snad jen o nějakou délku spojenou jednoduše z ѣи, neboť v středosloví není nikde dlouhé ѣи; tak zde máme бѣити, бѣитис, небѣитис, мѣислѣми (dvakrát), мълститлъ, мълститсени, сьмоу, оу-слъиши; též ѣи je vždy bez délky.

Souhlasně s uvedenými právě ѣи vyskytuje se délka i na ѣ, jež zde u měkkých kmenů odpovídá koncovce ѣи. Uvedli jsme již блаженъѣи VII 4; dále je блаженъѣи II 13—14; пръдрагъѣи II 5—6; ткосъ II 14; IIIb 7; VI 4—5; тоѣѣ II 16.

Též u substantiv: мжусницъѣи II 14; оицъѣи IVb 14; бѣи VII 4; мърни VII 5.

Sem se dostalo též ровлиѣи Ib 10.

Ovšem jsou též případy, jako vždy i jinde bez znaménka délky: прънесенъѣи Ib 10; небесъскъѣи IVb 3; VII 18; III 2 a вѣжлюбленъѣи V 3—4.

Vlivem složené deklinace vzniklo snad i въскъ IV 22 (nom. mn. č. r. stř.).

Jest zcela v pořádku, jsou-li instrumentaly j. č. сѣмъ Ib 13, сѣмъ VIIb 11; ѣмъже IIIb 17 a тѣмъ же dlouhé, slovinsky ѣи (Rad, 121, str. 155), тѣм (str. 158), v chorvatské kajkavštině: ѣи, ѣи (str. 166), тѣм, тѣм, тѣ (str. 167) a сѣм, сѣм (str. 168).

Nejzajímavější ze všech případů deklinace jsou zde genitivity množného čísla kmenů na *-o* a *-a*. Mámeť v této památce: грѣхѣ Ib 14; IIIb 22; IV 24; VIIb 13; мавренскѣ VIb 4, 12; VII 8—9; VIIb 19—20; англскѣ VII 6; VIIb 18; апостолѣ VII 8; VIIb 19; дѣлѣ VII 10; VIIb 21; силѣ VII 22; дѣлѣ IIb 22; IIIb 10; V 10; VIIb 9; konečně adjektivní gen. неиритзинскѣ V, 9. *Všude je zde délka na ѣ a genitiv kmenů na -o a -a bez této délky se zde vůbec nevyskytuje.* Zde ještě můžeme uvést заповѣды VIb 19 proti gen. люди II 18, зѣли VI 5—6, délka ta může zde však býti reflexem stažení dvou hlásek na konci. Jinak se to má ovšem s genitivu грѣхѣ atd. Jak tuto délku vysvětliti? *Vidím zde první začátky srbsko-chorvatských genitivů na ѣ (ѣh), které se nám pak s touto hláskou od první polovice XIV. století vyskytují* (Daničič, Istor. 67, 70, 81). Že jen srbsko-chorvatským vlivem možno naše tvary zde vysvětliti, ukazují nám zcela zřetelně druhé genitivity, jež tu máme bez délky, jako святѣхъ II 20; IIb 3—4; нашихъ IIIb 9—10; нашихъ IV 24; всѣхъ VI 23; троихъ VIb 4 a jiné. Zde též nemáme v srbo-chorvatštině koncovku *-a* (ѣh) a to jest důležité. V Kijevských listech máme ale zároveň klíč k výkladu těchto srbsko-chorvatských tvarů, o kterých se již tolik psalo. Vidíme, že se musí vycházeti *od dlouhé polohlásky na konci*. Tato se zde nejdéle udržela a přešla pak v *ѣ*. Vlivem genitivů zájmených a adjektivních (adjektiv určitého tvaru) dostalo se pak sem i *ch*. Že byly polohlásky zde na konci dlouhé, vidíme též ze staršího pravopisu. Jak již Šafařík na to upozornil, píše se v gen. mn. č. na konci často dvě ѣ: рабѣѣ, силѣѣ atd.

Šafařík ovšem myslil, že se tím dlouhé *ѣ* naznačovalo: „Durch diese eigenthümliche Bezeichnungsart wurde den serbischen Lesern angezeigt, dass sie hier ѣ als ein langes а auszusprechen hätten; denn bekanntlich endigen sich alle gen. pl. im Serbischen auf ein langes а (in Dalmatien, Bosnien u. s. w.; nur in Südungarn spricht man es kurz aus). Spätere, nachlässiger geschriebene Denkmäler weichen von der Grundregel der Verdoppelung oft genug ab“ . . . (Serbische Lesekörner, str. 30.) Zde se však zdvojením naznačovala prostě dlouhá polohlásky, která se tu udržela, tak jako se i jiné dlouhé hlásky vůbec často naznačují; uvedený srbsko-chorvatský pravopis obmezuje se ovšem na jistý užší kruh. Pro srbsko-chorvatský vliv mluví dále i ta okolnost, že se v naší památce vyskytuje dvakrát gen. množ. čís. силѣѣ, totiž ѣ всѣхъ нескескихъ силѣѣ ѣ апостолѣ VII 7—8 a молитвами всѣхъ нескескихъ силѣѣ ѣ всѣхъ святѣхъ троихъ VIIb 7—9. Nemůžeme zde ovšem viděti první srbské genitivity

na *-ah*, poněvadž se tyto vyskytují poměrně až později, totiž teprv v XV. stol. a sice napřed též u kmenů na *-a*, nehledě k ojedinělým případům z XIII. stol. u kmenů na *-i*, které prohlašuje Daničić za chyby (Istor. str. 89). Vlastně předpokládá Daničić, že i ty příklady z XV. století nejsou reflexem živé mluvy, nýbrž příklady teprv až z XVI. stol. Ač tedy *-ch* se v tomto pádě poměrně pozdě vyskytuje, přece je nám zde již naznačena prvékrát cesta, kterou se později srbsko-chorvatský jazyk ubíral. Co se zde stalo snad náhodou a nedopatřením přepisovačovým, z toho se později vyvinulo skutečné pravidlo. A možná dost, že ve skutečnosti se vyskytovaly též genitivы na *-ā* (a potom *-ah*) napřed u kmenů na *-a*, jak zde máme naznačeno, a potom teprv u jiných kmenů, jak by pro to též doklady Daničićovy svědčily.

Tím bychom též spíše pochopili, jak se dostalo za dlouhé *ъ* do genitivu konečné *а* a byly by i v tomto ohledu naše doklady draho-cenné.

Než, je otázka, odkud vznikla tato délka v genitivu, jako *члѣъ*, *дѣлѣъ* atd.? Mohla vzniknouti vlivem kmenů na *-i*. Zde byla původní koncovka *-ij*, z čehož stažením vzniklo dlouhé *-i*, a skutečně jsme zde našli též genitiv takový, v němž tato délka naznačena byla, totiž *злпнокѣды* Vlb 10. Odtud mohla se délka tato dostat i do druhých genitivů mn. č. Přešla též i sama koncovka na *-i* k jiným kmenům v gen. mn. č. na př. v XIII. stol. *родителн царн* (Daničić, Istor. str. 74) a mnoho jiných příkladů z následujícího století.

Genitivы na *-a* vyskytují se ovšem i v slovinštině, avšak na pomezí, na které při naší památce sotva asi můžeme pomýšleti. O těchto genitivech praví *Oblak*: „Neben diesen auf dem ganzen sloven. Sprachgebiet fast ausschliesslich vorkommenden Formen¹⁾ haben einige Dialekte in diesem Casus die Endung *-ā* ganz analog dem Serbokroat. Es ist dies eine Eigenthümlichkeit einiger westlichen Dialekte, nämlich jener, in welchen der Ersatz der Halbvocale ein *a* ist und die eine grosse Vorliebe für die Accentuirung der ultima zeigen. Diese Formen des gen. pl. kann man erst aus der Mitte des XVII. Jahrh. nachweisen, die ältesten Beispiele sind in Skal. und zwar nur im zweiten Theile der Handschrift, was sehr zu beachten ist, da gerade dieser auf einen ganz nordwestlichen Dialekt Krains hiaweist. Es sind dies solza 249a, b, sluchba 273a . . . Die gen. pl. *prošnyah* 18, *molitvah* 25 in Szob.

¹⁾ Totiž pravidelné genitivы jako *dvž*, *nvg*, *ovac*, *ran*, *ruk* atd. Zde pojednává vůbec jen o kmenech na *-a*, neboť u kmenů na *-o* se nevyskytují v slovinském písemnictví takové tvary (na *-ā*), až na ojedinělé chyby neb chorvatismy.

sind wohl davon zu trennen. Da in den ältesten Drucken des Kajdialektes nirgends gen. pl. auf -a zu finden sind, so wird man wohl diese Formen auf -ah, die nur auf zwei Beispiele beschränkt sind, als Einfluss des Kroat. auffassen dürfen. In den Dialekten der Gegenwart sind diese gen. pl. nur auf die westlichen beschränkt und ihr Vorkommen an den Accent geknüpft.“ (Archiv für slav. Phil. XII. str. 438.) Dále pak praví (str. 439): „Man würde gewiss nicht erwarten auch in čakavischen Drucken früherer Jahrhunderte, besonders des XVI., diese Gen. anzutreffen, da dieser Dialekt bis auf die Gegenwart die alten Formen in diesen Casus bewahrt hat. Und doch sind in Lučić eine hübsche Anzahl solcher Beispiele und man findet sie auch im Hektorovič, Menčetič . . . Es fragt sich, ob dies wirklich nationalčakavische Formen sind.“

Poněvadž se tedy v slovinštině genitivity na -a vyskytují vlastně jen u kmenů na a a to v době pozdější a na západním území, kdežto v Kijevských listech jsou první začátky vedoucí k těmto tvarům u všech kmenů dle srbsko-chorvatského pravidla, můžeme zde viděti jen vliv srbo-chorvatštiny. Ve vlastní chorvatštině takových genitivů není, taktéž ne v čakavštině — a na tomto území se pěstovala hlavně církevní slovanština — třeba tedy pomýšleti i na jiné krajiny srbsko-chorvatského území.

Jest otázka, od koho pocházejí tyto genitivity s dlouhou polobláskou? Byly již v předloze, aneb byla délka naznačena teprv oběma posledními přepisovači? Myslím, že teprv těmito. Jak jsme viděli, není zde žádné výjimky, kdežto v případech, kde bylo nějaké pravidlo provedeno již v předloze, přepisovači někdy se od něho uchýlili jak jsme viděli.

Podivným poněkud způsobem vykládal si *Karinskij* genitivní tvary s obloučkem na ѣ v Kijevských listech: pomýšlel zde na vliv řeckých genitivů s circumflexem (l. c., str. 283).

U *konjugace* je zde naznačena délka v těchto případech: *въстѣмъ* VII 14, *просѣмъ* II 7, *носѣмъ* II 9.

Těžko si ovšem vysvětlíme délky v imperatívech: *прѣзьрѣ* IVb 9; *прѣмѣ* IIIb 2; *прѣмѣ* VIb 10 (první délka vznikla zde stažením, srv. předcházející *прѣмѣ*) a *прѣмѣ* VIb 13. Jsou-li skutečně délky správně označeny a nejde-li zde o nějaké nedopatření (mohlo by se též na to pomýšleti, že je zde přízvuk zaměněn kvantitou), nezbyvá než uchýliti se k výkladu, že je zde jednak zachována stará délka (*прѣзьрѣ*), jednak že působila tu analogie.

Nápadná jest i délka na *i* v ριχῶν, která se zde tak často vyskytuje, totiž: II 14, 16; VI 4; VIb 18—19; VII 3, 6, 22; VIIb 1, 10. Pleteršnik má naproti tomu *râdi* = *zarâdi* a *zarâd*, srbsky: *râdi*.

Zcela správně je dle slovinského způsobu udána délka na těchto slovech: хвѣла VIIb 2, nyní *hvála* (Rad. 43 str. 7, tedy přízvuk na zachované délce), srbský *chvála*.

слоужьба V 3, slovinsky též *služba* (Pleteršnik), srbsky naproti tomu *služba*, tedy s krátkou kuenovou samohláskou, tak i čakavsky *služba* (Nemanić, Sitzungs. 105, str. 524) плѣнь IVb 12, slovinsky ještě nyní *plên*, srbsky též *plêu* (pljjen); ѣнокости Ib 21—22. въздрастетъ III 14—15, i nyní dlouhé *u*: *rásti*, *râstem*, i kajkavsky *zráste* (Rad, 63 str. 59), srbsky *uzrásti*, *uzrástem*.

зашуѣти II 17 (vedle označeného přízvuku: зашутуѣ VIIb 23), slov. též: *zaščítiti*, *zaščita*, *zaščiten* atd. štok též *zastítiti*, *zâstítim*; бѣди Ib 5, i nyní dlouhé *o*: *bód*, *bódm* (Rad, 102 str. 92).

сѣтъ V 2, slov. nyní *so* (v uherské slov. i *söjo* a *sôjo*) s krátkou samohláskou; оутѣже Ib 19 tak i nyní: *vtégne* v krajinštině (Rad, 65 str. 47), *vtégnem* (v uherské slov. ib. str. 57), z kajkavštiny není dokladu, jen *tégnem*, *stégne* a pod. (ib. str. 67).

ходатаѣцю Ib 11;

прѣсно VII 17, Pleteršnik nemá, Vuk též;

сѣмъ Vb 11—12, v slovinštině i nyní *sâm* (Rad, 121 str. 161 a 173), v srbštině též *sâm* тѣкъже V 4, slovinsky též: *ták*, štok však: *tâkî*.

Koncovka *-ik* je dlouhá: законѣиѣка IIb 17—18; мѣуенѣка Ib 18; намѣстѣиѣкъ II 1—2; наслѣдѣиѣкъ II 2—3. U Sloviuců jest tato koncovka též dlouhá, mimo to můžeme zde podotknouti, že *naměstník* se vyskytuje též u uherských Slovinců (tedy s přízvukem na koncove, jinde: *naměstnik*, Rad, 46 str. 38), *mučénik* (ib. str. 30).

V srbštině je též koncovka ta dlouhá: *müčénik*, *námjesnik* atd.

Jagić má ve svém vydání Kijevských listů několikrát délku též na spoje *u : i* II 19; IIb 4; III 19; IIIb 13; IV 18, ale je to jen nedopatřením. Jde zde jen o znaménko, které mají samohlásky vůbec v násloví, aspoň v případech IIb 4, III 19, IIIb 13 vidíme to zcela zřetelně, a tak se to bezpochyby též má s případy II 19 a IV 18.

Sestavíme-li po sobě jednotlivé samohlásky a nad ně znaménka, která se na nich v naší památce vyskytují, obdržíme následující přehlednou tabulku (u Karinského nejsou příslušné údaje na str. 283 přesny, nerozezuává mimo to ani mezi *~* a *˘*):

Samo- hlásky								
	na konci slov	v středo- sloví	jen na konci slov	na konci slov	v středo- sloví	na konci slov	v středo- sloví	
О		12	1 ¹⁾	—	—	—	—	
Є	—	20	1 ²⁾	—	—	—	—	
А	1 ³⁾	39	8 ⁴⁾	—	6	—	—	
И	5 ⁵⁾	23	8 ⁶⁾	—	22 (jednou їе ¹⁾)	16 ⁷⁾		
ОУ	—	—	—	—	1	—	1	
ЪИ	1 ⁸⁾	2	18 ⁹⁾	—	4	28	18	
ІА	—	—	1 ¹⁰⁾	—	4	11	—	
Ж	—	—	—	—	1	—	2	
Ѓ	2 ¹¹⁾ (jako ѡ)	11	—	—	3	1 (к zde = ѡ)	—	
Ъ	—	—	1 (нъ)	—	—	20	—	
Ь	—	4	1 (сѣ)	—	—	—	—	

1) то VII 7. — 2) уѣстѣ VIb 5. — 3) на бальство IVb 21. 4) 7krát дѣ a jednou snad на всѣхъ дѣни IIb 8. — 5) зашѣти VIIb 23; призьрі II 19; свѣти Ib 11; сѣтвори VIIb 15; оутвѣрді VIb 19—20. — 6) і (4krát); мѣри VIIb 17; наплѣнені IIb 6; неєє. сѣті IIIb 23; сї VII 15. — 7) mezi tím je též свѣтї VIIb 16 a заповѣдї VIb 19. — 8) нѣи IIIb 24. — 9) jen нѣи 18krát. 10) тѣ IIIb 21. — 11) издрѣшеніи II 10; обѣцѣніи II 8—9.

Dle toho seznáváme, že znaménko délky \sim se nevyskytuje nikdy na konci slov, nýbrž jen v středosloví a sice 41krát. Druhé znaménko délky \sim bylo určeno především pro konec slov a sice je zde 76krát. Někdy se dostalo ovšem i na dlouhé slabiky v středosloví, a sice 21krát. Především jest to slabika s $\tau\eta$ u určitých adjektiv, a sice bezpochyby vlivem nom. a akkus. jedn. $\acute{\epsilon}$, kde ovšem bylo znaménko to pravidlem. Od pravidla uchýlil se hlavně druhý písař. Že však znaménko \sim bylo především určeno pro konec slov, vidíme zde zcela zřetelně.

Jak tato dvě znaménka vysvětliti? Bezpochyby jen vlivem znamének $\acute{\prime}$ a $\grave{\prime}$. Tento rozdíl byl původnější a pochází asi, jak již nahoře bylo podotčeno, z řecké grafiky. Vidíme zde ještě zřetelně, že $\grave{\prime}$ odpovídá řeckému gravis, ovšem poslední přepisovači již nerozuměli dobře původní platnosti tohoto znaménka, nýbrž předpokládali, že na konci slov vůbec má se spíše klásti $\grave{\prime}$. Proto máme zde již často na konci slov toto znaménko, kde nemůže odpovídati řeckému gravis. A tak měli pro přízvuk krátkých slabik dvojí znaménko: $\acute{\prime}$ kladli v středosloví a $\grave{\prime}$ na konci slov a dle toho vzniklo též dvojí znaménko pro délku: jedno pro středosloví \sim a druhé pro konec slov \sim .

Jen tak mimochodem budiž zde ještě podotčeno, že i tak zv. *Abecenarium bulgaricum*, jež bylo psáno na srbsko-chorvatské půdě, vykazuje též přízvuk na latinkou psaných jmenech jednotlivých písmen hlaholských. Tak zde máme *bócobi*, *védde*, *glúgoli*, *dóbro*, dále *pócoi* (štokavsky též *pòkôj* — *pòkoja*, rusky však ještě *покоя*), *muŧllite* atd. Nedopatřením zde stojí *iusz* nad \mathcal{P} a *hie* nad \mathcal{H} , kdežto mělo státi *iusz* nad \mathcal{H} a *hie* na \mathcal{E} , jež zde ovšem schází. Dle toho soudil též Jagic, že abeceda byla psána na chorvatské půdě, ač se jmenuje *bulgaricum*: „Dieses Abecenarium heisst zwar „bulgaricum“, die Benennung ist aber nach der kroatischen lautlichen Geltung gebildet. Das wirft auch einiges Licht auf die Quelle des Abecenariums“ (Archiv f. sl. Phil. IV str. 311, pozn.). V případě tom je též pochopitelno, jev-li se nám zde v pravopise latinkou psaných jmen vliv vlašské grafiky: *gúete* (= živete \mathcal{Z}), *hieft* (\mathcal{E}), *hiet* (\mathcal{A}), *hie* (viz nahoře), *pócoi* atd. Máme zde zase jeden důkaz, že se na této půdě užívalo znamének pro přízvuk. Abecedu tuto kladli do XI.—XII. stol.

Jakých výsledků jsme se dosud dodělali? V Kijevských listech našli jsme znaménka, která se ve většině případů kladou s takovou pravidelností, že o nějaké náhodě zde nemůže býti ani řeči; spíše musíme připustiti, že jeden druh těchto znamének, totiž čárky, naznačuje přízvuk, druhý — obloučky a stříšky — délku, jak právě nalézáme v některých staroněmeckých rukopisech. Podobně nalézáme

i v první Frisinské památce, v II a III jsou jen slabé stopy. Frisinské památky vznikly na základě staroněmeckých předloh, u nich tedy můžeme pochopiti tuto grafickou zvláštnost. Kijevské listy jeví nám však touž zvláštnost, náležejí tudíž původně do téže školy.¹⁾ Měli jsme již několikrát příležitost poukázati na některé shody mezi těmito dvěma památkami. Doleji uvedeme ještě i jiné, tak že se nám objeví ve velmi blízkém vztahu, ano, můžeme říci, že jsou to přese všechny různosti, kterých upíratí nemůžeme, jaksi blíženci. Obě se zakládají též na *západním ritu*.

Jest však otázka, je-li všecko, co nalzáme v naší památce, co do přízvuku a délky, odstínem *jednoho* jazyka, po případě *jednoho* nářečí (při čemž by to pocházelo od prvotního překladatele neb od prepisovačů), aneb jest zde třeba rozeznávati více vrstev či aspoň dvě? Průběhem práce jsme vlastně již rozeznávali mezi slovínštinou a srbochrvatštinou a tím jsme již naznačili, že to nemůže vše býti odstínem jednoho nářečí. A skutečně, genitivy s délkou na polohlásce jako *дѣлѣ, силѣ* atd. nemohou býti slovinské, nýbrž jen srbské (nejspíše tedy štokavské).

помилува́ти nemůže zase býti srbské, nýbrž jen slovinské.

Slovinské je dále, jak jsme viděli, *вѣнѣмѣмѣ, оуѣстѣ, поста́ви, оуслѣши, моли́тва*. V štokavštině přízvuk na těchto slabikách již nebyl, jak vidíme na př. na slově *спаса́ениѣ* IIb 13 (v čakavštině ovšem také ještě zůstal na původní slabice: *spasénje*). Že pak v slově *спаса́ениѣ* nebyl tento přízvuk v prvotním textu Kijevských listů, vidíme na ostatních slovech, náležejících do téže kategorie, neboť mají pravidelně jiný přízvuk (na koncovce, jak bylo vytčeno).

Slovinské je i *слоўжа́ѣи* s délkou na kmenově samohlásce proti srbskému *slùžba* (i čakavsky tak).

Jen slovinské a sice uhersko-slovinské může býti *оупѣва́ниѣ* s přízvukem vlastně na koncovce), čakavsky *ùfanje* (Nemanić, Sitzb. 105, str. 513, přízvuk zde zůstává v celé deklinaci na této slabice),

¹⁾ Není též náhodou, že právě v mešní knize se setkáváme s těmito znaménky, neboť se tak i jinde opétuje. Srovn. Zeitschr. f. d. Phil. 14, str. 129: „Denn während Otfrid in seiner gebundenen Rede nur die höchstbetonten Silben der Wortreihen hervorhob, musste Notker, welcher zur Unterstützung seiner Schüler im richtigen Vorlesen accentuirte, alle Silben bezeichnen, welche sich in der ruhig dahinfließenden Rede über die anderen erhoben. Ein solches Bestreben, den Leser derart zu unterstützen finden wir hier und da auch später: so z. B. sind die lateinischen Texte in den gedruckten Messbüchern oft mit Accenten versehen, damit der messelesende Priester die lateinischen Wörter auch richtig betone.“

štok. též *ŭfānje*, dále *мжученіѣ* a podobně případy, které nahoře byly uvedeny.

Tyto dvě vrstvy vidíme snad někdy — ovšem zřídka — na témž slově: *овѣшчєніѣ* III 13 a *обѣщєніѣ* II 8—9.

Ve velkém počtu případů souhlasí zde přízvuk a délka jak v srbochrvatsštině tak i v slovinstině a sice hlavně v jejím uherském odstínu. Proto by věc byla jednoduchá, kdybychom mohli ostatní případy uvést s tím v soulad, neboť potom bychom zde měli jen odstín *jednoho* jihoslovanského nářečí na tomto širém území; bylo by pak vše jednotné. Bohužel to nejde, jak jsme viděli, a tak zde musíme připustiti aspoň dvě vrstvy: jednu starší, slovinskou a druhou o něco mladší, srbskochrvatskou.

Může se ovšem jen to připustiti, že slovinská vrstva byla starší, že byla první. Viděli jsme, že jsou Kijevské listy v úzkém spojení s Frisinskými památkami (k jiným známkám tomu svědčícím ještě poukážeme). Frisinské památky zase mohly vzniknouti jen tam, kde byly též staroněmecké zpovědní formule v platnosti, tedy v našem případě jen u Slovinců.

Dle toho, co dosud bylo pověděno, musíme předpokládati, že Kijevské listy vznikly původně u Slovinců (a sice u uherských Slovinců) a že byly naposled přepsány na srbském území, při čemž to nezůstalo bez částečného vlivu na jich jazyk a sice především co do přízvuku a délky slabik.

Vliv ten se jeví dále v následujícím: máme zde nom. a akk. mn. č. ž. r. *ci* (dvakrát): V 2 a VII 15 (viz str. 15). Tvar ten nalézáme i v srbských památkách, na př.: *кога богъ сподобни ѹсти книгы снѣ* M. 84 (Daničić, Rječnik z knjiž. star. srb. 3 sv. str. 210). Dále jsme se zde setkali několikráte s tvarem *нѣ* jakožto nom. mn. č. na př. *се нѣ . . . ѹстнѣ* II 20 (*нѣ* zde vůbec nepřichází!). *Zcela zřetelný doklad nalézám též v jiné staré památce na srbskochrvatské půdě vzniklé, totiž v Glag. Cloz. Zde čteme: нѣ съ кровѣште раскопаваемъ, v řeckém originálu: ἡμεῖς δὲ τὸν θρασυρὸν ἀνωρῶττωμεν, ř. I 58 (v *нѣ* je *н* místo *нѣ*, jak často vůbec v této památce, viz v mém vyd., Glag. Cloz. str. 5). Na základě toho nemůžeme ani na to pomýšleti, že by byly Kijevské listy psány někde na severu, tedy v Čechách neb v sousedství. *нѣ* mluví jen pro jih, neboť v sousední bulharštině se též setkáváme s *нѣ*, *нѣ* jakožto nominativy. Lavrov má doklady sice teprv ze XIV stol. (Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей болг. яз. str. 170), ale zvláštnost ta je jistě starší. Počázejí též ze západních krajin: Razlog, Ochrida a j., k čemuž třeba*

přihlížeti. Ku genitivům jako *снѣхъ, дѣхъ, грѣхъ* a pod. bylo již poukázáno. V nich se jeví nejzřejměji vliv srbsko-chorvatského jazyka. *Dle všech těchto známek jedná se zde o srbské krajiny, které již sousedily s bulharským nářečím.*

Jsou i některé palaeografické zvláštnosti, které prozrazují více srbsko-chorvatskou půdu. Jest nápadné, že druhá část písmen *оу, ѡ, ж, ѡ* je zde již někdy velmi zakrnělá, je mnohem menší nežli první část, zvláště se to jeví, jak jsme již na to upozornili, u prvního písaře a sice u *ѡ, ж, ѡ* vždy, u *оу* často. U druhého písaře nalézáme také dost případů sem náležejících, na př. *твоѡ III 2; тѡ III 17; оу а ѡ* v *соушѡтъ III 21; доушѡми IIIb 12; доушѡ IV 12; оутврѡди IVb 6; оуподобѡлъ IVb 19—20; нсоу VI 11; poněkud též *мѡлостѡ VI 13; вѡсѡдѡ VI 24*. Nejčastěji se tak psalo u druhého písaře písmeno *оу*, pak hned *ѡ*, výjimkou je to jen u *ж* a *ж* (tedy poněkud jiný poměr než u prvního písaře).*

Takové *оу* se zakrnělou druhou částí nalézáme na chorvatských Listech vídeňských, které *Jagić* vydal, na př. v *весоуѡи Aa 11; по-слоушѡете Ab 11; послоу Ab 15; вѡсоуѡа Ba 9* (zcela zřetelně); *по-гоуѡъ Ba 16* (*пагоуѡъ*) atd.

Dále vidíme i na první stránce při Kijevských listech, jež byla též později psána asi v sousedství srbsko-chorvatské půdy (snad ke konci XI. stol.), že se vždy tak píše *оу*, dále *ѡ* v *нзѡемаѡѡѡаго ř. 11; ж* v *зѡстѡпѡѡѡне ř. 24*.

Tak nalézáme i v majuskuli *Glag. Cloz.* a sice: *ѡ* v *арѡмѡтъѡ* (na 2. snímku mého vydání), druhá část písmene *оу* v *арѡнепѡскоуѡа* je zde též poněkud menší.

Dále máme tak i na snímku *Žalt. sin.* ve vydání Geitlerově *моѡ ř. 7 a 8—9; моѡитѡѡ 8; оустѡѡѡхъ 10; сѡдѡѡа 11* atd. Ukážeme ještě, jak některé okolnosti tomu nasvědčují, že pocházela předloha *Žalt. sin.* z chorvatského prostředí.

Geitler upozorňuje zvláště na *оу* majuskule *Euchologia sinajského*. (Die alb. u. slav. Schriften, str. 144.)

Tak se píše i *оу* v *Missale Kukuljevičově*, pak někdy v *Miss. kněze Novaka* z r. 1368 (snímek u Geitlera), ve zlomku *Tekty* (též u Geitlera), veskrz na *Zlomku Mihanovičově* (u Geitlera).

V *Pražských zlomcích* nenalézáme ničehož, co by nám ustálenost tohoto způsobu psaní v této památce dosvědčovalo. V prvním zlomku se píše 5krát *оу* se stejnými součástmi, jen dvakrát je druhá část patrně menší: *мироу оутврѡзѡѡне IB 22*. Při *ѡ* je druhá část dvakrát menší: *твоѡ ѡдроѡ IB 13*. Též v druhém snímku jsou pravidelně při

оу obě součásti stejné, výjimkou jen v прѣстоуни IIB 13 a дроугн IIB 14, ale právě v tomto slově vidíme, že v н je též druhá část (н) menší než první (н); může to býti tedy zde pouhou náhodou.

Celkem tedy vidíme, že uvedená zvláštnost pronikla nejvíce v památkách psaných na srbsko-chorvatské půdě. Stejně velké jsou obě části našich liter v *Zogr. Mar., Assem.*, v minuskuli *Euchol. sin.* Z těchto bychom toho ovšem u *Mar.* neočekávali, neboť vznikl, jak známo, též na jmenované půdě.

Dále vidíme jakousi souvislost s písmem *Vídenských listů*, které vznikly na chorvatské půdě, o čemž nemůžeme ani pochybovati. Jejich písmo jeví již skoro všechny význačné zvláštnosti chorvatské hlaholice. K některým těmto tvarům nalézáme první kroky již v písmě *Kijevských listů*. Sem náleží ku př. ж . Toto se píše několikrát v kijevských listech tak, že oba růžky nevycházejí jakožto ramena úhlu ze společného bodu, nýbrž jsou odděleny, a což je ještě snad důležitější, tyto růžky nerozcházejí se (nedivergují) příliš. Takové ж nalézáme ku př. ve slově дръжнмъ IIIb 6. Zde jest již jen malá divergence. Oddělené růžky vidíme dále ve slovích: нхъже III 6; мже IIIb 15; нмъже V 11; бже V 67; жикота VI 5. První písař psal ovšem poněkud jinak ж : oba růžky vycházejí ze společného krčku. Na první stránce *Kijevských listů*, která byla později psána, jsou někdy růžky též odděleny, avšak divergují nahoře háčkovitě na pravo a na levo.

Od takového ж , jaké jsme viděli ve slově дръжнмъ IIIb 6 vede již jen jeden krok k tvaru *Vídenských listů*: ж

Jagić sice podotýká: „Das *Psalterium sinaiticum* zeigt eine kleine Ähnlichkeit (rozuměj s ж ve *Vídenských listech*), insofern auch dort die Hörnchen zunächst getrennt von einander, aber parallel emporstreben, doch später biegen sie nach rechts und links ab“ (*Glagolitica*. Wien, 1890, str. 39), avšak na třech snímcích u Geitlera nenalezáme ničeho podobného, zakládá se tedy Jagićevo tvrzení na nějakém nedopatření: ж v *Žalt. sin.* se píše obyčejně zcela jinak: růžky vycházejí ze společného krčku, k čemuž se ještě vrátíme u *Pražských zlomků*.

Naproti tomu souhlasí s naším ж *Vídenských listů* ж na velkém *Nápisu Bašky*, dále nalézáme takové ж tu a tam v *Grškovićově zlomku*, ku př. hned na prvním řádku prvního snímku (u Jagiće) ve slově еже . dále ve slově моуж(е) ř. 5; zrovna takové ve slově же sn. VIII ř. 9 a jinde. Mezi tím však zde nalézáme ještě staré ж ku př. ve slově сѣтежанне I ř. 6. Písmo toto tvoří přechod mezi macedonskou

hlaholicí a mezi chrvatskou (jest to srbská hlaholice, proto ještě šikmé ϣ).

Inicialka ϣ Vídenských listů Ba 18 souhlasí úplně s inicialkou Kijevských listů VII ř. 3. Zcela jinak táž inicialka ku př. v Pražských listech II B 8.

Na jině grafické zvláštnosti, které též k tomu poukazují, že Kijevské listy byly psány na srbsko-chrvatském či spíše srbském území, upozorníme ještě doleji u Pražských zlomků. *Že na tomto území byly vůbec jednou Kijevské listy, ukazuje nám zřetelně jich první stránka: bylať psána na téměř území, či spíše v bezprostředním sousedství a sice někdy ke konci XI. století.*

S Vídenskými listy na chrvatské půdě vzniklými jeví se nám Kijevské listy i jinak ve velkém příbuzenství. Jest ku př. nápadné, že se jen v těchto dvou památkách vyskytuje slovo **кѣсждѣ** (**кѣсодѣ**)³⁾ ve významu „communio.“ Dále máme ve Vídenských listech **подаждѣ** **мѣшмѣ се ксемоги вѣуни бжѣ, да . . .** V Kijevských listech též několikrát **подазь** a sice též s vazbou **да**: **подазь милостивы да егоже** atd. Ib 5—6

Tyto shody však třeba vysvětliti tím, že vznikly obě památky hned původně na téže půdě.

Kijevské listy jeví se nám nahoře v dosti velkém příbuzenství s *Frisinskými památkami*, co se týče označení délky a přízvuku, pak hlavně tvary **дѣсь** na jedné a **вѣс** (= **кѣс**) na druhé straně. Toto příbuzenství může se ještě jinými doklady potvrditi. Nalézáme zde totiž **црквица** IVb 17 a **црѣкѣ** VI 4.

Ve své Aksl. Gramm. str. 19 namáhal jsem se v potu tváří, jak bych mohl tyto tvary umístiti někde na česko-slováckém území, ale nešlo mi to: v staré češtině máme *cierkev* gen. *cěrekve*, teprv později *církev*, v slovenštině *cirkev*, což se vykládá jako přejetý tvar z češtiny. Jako v Kijevských listech, máme však i ve Frisinských památkách: *circwah* II 35. Miklosich uvádí ve svém Etym. Wtb. pro slovinštinu oba tvary *cerkva* i *cirkva*, avšak *Pleteršnik* má jen *cerkev*. Že je ale u uherských Slovinců *cirkva*, ač má *Küzmics* (Nôvi Zákon. 1848) též *czérkev* (ku př. Mat. 16. 18), potvrzuje i *Oblak*, který praví o mezi-murském nářečí: Štokavskome *crkva* i čak. *crikva* odgovara ovdje

³⁾ Ve Vídenských listech je ještě mimo to slovo **бранимѣц** „communio“, kterýžto výraz opětuje se často v pozdějších mešních knihách vzniklých na chrvatském území v XIV. a XV. věku. Slovo to nalézáme však, jak jsem jinde na to upozornil, i v *penitenciáři Euchologia sinajského*, nevzniklo tedy teprv na chrvatské půdě, jak Jagić myslil, nýbrž pochází z pannonské činnosti bulharských učenníků Cyrilla a Methoda.

cirkvo (akuz.). U ovou obliku dolazi riječ i u ljutomerskom dialektu i u ugarskih Slovenaca (Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena I. U Zagrebu 1896, str. 48). Dle Oblaka tvoří zde slovo *cirkva* právě výjimku vzhledem ke skupině *cirk* (l. c. str. 49). V *Gazophylacium Bellosztenczově* nalézáme též *Czirkva* (D), *Czarkva* (D) znamená u něho, že je to hlavně dalmatský (!) tvar. Z čakavštiny uvádí se vedle dříve uvedeného *cirkva* též *crèkva ecclesia* (Nemanić, Sitzungsb. 105, str. 527). Z *chrvatštiny* uvádí Jagić *cirkva cirkvica* (Archiv f. sl. Phil. 22, str. 43) a prohlašuje slovo to též za pannonské.

Ve *Frisinských památkách* nalézáme dále: *otmi* me vzem zlo-deiem I, 28; da bi ni zlodeiu *otel* I 28; *oteti* ze gemu II 96, tedy oblíbené zde slovo. V *Kijevských listech*: $\tau\lambda\omicron\upsilon$ $\sigma\tau\alpha\mu\upsilon$ $\eta\lambda\eta$ $\sigma\tau\epsilon$ $\lambda\alpha\kappa\lambda\epsilon\lambda\epsilon\sigma\tau\alpha$ numero Vb 21—22. Podobně uvádí *Valjavec* z krajinštiny (Rad 65, str. 6—7): o gospod, ker si mi tako dober, de me *otmèš*, naj te izprosim še nekaj. Ravn. 1, 32; pred vani me je poslal bog, de vas preživí in čudoma lakote *otmè* Ravn. 1. 135; on te *otmè* iz lovca zadrge. turn. 1. 165; kdor človeka *otmè* smrti, tak prejme naglavničo. Levst. 51. Ovšem máme sloveso to též v církevně-slov. překladě evangelia, ale je přece nápadné, že se vyskytuje i ve Fris. pam. i Kijevských listech.

V Kijevských listech máme spojku $\epsilon\zeta\epsilon$ ve významu ‚quod‘: $\mu\pi\omicron\sigma\mu\epsilon\tau\epsilon$. . . $\delta\alpha$ $\epsilon\zeta\epsilon$ $\mu\eta\lambda\omicron\sigma\tau\iota\upsilon\kappa\alpha\tau\epsilon$ $\sigma\beta\epsilon\tau\tau\eta\mu\epsilon$ $\nu\omicron\sigma\eta\mu\epsilon$. . . $\eta\zeta\delta\rho\kappa\eta\sigma\eta\mu\epsilon$ $\sigma\beta\epsilon\tau\mu\epsilon\mu\epsilon$ II 7—10. V tak zvaných pannonských památkách nemáme nic podobného, zde je ku př. $\eta\mu\lambda\alpha\epsilon$ v tomto významu. Za to však je ve Frisinských památkách *eže* několikrát jakožto spojka, z níž se již snadno mohla vyvinouti kausální: *primi* moiv izpoved moih grechou . . . ili *eše* mi ze tomu chotelo, *euuse* mihi ne doztalo choteti . . . ili *eše* iezem nezpazal nedela I 11—18. Vedle tohoto významu mohlo míti *ježe* též již význam čistě kausální.

V *Kijevských listech* máme u slova $\tau\lambda\omicron\upsilon$ tvary jen od kmene na - s: gen. sg. $\tau\lambda\epsilon\sigma\epsilon$ II 5; akk. pl. $\tau\lambda\epsilon\sigma\alpha$ IV 12; instr. pl. $\tau\lambda\epsilon\sigma\tau\alpha$ IIIb 13. Taktéž i ve Frisinských památkách: gen. sg. *teleze* II 6, gen. pl. *telez* II 40 a 90. S tím se setkáváme zase opět v slovinštině, ku př. aku je on v *telési* bil. tiga ne véjm, ali je li on izvunaj *telésu* bil tiga jest tudi ne véjm. Schön. 65 (Rad, 65, str. 35). V církevně-slov. textu evangelia máme naproti tomu již hojně tvarů od kmene na - o, ku př. v *Zogr.* gen. sg. $\tau\lambda\omicron$ Mat. 27. 58; Marek 15. 43; Jan 2. 21; dat. $\tau\lambda\omicron\upsilon\upsilon$ Mat. 6. 22; Luk. 11. 34; instr. $\tau\lambda\omicron\mu\epsilon$ Mat. 6. 25; Marek 5. 29; Luk. 2. 52; Luk. 19. 3. *Marianus* má zrovna tak jen ještě lok. sg. $\tau\lambda\omicron\tau$ Luk. 12. 25, kde má *Zogr.* $\tau\lambda\epsilon\sigma\epsilon$.

V *Glag. Cloz.* jsou tři tvary od kmene na -s: gen. se. ꙗꙗꙗꙗ II 98; lok. sg. ꙗꙗꙗꙗ 434 a pl. ꙗꙗꙗꙗ 532 a čtyři tvary od kmene na -o: gen. sg. ꙗꙗꙗ 531, 753, 924 a dat ꙗꙗꙗꙗ 856.

Ve *Frisinských památkách* nemáme obyčejné aoristu neb imperfekta v relativních větách (jen výjimkou: eše oni . . . stvorife II 107—108), nýbrž jen složené tvary, na př. Eše iezem ztuoril zla I 12, ili iefe iezem nezpazal I 18 atd. Tak nalézáme i v *Kijevských listech* v těchto případech.

Tuto souvislost by byl *Jagić* málem již prohlásil, ač měl hlavně jen lexikální zásobu slov obou památek na mysli. Tak psal sice v *Arch. für slav. Phil.* XX. str. 8: „Wie ein solcher Dialekt in jener Zeit ausgesehen haben dürfte, zeigen uns die slovenisch-kroatischen Sprachproben aus dem westlichen Ungarn — wo gewiss uralte Überreste der pannonischen Slovenen zu suchen sind, vgl. z. B. das in der Prophetenübersetzung häufig begegnende Wort ꙗꙗꙗꙗ u *lěki, liki* der ungarischen Sloveuen — oder auch die Freisinger Fragmente¹⁾ die ich ebenfalls nach Panno nien eher als nach Westkärnthen versetzen möchte. Die Kijever Blätter verrathen nicht die geringste Anspielung auf eine so beschaffene Umgebung.“ Ale již na jiném místě přece připouští, jak se zdá, jakousi souvislost, když praví: „Ebenso ist es unmöglich zu sagen, ob das einmalige ꙗꙗꙗꙗ (ꙗꙗ . . . ꙗꙗꙗꙗ für ꙗꙗ . . . ꙗꙗꙗꙗ) die Vorlage oder die Abschrift verschuldet hat. Für die Vorlage könnte man als Parallele die Form *vuez* der Freis. fragm. (zu lesen ꙗꙗꙗꙗ) anführen“ (l. c. str. 11). Dle našeho výkladu je arci jen jedna možnost, že totiž ꙗꙗꙗꙗ bylo již v předloze.

Pro tuto souvislost s Frisinskými památkami můžeme jen tam hledati původu Kijevských listů, kde vznikly též Frisinské zlomky, tedy u *pannonských Slovinců*. Jinak by ovšem třeba některé okolnosti mluvily pro to, že se tak mohlo státi na srbsko-chorvatské půdě. Než, jak jsme dříve podotkli, *Frisinské památky mohly vzniknouti jen tam, kde mělo německé duchovenstvo velký vliv, kde byly v platnosti staroněmecké zpodobné formule, což ovšem platí o Pannonii, nikoliv však o srbsko-chorvatských krajinách*. A jsou-li Kijevské listy v jakési bližší souvislosti s Frisinskými památkami, mohly taktéž jen tam vzniknouti. Též *Jagić* předpokládá, že u pannonských Slovinců byl prvotně tento překlad pořízen. *Pastrnek* myslí, že i sám Method byl při tom účasten: „Myslím také, že Method již nyní započal též bohoslužbu slovanskou podle obou obřadů, jak podle řeckého tak podle latinského V těchto slovech¹⁾ vidím zřetelný důkaz, že již teukráté, tedy

¹⁾ Jde zde o známou *Conversio Carant.*

okolo r. 870, právě v oblasti pannonské, pořízeny byly první překlady mešních knih slovanských podle obřadu latinského. Soudím tak tím spíše, protože obraz těchto prvních pannonsko-slovanských knih mešních máme částečně zachován ve zlomcích kijeviských, jejichž předloha vznikla zajisté v území Kocelově.“ (Dějiny slov. apoštolů, str. 95.) Avšak již i z filologických důvodů nemůžeme právě připustiti, že by byl měl Method při tom nějakého účastenství, neboť bychom se v tom případě nemohli setkávat se slovem *рѣснотнѣнѣ м. истиннѣнѣ, оутѣнѣнѣ*, s tvarem *подась* v Kijeviských listech. To nenáleží v zásobu slov prvotního překladu písma sv. pocházejícího od slovanských apoštolů. Method se mimo to bezpochyby přidržoval jenom *řeckého* ritu.

Než je skutečně též dosti velký jazykový rozdíl mezi Frisinskými památkami a mezi Kijeviskými listy, nehledě ovšem k změnám, o nichž se může s jakousi pravděpodobností předpokládati, že byly zaviněny teprv pozdějšími prepisovači. Rozdíl ten se vysvětluje především podmínkami, za kterých obě památky vznikly. *Frisinské památky* byly psány na základě *domácího* jazyka za pomoci — ovšem dosti vydatné — přívrženců slovanských bohoslužeb. Tímto domácím nářečím se mohou snad nejsnáze vysvětliti i ony domnělé bohemismy, na které jsem upozornil ve svém vydání. Takové jazykové zvláštnosti byly v tamnějším nářečí možny, neboť sousedilo původně s českým jazykem v nejširším toho slova smyslu a podobné přechody můžeme pozorovati i jinde. *Kijeviské listy* vznikly naproti tomu na základě *církevní slovanštiny* a jen nepatrně projevil se tam i vliv domácího nářečí (na př. *подась, рѣснотнѣнѣ* atd.).

Proto se vyskytuje ve Frisinských památkách na př. *obeti* = oblationes, nom. oběť, jako v češtině, v Kijeviských listech je však *обѣтъ* = votum, jako vůbec v církevní slovanštině. Jest též možné, že Frisinské památky vznikly na území více k severu, Kijeviské listy však více k jihu.

Kijeviské listy poukazují dále samy o sobě některými svými výrazy k slovinskému území. Tak zde nalézáme: *нже оутѣже быти блаженоуемоу апостолау твоемоуestroу въ ѿнокости подроугъ . . .* Ib ř. 19—22. Toto *оутѣже быти* je čistě slovinské.

S tím můžeme srovnati v uherské slovinštině: nad Edomoin vö *vtégnem* obütel mojo; ne *vtégnem* vnogo pisati . . .; tüdi jas ne *vtégnem* pisati vnogo (Rad, str. 57). V krajinské slovinštině: de ga odzrávljena še po imenu uprašati ne *vtégne* (ib. str. 47); z uherské kajkavštiny neuvádí *Valjavec* žádného dokladu, má jen *tégnem, stégne* a pod.

(ib. str. 67). Taktéž nemá slova toho *Bellosztenecz*. V tomto významu nemá slova ani *Daničić* ve svém Rječnik knjiž. star. srp., nýbrž je zde jen *оутегноути* ve významu ‚continuare‘: *кндоуће великоу пракдоу . . . и оу напридакъ нска се и оице боле и темелитне оутегноу и оудръже* M. str. 449 (sv. 3. str. 391). Jest to vlastně zde ještě původní význam. V slovinštině se za to ještě nyní vyskytuje sloveso to ve významu ‚posse‘, což odpovídá významu uvedeného tvaru v Kijevských listech.

Naproti tomu máme v některých moravských nářečích (val. pom, uh.) *stahnút* (tedy *сѣтагнѣти*) *stihnút* s infinitivem za kondicional, na příklad: *stahl sem ho dopadnút, byl bych mu dál* (Bartoš, Dialekt. mor. I. str. 193). To platí bezpochyby též i pro slovenštinu vůbec. Máme zde tedy již jinou předponu (сѣ-, kdežto v slovenštině je оу-), jinak jest to původně táž platnost. S tím se ještě může srovnati ze staré češtiny: *ne táhl toho dorěci* a pod. Snad bude míti Gebauerův slovník doklady i pro *stáhnúti* s infinitivem. Na všechn způsob třeba vytknouti tento vztah mezi češtinou a slovinštinou, v čemž se též jich někdejší bezprostřední sousedství prozrazuje.

Přívrženci slovanské bohoslužby dostali se bezděky ze slovinské části Uherska na srbsko-chorvatské území, kde též dále pěstovali církevně-slovanské písemnictví. Tak si vysvětlíme, že se setkáváme se slovem tím *v službách na sv. Cyrilla a Methoda*, které bezpochyby na tomto území vznikly. Mámeť v ljubljanské: *да его молениемъ к' тѣм'е радостемъ прити үтегнемъ* (ad ipsamet gaudia pervenire mereamur, str. II.¹); *и пренти үтегоу к' цѣсарствѣ нсвескоу* str. V.

Taktéž i v *novljanské*: *того ради прити үтегу . . . к' є'кершенномуу степену* str. XII. a pod. str. XVII. Z modliteb dle latinských missalů uvádí *Jagić* dále několik dokladů, na př. *оутегли вихомъ зраком' веселити се* miss. Nov. 213b. (Glagolitica, Würdigung neuentdeckter Fragmente, str. 55, pozn. 3.)

Slovinské je dále *рѣснотикнѣт* II 9. Již ve svém vydání *Glag. Cloz.* upozornil jsem na to, že slov *рѣснота, рѣснотивѣнъ* a pod. nemáme v nejstarších textech písma sv. (*Glag. Cloz.* str. 12).

V slovinštině máme ještě nyní, jak známo: *rês, rêsen, resnica, resnovît* a pod. Zrovna tak nalézáme zase v uvedených službách a sice v ljubljanské: *рѣснотик'но* (tedy jako v Kijevských listech) str. IV; *рѣсноє* IV atd. ještě několikrát, taktéž v *novljanské*, na př. *к' рѣснотикной кѣрѣ* str. XVII atd.

¹) Cituji tyto služby dle otisku u Voronova (Главн. источникъ atd.)

Jest velmi význačné, že v kusech z legendy pannonské pocházejících bylo slovo истинныъ zaměněno našim slovem, na př.: да бы въ разумъ рѣсноткии принималъ str. VI, v legendě o Cyr. XIV (vydání Šafaříkovo str. 19): да бы въ разумъ истинныи принималъ; v službě: намыте се по рѣсноткии нѣтъ str. VII, v legendě: нѣ кети се по истинныи поѣтъ XIV (str. 19, ř. 26—27) atd. ještě několikrát.¹⁾

V Kijevských listech vyskytují se však *bohemismy*, jak již jsme se o tom zmínili, a jde o to, jak je vyložiti. Jest pochopitelné, že jich výklad způsobuje velké obtíže. Přihlížíme li na př. k Pražským zlomkům, shledáváme tam celou řadu zvláštností, kterými se čeština jakožto jazyk prepisovačův prozrazuje, ale všecky nejsou důsledně provedeny (až na *c* a *z*). Zcela jinak se to má s Kijevskými listy: zde máme dvě — nejvýš tři zvláštnosti, tyto jsou však důsledně provedeny, tak že to činí dojem, jako by to byla zároveň nějaká organická vlastnost toho nářečí, v němž byly vůbec původně psány, jako by se v nich obrazelo skutečně nějaké takové nářečí. Takové nářečí vykouzlili ovšem i někteří slavisté ve své theorii, a mezi nimi nikdo jiný než sám *Miklosich* (u něho spočívala však otázka církevní slovanštiny na jiných základech, tak že by se jeho výklad Kijevských listů s tím ještě shodoval aneb se odůvodniti dal), dále *Fortunatov*, *Geitler* a *Kalina*. K nim pak se přidružili i *Ščepkin* a *Ljapunov*.

¹⁾ Když již jsme u těchto služeb, můžeme vytknouti, že vůbec přiléhají dosti ke *Kijevským listům*, na př. novlj. str. XIII: дажъ, просимъ ксемоги боже, да нже блаженоу презкнтеруѡ троею шѣрила и метѣдїе у исти утемъ, нхъ молнтками нзаклами се вихомъ . . . (srovň. *Commune confessoris et pontificis. Breviarium Romanum* . . . Viennae 1925), v Kijevských listech: подáжъ, мнлостнкѣн, да егоже уьсть уьстимъ снлою оубо мжуенїъ его наслѣдоуемъ . . . Ib ř. 5—9. Nápadné je уьсть уьстимъ (утемъ) v obou památkách, v lat. natalicia colimus. V *miss. Nov.* již: да его же слакма ронства утемъ (Jagič, *Glagolitica* str. 54). Jednou již i v ljubljanské sl.: ронство в' нсвеснхъ уьстимъ str. X a jinde zde (na str. II): празникъ утемъ. V Kijevských listech dále: и ходатаїцю блаженоуемоу климентоу Ib 11—12, podobně v *miss. Nov.* a v jiných toho druhu památkách (Jagič, str. 53 a v službě novlj.: ходатаїствоуїте за насъ str. XIX. Avšak na téže půdě nepovstaly služby ty, na které vznikly Kijevské listy a Fris pam. Máme zde na př. даси str. II. III; ovšem mohl to též prepisovač zaviniti. K severním vlivům, které i na jihu dále působily, poukazuje zde ještě: некъсте в кою годниоу господь . . . придеъ str. XVIII. Jak tyto severní tradice na jihu vysvětliti, uvidíme ihned.

Jich výklad předpokládá zvláštní církevně slovanské nářečí, jež se rozcházelo v některém ohledu s ostatními, do téže skupiny náležejícími. Toto nářečí pak umístili buď někde v Macedonii nebo v Pannonii, na Čechy a Moravu se ani nepomýšlelo, nejvýš na krajinu někde na blízku Dunaje, kde se mohlo vyskytovat jakožto přechod k ostatním. *Jagić* protestoval proti tomu se vši svou závažností (Archiv für slav. Phil. XX, 1898, str. 1—13 a XXII, 1900, str. 39 až 45) a pravil (str. 4): „Ich glaube vielmehr noch immer wie zuvor, dass in den Kijever Blättern das übliche, in sehr correcter Form erhaltene Altkirchenslavisch vorliegt, nur mit der willkürlich, d. h. bewusst, von einem, sagen wir dem letzten, Abschreiber vorgenommenen Änderung der Fälle *št*, *žd* in *c*, *z* und der auf *sk* (oder *st*) beruhenden Lautgruppe *št* in *šč*.“ *Jagić* to pak šíře odůvodňuje. Z liturgických ohledů může se při Kijevských listech dle něho pomýšletí na Dalmacii s přiléhajícími krajinami (mit einigem Hinterland), na Pannonii se sousedními jihozápadními krajinami, konečně na Moravu a jisté části Čech. Východní Bulharsko a Macedonie že jsou vyloučeny. Dále pravil (str. 9): „Erst dann, wenn dieses *c—z* unbewusst, dh. durch den wirklich gesprochenen Dialekt in seinem vollen Umfang in die Kijever Blätter gerathen wäre, würde man auch sonst irgend etwas Dialektisches in dem Fragment, ungeachtet seiner Kürze, erwarten. Da jedoch bis auf *c—z—šč* sonst nichts ganz sicheres vorliegt — man könnte allerdings auch *c'* (*cj*) hervorheben, s. unten — so spricht gerade dieses bewusste Masshalten dafür, dass wir in dem Denkmal, soweit man nach dem kleinen Fragment das Ganze beurtheilen darf, eine bewusste That eines Individuums vor uns haben.“ *Jagić* upozorňuje na obdobně případy, jak se ku př. Chrvaté hlásce *ѣ* vyhýbali, *и* a *ж* však přece ponechávali, na Ostromirovo evangelium. Dále zde předpokládá starší předlohu (str. 10), která byla pak přepsána. Starší předloha že vznikla na území Slovinců u Blatného jezera, „wo unter dem Druck der Verhältnisse ein lateinischer Text in die Sprache der damals schon gut entfalteteten slavischen Kirche, d. h. ins Aksl. der beiden Brüder. übersetzt wurde.“

Konečně uvádí (str. 12) tyto výrazy jakožto důvody „für den panonisch-slovenischen, nicht čechoslavischen Ursprung“ prvotního překladu tohoto missalu: *лѣта оградѣнѣ* (*annua*), *усть* (*dignitas*, *solemnitas*), *инокоство* (*peregrinatio*), *рѣснотикънѣ* (*certus*), *кърѣснити са* (*inveterascere*), *оугагнѣти* (*dignari*, *promerere*), *пзколити* (*dignari*), *помилувати* (*misereri*), *оупъванне* (*fiducia*), *кърѣнати* (*capere*), *исправити* (*corrigere*), *заклещ* (*recludere*), *лжвѣкъство* (*malitia*), *бѣлъство* (*medi-*

cina), *заноудѣ* (mandatum), *присно* (semper). Tyto výrazy prý se pohybují v mezích samého pravého slovníku staré církevní slovanštiny, či vlastně „der ältesten Periode“, jak praví, „dessen Reflexe in dem kroatischen Glagolismus, dem unmittelbarsten Fortsetzer der pannonisch-slovenischen liter. Arbeit, durch Jahrhunderte fortlebten.“

Zde máme ovšem výrazy pohromadě, které všechny do jedné a téže skupiny nenáleží, jako na př. *рѣснотиванъ. оуѣагнѣти*, o nichž již byla nahoře řeč. Bohemismy se dostaly dle Jagiče do památky při přepisu na *českém území*: „Selbstverständlich könnte оу für ж auch auf die Rechnung der letzten, uns erhaltenen Abschrift, die im Bereich des čechoslawischen Sprachgebietes zu Stande kam, gesetzt werden“ (str. 11).

Avšak takového výkladu nelze obhájit, neboť jisté jazykové a palaeografické známky prozrazují nám, jak jsme viděli, že přepis Kijevských listů pochází ze *srbsko-chorvatského*, nikoliv však *česko-moravského* území. Treba tedy ony bohemismy jinak vyložit. *Původcové těchto bohemismů byli — čeští hlaholité, kteří se dostali přízní neb nepřízní osudů ze severu ku svým chorvatským bratrům, kde se psávala i dále hlaholice.* Myšlenka podobná byla sice již též pronesena, nebyla však odůvodněna, nýbrž stalo se to jen tak maně, a sice je jejím původcem *Ant. Budilovič*, který se pronesl o Kijevských listech, že byly „написаны въ одной изъ областей приадриатическихъ, еликимъ нибудь словакомъ или чехомъ, жившимъ въ средѣ братии югославянскаго происхожденія“ (Общеслав. языкъ II, 88). Důkazů nám však nepodal a tak se přešlo přes tento hlas jednoduše k dennímu pořádku. Nemaje pro svůj náhled žádných důvodů, předpokládal Budilovič, že i Pražské zlomky vznikly v této oblasti — въ той же приадриатической полосѣ — avšak tomu tak nemohlo býti, jak uvidíme.

Předpokládali jsme, že mezi chorvatskými hlaholity byli též vypuzení příslušníci z českomoravského území, kteří podleli sice více méně tamějšímu prostředí, nicméně zachovali některé zvláštnosti svého jazyka přece a sice především ve svých literárních pracích, jak se znáváme z památek sem příslušných.

Jsou to především památky, které svým původem k srbsko-chorvatskému území poukazují a které chceme probrati; jde zde ovšem jenom o starší památky, neboť v pozdějších se nemohl tento vliv z pochopitelných příčin jeviti (nebylo tam již Čechů, nebo byly tam jiné literární podmínky).

Sem náleží především *Glagolita Clozův*; byl psán, jak známo, na tomto území a nalézáme zde českomoravské *розьство* několi-

krát: ř. 877, 878 a 879 vedle *рождѣство*, toto od ř. 879 výlučně. První *розьство* bylo později opraveno v *рождѣство* (viz ve vydání str. 7, 12 až 14). Jak se toto *розьство* sem mohlo dostat? Z prvotní předlohy? Nikoliv. Jak již jsem ve svém vydání předpokládal, pocházela tato z Macedonie a nyní dokazuji, že část této památky je dílem Klimentovým v Macedonii (viz mé „Studie z oboru církevně-slovanského písemnictví“ str. 117 a 166). Mohlo se tedy *розьство* dostat do naší památky jen Čechem jakožto (snad předposledním) přepisovačem; o slově *кы- несе II* ř. 137 těžko rozhodovati, mohlo by ovšem též sem přináležeti.

Jiná památka na srbskochrvatské půdě psaná je *Cod. Marianus*, a opět se zde setkáváme s *розьство* Mat. 14, 6, ano máme zde i *кнзъ* Jan 20, 27 m. *кнждь*, což zajisté spíše od přepisovače než z prvotní předlohy pochází. Písař ten podlehl zde vlivu své mateřštiny a buď on sám, neb teprv další přepisovač hleděl ještě nedopatření napravití a tak vznikl kompromisní tvar, jehož vlastně žádný jazyk nezná.

Nejnápadněji se nám to jeví u *Žaltáře sinajského*. Tato památka byla psána někde v Macedonii, o tom nemůžeme pochybovati. Předloha její pocházela však ze slovinsko-srbskochrvatského území. Proto zde máme opět *ирѣковъ* 78, 1, jak jsme našli právě i ve Frisinských památkách i v Kijevských listech. S poslední památkou souhlasí i v tom, že má výraz *рѣсмота* ku př. 44, 5 atd. Dále poukazuje k tomu území i slovo *оточи* — *νῆσοι* — v předloze, z čehož udělal přepisovač, nerozuměje tomu, *отъчи* tak 71, 10 a 96, 1.¹⁾ Z předlohy *Žaltáře sinajského*, která se brala uvedenou cestou, zachovaly se ještě tyto bohemismy: *некъзства* 24, 7 a *осиѣе* (*осваѣе*) 29, 1. Zde se vyskytuje též častěji předpona *кы* (viz úvod ku Geitlerovu vydání, str. XVII) a mimo to bohemismus v slově *кѣрозоумѣшаго* 15, 7 (*роз- m. рлз-*). *Že šla předloha Žalt. sin. chrvatským prostředím, prozrazuje nám i dvakrát zde vyskytující se chrvatské м, a sice jednou v majuskuli a jednou v minuskuli* (Geitler, Die alb. u. slav. Schr. str. 109; Jagić, Glagolita, str. 41).

Mohlo by se ovšem namítati, že tyto bohemismy mohly pocházeti z předloh, psaných někde ve velkomoravské říši, jak se obyčejně

¹⁾ Od pannonských Slovinců — třeba ne bezprostředně — pocházela i předloha *Zogr. a Sav. Kn.* Tato má v Janu 18, 1: *отокѣ* m. *потока* (jak na př. v Mar). Tak četl i původce *Zogr.*, předělal však slovo v běžnějším mu výrazu *острова*.

i vykládají. Avšak nemůžeme tak připustiti, na Moravě se neříkalo *cirkva*, ani *otok*, nýbrž tak se mluvilo u uherských Slovinců. Z tohoto území pocházely tedy prvotně uvedené předlohy. U uherských Slovinců se však zároveň s tvary *cirkva*, *otok* nemohly dostati *bohemismy* (jako *c*, *z* za *št*, *žd* a jiné) do předloh, poněvadž původce *pannonských* lokalismů nemohl býti zároveň i původcem *bohemismů* těchto. Tak jest tedy pravdě podobnější, že se tyto dostaly do předloh až na půdě srbskochrватské, kde působili též čeští hlaholité, nepřízní osudu sem se uchýlivší. Ovšem musíme předpokládati, že jich zde byl větší počet a že se po nějakou (ovšem jen asi krátkou) dobu jich řady ze severu doplňovaly. Proto nemáme na př. v *Zogr.* žádného takového bohemismu, poněvadž jeho předloha jistě nešla do Bulharska přes srbskochrватské území, na němž se v prvním období hlavně asi Češi přičiňovali o udržení a rozšíření slovanských bohoslužeb, nýbrž brala se jinou, východní cestou.

Z uvedených bohemismů seznáváme zároveň, kde se nejintenzivněji vymykala čeština z pout církevní slovanštiny. Bylo to *c* a *z* za *št* a *žd*. S tímto bohemismem setkáváme se takřka výlučně v církevuě slovanských památkách jinde než v Čechách psaných a český vliv prozrazujících a proto není divu, že se stal i pokus, provésti toto pravidlo důsledně, jak vidíme v Kijevských listech, a to tím spíše, poněvadž i v okolí, kde památka psána byla, neslýchalo se *št* a *žd* v našich případech. Máme zde však ještě jiný bohemismus, který je též důsledně proveden. Vytkl jsem jej již ve své *Aksl. Gramm.* (str. 154). Jest to instr. sing. na *-ътъ* místo *-омъ*: *оплатътъ* IIb 18; III 24; IV 7; IVb 16; Vb 1; VI 1; *образътъ* IVb 19; *съсѣдътъ* VIIb 10. Jinak než bohemismus nemohu i nyní tvar ten vykládati. V *Pražských zlomcích* máme jen jeden instr. a ten má touž koncovku: *дрѣвътъ же крижътътъ* IIb 10—11, jeví se tedy i zde nápadná shoda. Avšak je otázka, proč právě zde se projevil tak nápadně a důsledně vliv češtiny? Myslím, že to nebylo náhodou. Když polohláska na konci zanikla — a to se stalo záhy — nebylo rozdílu mezi instr. sg. při koncovce *-омъ* a dat. pl. (není zjištěno, byla-li koncovka dativní v češtině již tehdy dlouhá). V naší památce máme na př. *твоѣ . . . тврѣдѣ зашунти иѣн, ги, же еси образътъ своимъ оуподобилъ . . .* IVb 17—18. S koncovkou *-омъ* byl by již při čtení neb předříkávání hned povstal jiný smysl: *же еси образом(ь) своим(ь) оуподобилъ*. neboť se to zde mohlo hlavně Čechovi jeviti jako dat. pl. poněvadž měl pro instr. sg. jinou koncovku. To bylo tedy asi příčinou, že se vyskytuje důsledně v naší památce instr. sg. s koncovkou *-ътъ*, která odpovídá českému jazyku. Jest dále

velmi pravdě podobné, že sem i skupina *šč* přináleží, ale věc není jistá, poněvadž byla i v tom jazyku, na jehož území prvotní text Kijevských listů vznikl. Mimo to i uápadné změkčení souhlásky *c*, jež se jeví graficky hlavně před *a*

Jiných bohemismů zde nemáme. Příčinou toho může býti především *okolí, prostředí*, v kterém tato památka psána byla. Původce těchto bohemismů byl se již tak přizpůsobil svému okolí, byl snad již tak pod vlivem srbskochrvatského jazyka, že nikde jinde nepodlehl bezděky vlivu své mateřštiny. Nepsal na př. *МОДАНТКА, МОДАНТИ*, jak nalézáme v Pražských zlomcích, poněvadž i ve svém okolí slyšel *mo-liti*; nepsal *земьскаѣ* (IV 21) m. *земьскаѣ*, poněvadž i ve svém okolí slyšel zde *l*; proto nepsal i *къшѣѣ*, jak máme obdobe v Pražských listech a tak pod. Vlivu své mateřštiny podlehl vědomě jen ve dvou neb třech případech a to mělo, jak jsme viděli, asi své příčiny. Neobvyklé skupiny *št, žd* nechtěl ponechati odpovídající souhlásky srbskochrvatské způsobovaly grafické potíže, a proto se asi rozhodl pro své *c* a *z*.

To by mohla býti jedna příčina, proč jsou bohemismy v Kijevských listech tak řídké. Může zde býti však ještě i jiná příčina. Jest totiž otázka, nebyly-li některé bohemismy posledními prepisovači částečně vymýceny? Či snad byli tito právě oni Čechové, kterými se řídké jen bohemismy dostaly do památky? O tom jest nám nyní ještě uvažovati.

V naší památce vyskytují se zřetelné sledy 1. *pannonské slovinčiny* (*цнрѣкъѣѣ VI 4, цнрѣкъѣѣ IVb 17; оутѣже Ib 19; рѣсногнѣвнѣ II 9; подѣѣ III 7 atd.*); 2. *češtiny* (*c* a *z*, snad *šč* a instr. *-ѣмь*); 3. *srbochorvatštiny* (genitivy *дѣлѣ, грѣхѣ снѣлѣ* atd., nom. akk. plur. ž. r. *си*, mimoto i uom. pl. *ны* a některé případy přízvuku). Jak to všecko nejsnáze vysvětlíme, jaké kombinace jsou zde možné? Kruh možných kombinací, na první pohled tak široký, se značně zúží, uvážíme-li, že Čech nemohl původně tuto památku psáti. Kdo ji původně psal, toho vliv se musí jeviti v památce i po lexikální stránce jazyka. Viděli jsme však, že po této stránce nejeví se žádný vliv češtiny v Kijevských listech. Po této stránce pronikl zde nejpatrněji vliv pannonské slovinštiny. Mimo to se jeví co do označení délky a přízvuku jakožto bližence Frisiuských památek. Vznikl tedy prvotní text (či lépe prvotní překlad) u pannonských Slovinců, jak již vyloženo bylo. Jak vysvětliti však další účast Čecha a Srba v textě Kijevských listů?

Předem vyloučíme hned možnost, že by se byly uvedené bohemismy dostaly do památky na české půdě, neboť by byl musil jíti

prvotní jich text slovanský od pannonských Slovinců napřed do Čech, přepis zde pořízený zase odtud na jižní srbské území, kde již sou sedilo macedonsko-bulharské nářečí. Jak první tak i druhá cesta není pravděpodobná, neboť pro takové vztahy nemáme ani nejmenších dokladů. Zvláště nemůžeme připustiti, že by byl šel přepis pořízený na českém území do jihosrbských krajín. Mimo to nemáme zprávy o nějakém pevném sídle slovanských bohoslužeb v Čechách, řekněme někdy asi v X. století. Takové vztahy, které jsme zde naznačili, předpokládaly by rozhodně pevné sídlo slovanských bohoslužeb v Čechách. Taktéž i povaha památky samé.

Zbývá tedy jen možnost, že bohemismy se dostaly do památky Čechem na *srbsko-črvatské* půdě a tu je otázka, zdali teprv při posledním přepisu, neb již dříve. Mluví více okolností pro poslední možnost. Od posledního přepisovače (či posledních přepisovačů) pochází zajisté nominativ *нѣ* místo *нѣ*, *který je tak význačný pro naši památku, neboť zde přichází šestkrát a pravidelné нѣ zde docela schází*, dále nom. akk. mn. č. ž. r. *сѣ* a především bezvýjimečné genitivity *дѣлѣ*, *рѣчѣ* atd., pak *сѣлѣхъ*. Tyto zvláštnosti jsou tak nápadné, že si nemůžeme představit, jak by je byli mohli poslední přepisovači veskrz bez jediné odchylky ponechat, kdyby od nich nepocházely a kdyby je byli našli ve své předloze, zvláště kdyby to byli Čechové. Nemůžeme též na to pomýšleti, že by byli oba Čechové (jak jsme viděli, jde o dva poslední přepisovače) podleli již tak vlivu srbštiny, že by to vše od nich pocházelo, neboť v případě tom byli by zajisté již docela posrbštili. Pak bychom ale od nich nemohli vůbec očekávati žádných bohemismů, tedy žádného instrumentalu s koncovkou *-нѣ* atd. Nezbyvá tedy než předpokládati, že předloha byla přepsána Čechem na *srbsko-črvatské* půdě a tímto se dostaly do ní bohemismy, tak jak se to stalo u jiných zde psaných památek církevně-slovanských, jen že byly v Kijevských listech soustavně provedeny. Na jihosrbské půdě byla pak aspoň dvěma tuzemci opět přepsána, kterýžto přepis se nám právě zachoval. Teprv při tomto posledním přepisu dostaly se sem asi uvedené srbismy. Ve smyslu srbského jazyka mohlo i *нѣ*, bylo-li v předloze, býti předěláno v *нѣ*. Jinak se některé bohemismy ponechaly beze změny a sice hlavně ty, kde se i srbština rozcházela s církevní slovanštinou (*c* a *z*). Některé byly bezpochyby za to vymýceny.

Nyní nám jde o *stáří* Kijevských listů. S jakými obtížemi je nám zápasiti, chceme-li určití stáří nějaké ze starších památek hlá-holských, o tom budeme ještě uvažovati u Pražských zlomků.

Jde-li o Kijevské listy, máme mimo písmo přece ještě jednu okolnost, která by nám mohla dáti pokyn, v jaké době jich vznik hledati máme, kdybychom mohli aspoň přibližně určit, jaká doba uplynula mezi posledním a předposledním prepisem, o němž jsme předpokládali, že byl Čechem pořízen. Doba, kdy se asi mohli čeští hlaholité dostat na chrvatskou půdu, může se blíže určit. Mohlo se tak bezpochyby státi, když byli učenníci slovanských apoštolů po smrti Methodově (885) vypuzeni z velkomoravské říše. Jedna část utekla se do Bulharska, druhá, jako ku př. Gorazd, jenž tam nešel, mohla se uchýlit snad k Chrvatům, poněvadž jistě věděli, že tam byla těž slovanská bohoslužba zavedena. Jakou zásluhu měli o rozkvět a udržování chrvatské hlaholice, o tom ovšem nyní těžko rozhodovati. Na všechn způsob však musíme předpokládati, že počet takovýchto českých hlaholitů u Chrvatů působících byl dosti značný, poněvadž se jich vliv jeví dosti zřetelně v starším hlaholském písemnictví. *Tyto bohemismy mohou tedy pocházeti jen z konce IX. a z první polovice X. století*, neboť že by byli ještě později přicházeli čeští hlaholité do chrvatských krajin v takovém počtu, aby tam mohli míti vliv na písemnictví, není pravdě podobné. Kdybychom mohli dále u některé z hlaholských památek, o které právě jde, dokázati, že se tam dříve uvedené bohemismy dostaly teprv při posledním zachovaném prepisu, bylo by tím zároveň hned i přibližně stáří této památky udáno, mohla by totiž pocházeti buď z konce IX. neb z první polovice X. věku. Bohužel nemůžeme toho ani u jedné památky nade vší pochybnost dokázati, spíše je pravdě podobné, že poslední zachované prepisy pocházejí od Nečechů. Tak ku př. není pravdě podobné, že by *Žaltář sinajský* byl psán Čechem, poněvadž si nemůžeme vysvětliti, jak by se byl v tu dobu — řekněme v XI. století — kdy tedy památka psána byla, český hlaholita mohl dostat do Macedonie. Tam totiž byl dle všeho psán žaltář náš, neboť tomu nasvědčují mnohé jazykové zvláštnosti. Prepisovači Nečechové odstraňovali jak se samo sebou rozumí, bohemismy ze svých prepisů, jeden více, druhý méně. Celkem můžeme snad předpokládati, že při několikátém, řekněme druhém, třetím prepisu zmizely již bohemismy na dobro z předlohy. Můžeme tedy naopak souditi, jsou-li ještě v památce bohemismy toho druhu, že jest to teprv asi první, druhý prepis předlohy pocházející, jak jsme dříve udali, z konce IX. neb z první polovice X. století. Liturgické knihy kterých se užívalo v kostele, bylo třeba častěji obnoviti, neboť se během delší řady let (třeba asi v padesáti letech) opotřebovaly. To platí zajisté o mešní knize, jakou byly Kijevské listy. Mimo opotřebení

mohly býti ještě i jiné příčiny, proč byl přepis pořízen. Musili jsme nahoře předpokládati, že je to teprv první přepis předlohy, jež byla psána Čechem. Na základě toho všeho dospíváme k závěrku, že *Kijevské listy byly psány někdy v polovici X. věku*, s čímž se jak i písmo tak i jazyk dosti srovnává.

O jiných památkách, v nichž jsou těž obsaženy bohomismy tohoto druhu, můžeme již předpokládati, že vznikly později. Sem patří především *Cod. Marianus* a *Žaltář sinajský* obsahující texty, jichž se dosti užívalo, pak *Glagolita Clozův*.

Nyní nám ještě zbývá písmo *první* stránky Kijevských listů, jež obsahuje kus z listu k Římanům (XIII, 11—14, XIV, 1—4) a krátkou modlitbu. Stránka ta liší se značně i písmem i pravopisem od ostatních. Písmo je pozdější. Na některé jeho zvláštnosti jsme upozornili, o jiných se ještě zmíníme u Pražských zlomků. Zde postačí, podotkneme-li, že se na této stránce vyskytuje z již jen s jednou příčnicí, u samohlásky z splynuly již obě části dohromady, r nemá háček na levé straně atd. Kdežto se činí rozdíl v ostatním textu Kijevských listů mezi zm a m , jak jsme viděli, užívá se zde výhradně jen zm (ѠѢ): mzm ř. 1; zdm ř. 16; zm ř. 17 atd. Dále je zde jen jedna polohláska, totiž z , někdy schází, někdy je zastoupena plnou hláskou: zdm ř. 3; zmzm ř. 4. Kdežto v ostatním textu je jen ze (za a a m), je zde naopak jen e (za a i m).

Nikde se zde nevyskytuje z neb r , nýbrž jen z . Poněvadž zde konečně nemáme nikde z neb c za církevněslov. *žd* neb *št*, soudil Jagić, že byly tyto řádky na prázdné stránce dodatečně buď někde v Macedonii neb v Chrvatsku napsány. Mnohé okolnosti prý mluví pro Chrvatsko: „Vor allem der Typus der Schrift, der unstreitig mit den Wiener Blättern manche Aehnlichkeit hat; ferner die ausschliessliche Anwendung von z , ganz wie in den Wiener Blättern. Auch die Bezeichnung des m durch z kann durch den neuesten in Vrbnik auf der Insel Veglia gemachten Fund gestützt werden . . .“^{*)} Was mich vor allem veranlasst, bei diesem Zusatz eher an Kroatien als an Macedonien zu denken, das ist der römisch-lateinische Charakter desselben . . .“ (Glagolitica, str. 57—58). Dle této kombinace předpokládal Jagić dále, že má před sebou chrvatskou hlaholici asi z konce XI. neb ze začátku XII. století, než byla tedy jazyková

^{*)} Jde zde o *Grškovičův* zlomek, kde se píše skutečně vždy z (zm), avšak je zde ještě třikrát ze (III 27, IV 22 a VI 2), nikde však e neb ze , čímž se značně liší od naší stránky.

redakce chrvatská provedena. Upozornil sice na nápadnou shodu u nosovek ѣ a ѣ na palimpsestu *bojanském*, podotýká ale, že je písmo tohoto více okrouhlé a více podobné jiným macedonským památkám a proto končí: „Es wäre also übereilt aus der unläugbaren Gleichheit der erwähnten zwei Buchstaben in beiden Fällen gleich auf die macedonische Heimat dieses Zusatzes zu den Kijewer Blättern zu schliessen“ (l. c. 58). Avšak nalézáme zde přece i jiné zvláštnosti, které nepoukazují k chrvatskému území, nýbrž spíše k jihosrbskému či snad k macedo-bulharskému. Tak zde máme tvar оуи(ѣва)иѣаа ř. 24. Ač je to zde jen ojedinělý případ, může se to přece vykládati jako bulharismus místo оуиѣваиѣаа. Dále jsou zde některé shody s pozdější částí *Zogr.* (*Zogr. b.*). I zde máme skoro výlučně polohlásku ѣ (jen as dvakrát ѣ a několikrát bylo cyrilsky připsáno). I zde se vyskytuje ѣ i za ѣ (ѣ je zde velkou vzácností) a ѣ se zde píše často jakožto ѣѣ. Často je zde i ligatura *tv*. Jinak jsou v písmě samém jen některé nepatrné shody. V mnohém ohledu se nám jeví toto písmo jako výsledek dalšího vývoje písma, s kterým jsme se setkali v Kijevských listech. S tím, jak se zde píše nosovky ѣ a ѣѣ třeba srovnati ku př. nosovku *je* u prvního písaře Kijevských listů ve slově *святѣихъ* IIb ř. 3—4. Jinde ovšem působí zde již jiné tradice. Ale povšimnutí zasluhuje, že zde bylo původně napsáno *стоуждеро* (*стоуждѣ* jen v některých bulharských dialektech!) ř. 18, že však bylo c vyškrabáno, tak že čteme nyní *тоуждеро*. Obdobně jsme našli *тоузиѣ* v Kijevských listech IVb 10—11, tedy též s *t* v násloví.

Mluví tedy mnohé okolnosti pro to, že byla tato stránka psána buď tam, kde byly i Kijevské listy naposled přepsány neb někde na blízku, ovšem v době o něco pozdější.

Jaké byly tehdy národnostní poměry v oněch krajinách — mám na mysli nynější jihosrbské území a severní Macedonii — kam až tedy na jih dosahoval srbský jazyk, těžko ovšem nyní vypátrati.

Na tomto jižním území mohl se spíše jeviti i vliv řecké grafiky a tak si jej můžeme vysvětliti též v Kijevských listech, kde se poněkud jevil, jak jsme viděli.

*

II. Pražské zlomky.

Jsou-li případy bohemismů v Kijevských listech tak obmezeny na jisté zvláštnosti, kde se pak ovšem důsledně vyskytují, má se věc již zcela jinak s *Pražskými zlomky*, jimiž se nyní chceme blíže zabývat. Zde se vliv češtiny prozrazuje v celé řadě *hláskoslorných* zvláštností, ano i některými *tvary* a *výrazy* proti církevní slovanštině. Proto také vyskytly se během času jen ojedinělé hlasy, které od té doby, co památka ta byla vydána Šafaříkem (r. 1857), jinak soudily o jejím původu nežli sám *Šafařík*. Dle něho vznikly totiž zlomky ty na území česko-slováckém, blíže neurčil území tohoto, nýbrž ponechával památku Čechům, Moravanům i Slovákům slovy: „Es mögen sich demnach, meines Erachtens, alle drei Volkszweige in die Ehre der Hervorbringung dieser schätzbaren Denkmäler brüderlich theilen.“ (Glag. Fragm. str. 59.) Ovšem, pokud šlo o bližší určení, rozcházel se již badatelé ve svých názorech. *Miklosich* viděl v Pražských zlomcích vůbec „ein čechisches Denkmal“ (Vgl. Gramm. I² str. 219), čímž arci nechtěl nic určitějšího říci, kdežto Kijevské listy byly dle něho „altslovenisch“. *Oblak* myslil, že byly asi psány na *slováckém* území (Archiv. für slav. Phil. XVIII. str. 110 a 112), s čímž by se nejspíše, jak předpokládal, srovnával *východní* ritus těchto památek. Území slováckých nářečí v Uhřích a na Moravě jakožto domov obou zlomků, Kijevských a Pražských, naprosto vylučoval *Pustrnek*, možnosti však bližšího určení domova při zlomcích Pražských neviděl (ČČMus. 1894, str. 71—72). Nejdále šel *Geitler*, dle něhož vznikly zlomky ty, jakož i Kijevské listy v — Macedonii, s čímž souhlasil i *A. Kalina*, ač názory takové vyvolaly hlavně u *Jagiće* a *Oblaku* tuhý odpor. Na krajiny jaderského pomoří pomýšlel zase *A. Budilović*. *Jagić* se vyjádřil v poslední době v ten smysl, že Kijevské listy jakož i Pražské zlomky

vznikly — v Čechách, a sice je uvádí ve spojení s někdejší sázavským obdobím slovanské liturgie v Čechách (Zur Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache. Erste Hälfte. 1900, str. 57).

Nebylo-li již v těchto výkladech aspoň trochu obstojné shody, má se věc ještě hůře při druhé otázce, *kdy* totiž Pražské zlomky psány byly. Rozdíl ve výkladech je zde tak velký, že se jedná hned o několik století. Než k této otázce se ještě vrátíme, nyní nám jde především o první.

Při řešení otázky, kde Pražské zlomky psány byly, možno přihlížeti napřed k tomu, odkud pocházel jich original. Je-li tento vypátrán, může se spíše o ní uvažovati, třeba na základě zeměpisného spojení neb jiných okolností, jak se i skutečně stalo. *Filologický* důkaz, že original byl *bulharský*, podal jsem ve svých „Altslovenische Studien“ (Sitzungsberichte cís. akad. věd ve Vídni, fil.-hist. sv. CXXII. r. 1890 na str. 75—78: „Prager glag. Fragmente“). Je zde poukázáno k tomu, že se v Pražských zlomcích vedle *проньтъ* IIB 14—15 vyskytuje pozdější již *распъну* IIB 22, které se právě v bulharských památkách tak rozmohlo. Nejdůležitější je v tomto ohledu slovo *сѣборъ* IA 18. *Mar.* slova toho nezná, nýbrž má jen *сѣньмъ*, kteréžto slovo se zde šestkrát vyskytuje (Mat. 10, 17; 26, 59; Mar. 14, 55; 15, 1; Luk. 22, 66; Jan 11, 47). V *Zogr.* setkáváme se již dvakrát s pozdějším *сѣборъ* (Luk. 22, 66 a Jan 11, 47). Že zde na posledním místě bylo původně *сѣньмъ*, ukazuje nám též zcela zřetelně *Assem.*, který má následkem ueporozumění slova *сѣньмъ* tuto zkomoleninu: *сѣбрьаша са архисерн и фарисей сѣ шимъ* (kde bylo třeba čísti *сѣньмъ*). *сѣнсмъ* se jednou vyskytuje ještě v *Assem.* (Mat. 26, 39), který vůbec nezná ještě slova *сѣборъ*. V *Sav. kn.* vyskytuje se dvakrát Mat. 26, 59: na str. 87, ř. 32, zde máme *сѣборъ*, a na str. 104, ř. 6 naproti tomu *сѣньмъ*. V *Supraslském rukopisu*, jehožto texty prozrazují jak co do grammatiky, tak i co do slovníku pozdější redakci (ovšem až na část obsaženou na str. 337—347, kde je homilie připisovaná Epi-faniu, kterouž nalézáme v témž překladě i v *Glag. Cloz.*), máme v jednom citátě též *сѣборъ*. Jan 11, 47 vyskytuje se zde totiž na str. 285, ř. 20—21 s rčením *сѣбрьати сѣборъ*; taktéž i na str. 285, ř. 24 27; str. 386, 1, 3, 5, 7, 21—22, 25—26 a *сѣборъ*, též i ř. 11, 12 a 20. Tak i v *Ostr. ev.* (Jan 11, 47; Mat. 26, 59 a 10, 17), jakož i v jiných pozdějších památkách (na př. v trnovském evang., viz ve Valjavcově vydání na str. 43). Důležit jest dále dativní tvar *сѣборомъ* IA 22. V *Mar.*, *Zogr.*, *Glag. Cloz.*, v *Sav. kn.*, v *Psalt. sin.* a *Euch. sin.* nenalézáme takových tvarů. V *Assem.* je jen *благосѣрьномъ* a sice

v kalend. (Rački, str. 193, ř. 16.), Ze Zogr. uvádí sice Miklosich *dru-
gomu, prvomu* (Vgl. Gramm. III², str. 59), ale měl dodati, že se vy-
skytují v mladší části této památky (Zogr. b) a sice Mat. 21, 28 a
30. Taktéž v Kijevských listech jsou jen dativy na -ουμοу: *блаже-
ноумоу* Ib 20; Ib 12. V pozdějších památkách jest koncovka -ομοу
již častější, na př. u Jana exarcha bulh. *исходьногоу, рождьствьногоу*
a j. (O mluvě Jana exarcha bulh. str. 34), až převládá (srov. Lavrov,
Обзоръ звук. и форм. особенностей болг. яз. str. 175: Въ рукоп.
текстахъ XVIIb, находимъ -ομϛ). V *trnovském ev.* je dativní koncovka
jen -ομοу neb -ομοу, na př. *кодноομοу, кьнуομοу, дроугомоу, мьни-
стоμοу* atd. Celou řadu jiných ještě příkladů uvádí Valjavec ve svém
vydání na str. 27. Oblak sice připouštěl možnost, že se v našem pří-
kladě (*сѣпногоу*) vyskytuje ο místo ου snad jen nedbalostí prepisova-
čovou, který ου svě hlaholské předlohy úplně nevypsal (Archiv für
slav. Phil. XV., str. 358), avšak nenahližím, proč bychom právě zde
tak musili předpokládati, když případ ten můžeme v souvislosti s ji-
nými zvláštnostmi této památky dobře vysvětliti. Jiný dativní tvar
složené deklinace se v naší památce nevyskytuje; dativ *правѣдѣ* . . .
IIB 24 není bohužel úplně zachován.

Dále jsem vytkl tvar *облнватѣ* IIB 5, při čemž třeba pouká-
zati k tomu, že se podobné assimilované a stažené tvary začínají nej-
častěji vyskytovatí právě též v třetí osobě. V *Zogr.* máme ještě málo
takových tvarů, obyčejně jsou ještě nestaženy: *сѣкониуаатѣ* Mat. 4, 14
a pod.), tak že *панаатѣ* Luk. 13, 95 (= *панааатѣ*) tvoří výjimku.
Zřídka se vyskytují tvary na -ааши a -аатѣ (nestažené) i v *Assem.*
Častější je za to assimilace v *Mar.* a sice v 3. os. jedn. a 2. os. mn.
č., ovšem bez stažení. V *Glag. Cloz.* se zde nevyskytuje nikde assi-
milace, nýbrž máme v této památce jen tvary jako *бѣквастѣ* 256, 330;
прѣбѣвастѣ 400 a pod. Taktéž i v *Sav. kn.*, kde je jen výjimkou:
откѣштаклши Mat. 26, 62 (str. 88, ř. 8). S tvarem *облнватѣ* Pražských
zlomků souhlasí i assimilované a stažené genitivní tvary: *апостолаьскаго*
IIA 21—22; *сѣткорьшаго* IIB 14; *правѣдѣнаго* IIB 19 a *пѣсѣцѣнаго*
IIB 23, ač shoda tato by nemusila býti, neboť mají takové genitivy pře-
valu na př. v *Glag. Cloz.*, kdežto o slovesných tvarech, o nichž byla
řeč, to neplatí, k čemuž zde právě poukázáno bylo. Konečně jsem
vytkl jakožto makavý bulharismus záměnu nosovky ve tvaru (т) ж м.
та IIA 14 a dospěl jsem k výsledku závěrečnému (str. 78): „So zeigen
sich uns die Prager Fragmente beeinflusst von der Sprache der süd-
lichen, namentlich bulgarischen Denkmäler.“ S tímto důkazem souhlasil
i *Oblak*, kterýž o něm praví: „Hübsch finde ich den Nachweis, dass

selbst die Prager Fragm. im Zusammenhang mit der auf südslav. Boden rege entfaltetem literarischen Thätigkeit stehen, dass sie demnach nicht unter dem unmittelbaren Einfluss des alten paunonischen Schriftthums entstanden sind. Die Spuren der neueren, von Bulgarien ausgehenden Redaction sind in ihnen zu deutlich, aber es ist deshalb doch noch nicht nöthig, ihre Vorlage unmittelbar aus Bulgarien kommen zu lassen. Es ist ebenso möglich, dass die verbesserte Emendation sich vom nördlichen Bulgarien über das alte Dacien verbreitete, und von da konnte auch eine Belebung des noch auf mährisch-slovakischen Boden vegetirenden autochthonen glagolitischen Schriftthums statt finden“ (Archiv für slav. Phil. XV. str. 358). Dále pak podotýká: „Neben den von Vondrák angeführten Beispielen kann noch auf **сѡкѣ** st. des älteren **сѡковѣица** verwiesen werden.“ A tak udává již v Arch. XIII., str. 244: „Für **сѡковѣица** steht **сѡкѣ** (totiž v trnovském evangeliu), wie in den russ. Evang. und Suprasl.; es ist bezeichnend, dass die-en Ausdruck auch die Prager Fragmente kennen“ Avšak v Pražských zlomcích bychom marně hledali tohoto výrazu. Oblak bezpochyby nahlédl do Miklosichova Lexic. palaeosl.-graec.-lat., kdež ovšem našel na str. 864 pod heslem **сѡкѣ**: sg. nom. **сѡкѣ** frag.-glag. 19, což by měly býti dle str. X. Pražské zlomky; na str. 19 nenalézáme však slova toho u Šafaříka. Za to uvidíme, že se může ještě k jiným okoluostem poukázati, které též tomu nasvědčují, že Pražské zlomky vznikly na základě předloh, pocházejících z Bulharska. V dativním tvaru **сѡковѣи** připouštěl Oblak, jak již podotčeno, možnost chyby písařské a končí tento odstavec: „Dagegen scheint es mir bedenklich, in den contrahirten Formen der zusammengesetzten Declin., z. B. -ago, eine erst auf bulg. Boden aufgenommene Neuerung zu erblicken. Es werden wahrscheinlich bereits in der ältesten Periode des kirchenslav. Schriftthums beide Formen nebeneinander bestanden haben, gegen ein späteres Aufkommen (erst in der nachpannonischen Periode) der contrahirten formen in der Sprache und Schrift kann auf die Kijewer Fragmente verwiesen werden.“

K výsledku tomu přidal se i Jagić, jen že jej trochu modifikoval; nepředpokládá totiž u Pražských zlomků čistě *bulharskou* předlohu, nýbrž *bulharsko-ruskou*: „Für die glagolitische Schrift müsste man sich auch dann entscheiden, wenn man die Beziehungen des Sazavaklosters zu Ungarn aufrecht hält. Denn die Prager Fragmente setzen nicht rein bulgarische, sondern bulgarisch-russische Vorlage voraus und dürften in der That aus dem westrussischen Gebieten stammen.“ (Zur

Entstehungsgeschichte der kirchenslav. Sprache. 1. Hälfte, str. 57.) Blíže toho však Jagić bohužel neodůvodnil, nýbrž následoval zde poněkud příkladu Sreznevského.

Jaké jazykové známky rozhodovaly asi u Jagíce, že uznal za dobré, předpokládati u Pražských zlomků ne čistě bulharskou, nýbrž bulharsko-ruskou předlohu? Bezpochyby to byla mimo výklad Sreznevského, o němž se ihned zmíníme, v první řadě ta okolnost, že je v našich zlomcích nosovka **а** (**ѡ**) zastoupena střídnicí **и(а)** a sice — v těchto případech: **оудариша** IIA 4; **взложиша** IIA 17; **поставиша** IIB 21—22; **та** IIA 20 a tomu odpovídá, že za **а** se vyskytuje naopak **ѡ** (**ѡ** se vůbec nevyskytuje v druhém zlomku): **манулюю** IIB 22—23. Nemůžeme tedy o tom pochybovati, jak poslední prepisovač nosovku **ѡ** (**ѡ**) četl. Jen dvakrát zde máme **ѣ** za tuto nosovku: **ѣиѣ** = **вогородниѣ** IB 25 a **сиѣ** (akkus mn. č. = **τούτους**) IIB 23. Zde však se toto **ѣ** nevyskytuje snad v platnosti **ѣ**, jak tomu často právě bývá v hlaholských památkách, nýbrž jako právě **ѣ**, a v případech těchto nebyla v západních slovanských jazycích a v ruštině původně nosovka **ѡ**, jak ji máme v církevní slovanštině a jak ji vůbec pro ostatní jihoslovanské jazyky předpokládati musíme, nýbrž **ѣ**. A že nám právě těmito doklady vedle **а** za **ѡ** pro starou češtinu **ѣ** v pádech, o něž jde, dosvědčeno jest, o tom uvažuji jinde zevrubněji. Jagić je zde v rozporu s většinou ostatních slavistů, kteří předpokládají v staré češtině **ja** jakožto střídnici za **ѡ**, což i sám uznává.

Vyjádril se o této věci příležitostně takto: „Wenn ich die Ableitung der altb. Form *dušie* aus *dušę* für möglich halte, erklärt sich das aus meiner principiell von der durch die meisten böhm. Grammatiker vertretenen Ansicht abweichenden Annahme, dass das altsloven. **ѡ** nicht im böhm. *ja*, sondern in *ie* seinen Haupt- und Grundvertreter hat. Mich haben die letzten von Prof. *Gebauer* in den *Listy filologické* Jahrg. XIX, S. 417 ff. gelieferten Zusammenstellungen nur noch mehr in der Richtigkeit meiner Ansicht bestärkt, die ich seit vielen Jahren in meinen Vorlesungen vertrete.“ (*Archiv für slav. Phil.* XV., str. 522—523). Za takových okolností nezbyvalo Jagićovi nic jiného nežli v *ja* Pražských zlomků viděti vliv ruštiny a proto asi zde předpokládá bulharsko-ruskou předlohu. O české střídnici za praslovanské **ѡ** se zde nemůžeme rozepisovati, tolik jenom chceme podotknouti, že Gebauerovy vývody jsou dosti přesvědčivý (Hist. mluv. I, str. 49 až 56), dle nichž střídnicí touto bylo *ja* (či vlastně, jak Gebauer předpokládá, *ia*). Mluví nám proto zcela zřejmě tvary jako *svacen* a pod., které se ještě v staročeských památkách zachovaly (l. c. str. 109),

jen nemusíme připouštět, že se toto *ia* hned přímo z *а* vyvinulo, nýbrž budeme raději předpokládati nějakou starší strídnicí, která by od *а* k *ja* vedla, jako na př. 'ā; jinak by byl tento přechod příliš náhlý. A tak nemůžeme ve tvarech Pražských zlomků jako *поставиша*, *та* atd. vidět vliv ruštiny, nýbrž spíše zřetelný vliv češtiny.

Jiných jazykových známek, které by prozrazovaly ruskou předlohu, zde nemáme; mimo již uvedené může se ještě upozorniti spíše na některé, jež mluví pro bulharskou předlohu. *Ἀχάριστος . . . γνώμη* (Šafařík, str. 44) se zde překládá *всхваляна въ волѣ II B ř. 4—5*, kdežto v prvotních překladech máme *невъзблагодатнѣ* za *ἀχάριστος*, tak Luk. 6, 35; 2 Tim. 3, 2, avšak již v Antiochových pandektách čteme *всхваляне аχаристία*, tedy souhlasně s našimi zlomky (Miklosich, Lex. palaeosl., str. 20).

Proti bulharsko-ruské a spíše pro bulharskou předlohu mluví též *жиконос'ни' IA 8*, tedy zaniknutí hlásky *ы*. K jihoslovanské předloze poukazuje i následující místo: *помани мѧ сице егда придеши въ цѣсарьствне свое II B 16—17*. Jest to z Luk. 23, 42, kde čteme v *Mar.* a *Zogr.* . . . *егда придеши въ цѣрствни твоємъ*, což ovšem odpovídá řeckému originálu: . . . *ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου*. Avšak již *Assem.* má souhlasně s našimi zlomky akkusativ: *егда придеши въ цѣрствне си* (Črnčić str. 119); zrovna tak i v *Supr.* str. 319 ř. 24 až 25 a str. 320 ř. 6—7, kdežto v jiné homilii je zde ještě starší: *егда придеши въ цѣсарьствни своємъ* str. 328, ř. 11 a doleji ř. 13 až 14: *въ цѣсарьствни твоємъ*. Jest zajímavé, že nejstarší právě ruské evangelium — totiž Ostromirovské — souhlasí zde úplně ještě s *Mar.* a *Zogr.* Místo toto vyskytuje se zde dvakrát: na l. 192 a máme též *въ цѣсарьствни твоємъ* a na l. 200 a *въ цѣсарьствни своємъ*. Vyskytuje-li se v pozdějších chrvatských textech též *в цѣсартско с(т)воє* (S. J. Berčić: *Ulomci svetoga pisma*, č. 4, str. 89, z missalu z roku 1483), není to nic divného, neboť zde mohl též již rozhodovati latinský text vulgaty, kde čteme: *in regnum tuum*.

Pozdější a sice opět jihoslovanská předloha prozrazuje se nám i v *въпрашахъ ты и лъже съвѣстовахоу II A 5—6 . . . ἠρώτων σε, σοῦ δὲ ψευδῆ καταμαρτύρουν . . .* (Šaf. str. 44). V evangelických textech je *съвѣдѣтельствовати* za *καταμαρτυρεῖν* (Mat. 26. 62; 27. 13; Mar. 14. 60; 15. 4) a za *ψευδομαρτυρεῖν* zde máme *лъже съвѣдѣтельствовати*, též *лъжа, лъжж . . . лъжи . . . съвѣд . . .* (Marc. 10. 19; 14. 56; 14. 57 atd.).

Pozdější texty jako *Trnovské* evang. a jiné mají, jak známo, *послоушьствовати* za *съвѣдѣтельствовати*. Pražské zlomky se zde tedy

docela odchylují, povšimnutí však zasluhuje, že máme **συνεστοκати** též v Hom. Mih. 117, tedy v jihoslovanské památce a jeden doklad uvádí Miklosich (Lex. palaeosl. str. 916) též z proroků.

Je-li zde přeloženo řecké **παράνομος** slovem **беззаконънън** (в. же юда IIА ř. 12—13, ř. *ὁ δὲ παράνομος Ἰούδας*, Šaf. str. 62), jeví se v tom vůbec již jen pozdější překlad, neboť původně se překládalo řecké **ἄνομος** slovem **беззаконънъ** a **παράνομος** slovem **законопръста-нънъ** (tak v evang., v žaltáři). Teprv později vyskytuje se za **παρά-νομος** též **беззаконънъ**, **беззаконъникъ** tak na př. v žaltáři (viz Вячеславъ Срезневскій: Древній слав. переводъ псалтыри. Часть вторая 1878, str. 43, zde **беззаконъникъ**, **беззаконъстокати** *παρανομεῖν*, dále u J. J. Sreznovského Древние глаголическіе памятники. 1866. str. 47 v souhlasném textě: **слово беззаконно**, což odpovídá výrazu **слово законо-пръстоупно** Pražských zlomků IIА 16—17; jest to žalm 40. 9).

Proti bulharsko-ruské předloze mluví i **кѣ та кѣзънн**, **юдо**, **наоустн прѣдати . . .** IIА 20—21, řecky: *Ποῖός σε τρόπος . . .* Slova **кѣзънн** ve významu *τρόπος* nemá Mikl. ve svém Lex. palaeol. (až na naše místo), jest však bulharsko-macedonské, neboť se vyskytuje v Klimentových spisech, na př.: **того ли дѣла на ба кѣстасте зме кн иркеде изработы иегунътскы, мѣногымн кѣзъннмн показа** (Фарлонъ (Pochv. na Laz. str. 21 ř. 20 ve vyd. Lavrově); dále: **оустити наузтъ неирнъзнь блъзнити многымн кѣзъннмн чакъискымн родъ . . .** legenda o *Methodovi* kap. I. (str. 4, ř. 18—19 ve vyd. Lavr.). A co mají zde ruské texty? Již v rukopisech XII. věku čteme **кѣн образъ та Пюдо** atd. (Sreznevskij, Древн. глаг. пам. str. 48). Není tedy pravdě podobné, že by byla předloha šla ruským prostředím. Jest zajímavé, že v překladu evangelia **кѣзънн** nemáme, jen v apošt. a sice ve významu *μεθοδεία* insidiae: Ephes 6. 11. (Šiš. **да възможете стати противоу кѣзиснь исириазньномь**), kdežto *τρόπος* se překládá v Apošt (v ev. jen *ὁν τρόπον* Mat. 23. 37 **также** Mar.) slovem **постать** (Rom. 3. 2), **коварство** (II Thess. 3. 16) a **штоудъ** Hebr. 13. 5. Jest tedy jakýsi rozdíl mezi jazykem slov. apoštolů a mluvou jich učenníka Klimenta.

Nemohu si konečně též představit, jak by mohl aspoň druhý zlomek, který zná po výtce jen jeduu polohlásku (т), prozrazovati bulharsko-ruskou předlohu. I zde poukazuje tato zvláštnost spíše k bulharskému původu.

A tak zde nemohu s Jagícem soublasiti, nějakého zřejmějšího vlivu ruštiny nemohu nikde bezpečně rozeznávati, kdežto máme mnoho známek, které nám ukazují, že předlohy Pražských zlomků byly bul-

harského původu. Nemusíme ovšem tvrditi, že by byly tyto předlohy přišly přímo z Bulharska na ono území, kde pak přepsány byly; mohly se dostat i na nějaké jiné území, které jaksi sprostředkovalo mezi bulharskými krajinami a mezi oblastí, na níž naše zlomky byly přepsány, jenže to nebylo právě ruské území.

Vlastně měl již *J. J. Sreznevskij* u našich zlomků ruskou předlohu na mysli. Srovnává jazykové známky našich památek, které svědčí pro větší stáří, s jinými, které jsou tomu zase na odpor, vyjádřil se takto o nich: Это наводитъ на мысль, что или весь подлинникъ глагольскихъ отрывковъ, первоначально чистый Старо-Славянскій, или скорѣе Русско-Славянскій, и тотомъ переписанъ и тутъ же передѣланъ Моравцемъ или Чехомъ, или же что только части его были переписаны съ измѣненіями, а другія составлены въ Моравіи или въ Чешской землѣ . . . (Древніе глаг. нам. str. 53). U Sreznevského rozhodovala zde hlavně ta okolnost, že mohl najíti souhlasné texty i v *staroruských* památkách, v čemž počátek již byl ostatně učiněn i u Šafaříka. Texty ty jevily, jak předpokládal, týž překlad, Slyšme, co praví: Нельзя при этомъ не обратить вниманія на черты сходства нѣкоторыхъ частей текста съ Русскимъ болѣе позднимъ чтеніемъ, отличнымъ отъ Русскаго чтенія древнѣйшаго, какъ выше было показано. Едва ли можно думать, что это болѣе позднее Русское чтеніе явилось въ слѣдствіе вліянія списковъ такого рода, каковы разсматриваемые глаголическіе отрывки. Вѣроятно же, кажется, что отклоненія отъ древняго чтенія въ глаголическихъ отрывкахъ, явилось въ слѣдствіе его измѣненій, допущенныхъ въ такіе списки, которые одинаково были доступны и Русскимъ и Чехамъ“ (l. c. str. 54). Avšak jaké to byly předlohy, ruské či bulharské? Zde již se tak určitě nevyjádřil, tak že se slova jeho mohou tak i ouak vykládati. Důležité by však bylo, kdyby se mohlo dokázati, že se Pražské zlomky někdy spíše shodují s pozdějšími ruskými texty proti staroruským textům téhož obsahu, jak zde Sreznevskij tvrdí. Odvolává se k tomu, co výše řekl. Tam však (na str. 50) nalézáme jen tato slova: „Кромѣ этого замѣчательно, что кое въ чемъ чтеніе глагольское, отличаясь отъ нашего древняго, сходно съ нашимъ иедревнимъ.“ Poněvadž zde tedy nic blíže nepoznačil, nezbývá nám, než-li příslušné texty probrati. Vlastně jsou to jen dvě místa, kde udává Sreznevskij dvojí ruský text souhlasný s našimi památkami a sice jeden starší a jeden mladší. Tak máme na str. 47 k antifoně 3. (IIA ř. 15—18) tyto dva texty:

Triod. post. 1835. Voskr. Tr. XII—XIII Pražský zlomek IIА,
504: v. 31: ř. 16—18:

Слово законопреступ- Слово незаконно сло- Слово законопрестоупь-
ное возложиша на мя. жима на мя atd. но възложиша на мя
Господи. Господи не ты же ги неостави мис
остави мене нъ помози ми

Zde ovšem vidíme, že text Pražského zlomku souhlasí s mladším ruským textem proti staršímu textu, ale tento mladší text jest přece ve skutečnosti *starší*, neboť jest to žalm 40. 9, který zní na příkl. v Žaltáři sinajském takto: слово законопреступно възложиша на мя . . . To jest tedy nejstarší náš text a ten se shoduje s textem v Pražském zlomku a s textem v mladší ruské liturgické knize, kdežto text starší ruské památky je již pozměněn. To, co Sreznevskij chtěl, tím tedy nedokázal.

Zbývá ještě druhé místo (na str. 46—47):

Voskr. Cvět. tr. Triodь 1670: Pražský zl. IIА
XII—XIII. 45: ř. 3—6:

обидоша мѧ нѣси яко обидоша яко неси мнози. обидоу мѧ яко неси мно-
мнози. кѣрпихоу ти. и оудариша. цесарю ла- зи оудариша ты цесарю
цесарю. за ланитоу оу- нитоу твою. злоушени- за ланитоу оударенимъ
даркующе. въирашающе юмъ. въирашахоу ти. кѣрпихахъ ты и лъжс-
ж тебе лъжесъвѣдѣтель- тебе же ложма свидѣ- съвѣстовахоу.
ствовахоу и вска тырнн- тельствовахоу. и вска
аше вска хоти сънасти. претсриѣвъ. всѣхъ сна-
слъ сси.

Zde nevidíme zřejmě, který text se má dle Sreznevského více shodovati s textem v Pražském zlomku. Má-li to býti text na prvním místě uvedený, jest věc zcela v pořádku; má-li to však býti text z r. 1670, musíme rozhodně protestovati, neboť je zde již rčení оударити ланитоу, kdežto v prvotním překladě evangelia máme оударити за ланитѧ, tedy jako v Pražském zlomku a v textu zde na prvním místě uvedeném. Mimo to je v textu z r. 1670 výraz злоушеник, který je právě význačný pro pozdější dobu (viz v mém spise: Altsloven, Studien. 1890, str. 7—8) a který se nevyskytuje ani v starším ruském textu, ani v Pražském zlomku. V starším ruském textu je konečně i лъжесъвѣдѣтельствовати, tedy jako v prvotním překladě evangelia, a to odpovídá snad spíše výrazu лъжесъвѣстовахоу Pražského zlomku než výrazu ложма свидѣтельствовахоу ruského textu z r. 1670.

Sreznevskij se tedy klamal hlavně na základě uvedeného místa ze žaltáře, jež mu nebylo v starším znění známo.

Než jde též o to, je-li to vůbec týž překlad, který se nám zachoval též v ruských textech, jak Sreznevskij předpokládal, aneb jsou-li to nezávislé překlady, které tedy by byly vznikly samostatně. Námí uvedená dvě místa by totožnosti překladu ještě nedokazovala, neboť první místo pochází, jak jsme viděli, ze žaltáře, a tu shoda v překladě nebyla by ovšem nápadná. Druhá se zakládá též jednak na žaltáři (Žalt. sin. 21. 17: *ѣко обидѣ мѣ нѣси мнози*) a ostatní text obsahuje reminiscence z evangelia, kde tedy též mohla býti shoda v překladě.

Máme zde ale přece jiná souhlasná místa, u nichž musíme týž překlad předpokládati. Tak nalézáme u Sreznevského (l. c. str. 48 až 49):

Novg. Stich. XII v. 97, Novg.
Sav. Tr. XIII v. 118, Voskr. Tr.
XII—XIII v. 43:

Древа ради адамъ рац
бысть несласть. древѣмъ
же крѣстѣмъ разбон-
никъ въ рани въссласть. Овъ
оубо въкоушь зановѣди. прѣ-
стоуни сътворѣшаго и а
дроугъи съраспѣисныи
бога та исновѣдаше. тма-
цаго съ помѣни мѣ спасс
въ цесарѣствни см. Творѣца
законоу отъ оуусника коуни-
ша бесзаконьнии, како за-
коньмаго прѣдстакнии
соудниоу Пилатовоу, вѣни-
юще. распѣни давѣшаго
нмъ мѣмьноу. въ поустыни
мы же правѣдноуноу раз-
бонникоу подобашсся, вѣни-
емъ върою, помѣни мѣ спасс
въ цесарѣствни твоемъ.

Pražský zlomek II B
ř. 9—24:

Древа ради адамъ рац
бѣсть (!) несласть дрѣвѣмъ
же крѣстѣмъ разбон-
никъ и въ рани въсслаи съ. Овъ
бо въкоушь зановѣдѣ прѣ-
стоуни сътворѣшаго и а
дроугъи проишатъ съ
ѣа та исновѣдаше тма-
цаго съ: помѣни мѣ спасс
егда (придѣни) въ цесарѣствне свос.
Творѣца
законоу отъ оуусника коуни-
ша правѣдѣмаго и ѣко бесза-
конѣникъ и Пилатови на
соудниуи поставниша вѣнѣ-
юще распѣни мѣмъ-
ноую насѣнишаго снѣ въ поустѣнии
мѣи же правѣдѣ
.
.
.

Srovnáme-li s tím řecký text (Šafařík, str. 44), musíme připustiti totožný překlad. Text zní:

Διὰ ξύλου ὁ Ἀδάμ παραδείσου γέγονεν ἄποικος· διὰ ξύλου δὲ σταυροῦ ὁ λησιγῆς παράδεισον ἔκκησεν· ὁ μὲν γὰρ γευσάμενος ἐντολὴν ἠθέτησε τοῦ ποιήσαντος· ὁ δὲ συσταυρούμενος Θεὸν ὠμολόγησε τὸν κρυπτόμενον· Μνήσθητι καὶ ἡμῶν, σωτήρ, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου.

Τὸν τοῦ νόμου ποιητὴν ἐκ μαθητοῦ ὠνήσαντο ἄνομοι, καὶ ὡς παράνομον αὐτὸν τῷ Πιλάτου βήματι ἔστησαν, κραυγάζοντες· Σταύρωσον τὸν ἐν ἐρήμῳ τούτους μανναδοτήσαντα! Ἡμεῖς δὲ τὸν δίκαιον ληστὴν μιμησάμενοι, πίστει κράζομεν· Μνήσθητι καὶ ἡμῶν, σωτήρ, ἐν τῇ βασιλείᾳ σου!

V tomto textě máme na začátku dvakrát διὰ ξύλου, v slovan-
ských textech je výraz teu na prvním místě převeden výrazem
дрѣва раи, na druhém však instrumentalem дрѣвѣмъ, a to jak v zlomku
Pražském, tak i v ruských textech. To přece nemůže býti jen tak
náhodou! Náhodou též nemůže býti, jak je přeloženo řecké παρα-
δείσου γέγονεν ἄποικος, totiž: ραμ βυστὴ ἡσσελη a pak zase παρά-
δεισον ἔκκησεν: вѣ раи вѣссели (вѣссели) са!

Ζηνοβεδὴ πρεσβυτητι v obou textech za řecké ἐντολὴν ἀθετεῖν
zasluhuje též povšimnutí, neboť v evangelských textech se překládá
výraz ten jinak: v Marku 7, 9 ἀθετεῖτε ἐντολήν, v Mar. οτῶμετατε
σα ζηνοβεδη βῆμα, v Zogr. οτῶμετατε са, tak i Luk. 10, 16 a Jan
12, 48; jednou též οτῆρσιν са (Mar. 6, 26).

Ač nám prozrazuje výraz сгда прѣсѣни въ цѣсарѣствѣе сѣос
v Pražském zlomku, jak jsme viděli, pozdější variaci, vidíme přece
na jiných případech, že text Pražských zlomků je starší, třeba byl
tu a tam trochu porušen (porušen je ostatně, jak vidíme, i ruský
text). Tak se překládá řecké ὁ δὲ συσταυρούμενος v ruských textech
slovem сѣраєннєснѣн, tedy jako i v (Ostrom. ev. Mat. 27, 41: ραєннє-
нѣа сѣ ннѣ (οἱ συνσταυρωθέντες σὺν αὐτῷ), kdežto v Mar. je ρα-
пата a v Zogr. ještě проната, tedy jako v Pražském zlomku, kde máme:
пронатъ са, při čemž je jeu сѣ ннѣ vynecháno. V Marku 15, 32 má
i Mar. ještě též jakož i Zogr. пронатаъ сѣ ннѣ a tak i v Janu
19. 32.

V Pražských zlomcích se nám tedy v některých případech za-
chovalo ještě starší znění textu nežli v ruských redakcích a to i v nej-
starších; že však jest to týž překlad, o tom nemůžeme, jak jsme vi-
děli, pochybovati.

Okolnosti, že se nám týž text zachoval v ruských památkách,
nepřikládá bych v naší otázce velké váhy, neboť jsem přesvědčen

že se časem najdou i v jihoslovanských rukopisech. Jedna část se již našla a sice v Euchologiu sinajském. Je to místo, o němž jsme právě jednali. Je tam sice jen počátek: **дрѣва ради адамъ издръ изгъ(манъ)** l. 85, ř. 6 (ve vydání Geitlerové na str. 156), ale tato okolnost, že text zde není úplně vypsán, dokazuje nám, že byl již v překladě znám, že byl již jinde zachován. Místo **раи исцасиъ** čteme zde sice **из раи изгъманъ**, ale z toho nemůžeme ještě souditi, že by to byl jiný překlad; vždyť i začátek **дрѣва ради** se jinak shoduje. Že se výrazy zaměňovaly i v našem textě, viděli jsme dříve.

A tak můžeme i z okolnosti, že se nám tyto texty zachovaly nejen v ruských, nýbrž i v jihoslovanských rukopisech a sice v témž překladě, s větší pravděpodobností souditi, že předloha Pražských zlomků byla bulharského původu, k čemuž jsme ostatně dospěli již i na základě jazykových známek, na žádný způsob nemohla býti církevněslovansko chrvatského původu, na což by se z jistých příčin, jak uvidíme, též pomýšleti mohlo.

Kdybychom mohli dokázati, že máme v Pražských zlomcích přepis nějaké bulharskoruské předlohy, tedy předlohy, která by byla prošla naposled ruským prostředím, bylo by tím již zároveň dokázáno, že nemohly býti psány v Macedonii, neboť těžko bychom pochopili, jak by byla šla předloha z Ruska do — Macedonie. Víme, že tenkrát ještě šly předlohy opačnou cestou: jih podával a Rusko přijímalo. Též na krajiny jaderského přímoří by bylo těžko pomýšleti. Než to se nám nepodařilo a tak nemůžeme tento hrot obrátiti proti vývodům Geitlerovým a Budilovičovým. Na čem se však zakládaly tyto? *Geitler* vlastně budoval jen na základě palaeografického materiálu bez filologických důkazů. Tyto sice sliboval, ale nepodal jich. Tento nedostatek by byl *Kalina* rád uhradil, avšak nepodařilo se mu to též. Maje ovšem především Kijevské listy na mysli, hleděl dokázati že *c* a *z* za původní *tj* a *dj* bylo též v Macedonii domovem, ale na chatrnost tohoto důkazu posvětil *Oblak* tak důkladně (*Archiv für slav. Phil.* XV, str. 359—361), že se skutečně musíme diviti, jak mohl ještě *Ščepkin* z toho něco vyvozovati k řešení otázky o původu Kijevských listů, maje hlavně na mysli ono *c* a *z* (*Разсуждение о языкѣ Саввиной книги.* С. Петербуръ. 1899. str. XIX). Při Pražských zlomcích však třeba uvážiti, že se nejen tyto hlásky v nich vyskytují důsledně, nýbrž že jsou vedle nich zde ještě i jiné jazykově známky, které ve shodě s nimi ukazují jen k českoslováckému jazyku. Tím ovšem se nám řešení naší otázky trochu ulehčuje, ač právě tím všechny překážky ještě nejsou překonány. Konečně najdeme,

až budeme uvažovati, vznikla-li naše památka někde na českém či slováckém území, zcela patrné sledy, které vedou, jak uvidíme, jen k jedné možnosti, a tím bude těž naše otázka rozřešena.

Předpokládáme tedy prozatím, že naše zlomky vznikly někde na *českoslováckém* území, o čemž nebudeme moci, jak se ukáže, ani pochybovati. Než s velkými obtížemi jest nám zápasiti, chceme-li blíže toto území určit: je-li to *české* neb *slovácké* území. Někteří badatelé mluví spíše pro slovácké, tak na př. *Oblak* (Zur Provenienz der Kijewer und Prager Fragmente, Archiv für slav. Phil. XVIII, str. 110 až 112). I já jsem pomýšlel na toto území (Zur Würdigung der altslov. Wenzelslegende, str. 39, 42, 44, 45), přihlížeje hlavně k okolnosti, že se v nich jeví řecký obřad.

A skutečně na první pohled se zdá, jakoby některé jazykové zvláštnosti nasvědčovaly tomu. Zřejmě by na př. mluvilo pro slovácký původ *ръдѣтъ* místo *ръдѣтъ* I B ř. 4—5, neboť ve slovačině se časuje, jak známo: *vediem, vedieš, vedie; pletiem, pletieš, pletie* atd. Mimo to se vyslovuje *de* jako *dě* a *to by zde hlavně padalo na ráhu*. To by byl tedy zřejmý slovacismus! Avšak jen na první pohled, ohledajíc lépe věc uvidíme, že se má jinak. Již to by bylo poněkud podivné, jak by byla mohla domácí konjugace neb výslovnost jeviti svůj vliv na sloveso, které domácí zajisté nebylo, kdežto u domácích sloves toho nemůžeme pozorovati, neboť zde máme: *бодѣтъ* I A 10; *прѣдсмѣ* II B 17. Nyní se sice píše též *budem, idem* atd., ale ve výslovnosti zde máme *d* (jako bychom psali *budém; idém*). Než to by snad tolik nerozhodovalo, důležitější je následující. Čteme zde *сѣа дара цѣленисѣ ты лишнѣ* II A, 23 (ř. *μη τοῦ χρισματος τῶν λαϊκῶν ἐστέρησε*). Jde o tvar *цѣленисѣ*. Již *Gebauer* pomýšlel zde na přehlásku: „sg. gen. *cĕlenie* (přehlasovaný) m. -*ija*. Také to neodporovalo by příliš naší chronologii, ježto zlomky tyto podle *Jagiće* ze sklonku stol. XI. pocházejí; možná, že jsou ještě mladší (*Šafařík* kladl je do 2. pol. IX., neb 1. pol. X. stol., *Sreznevskij* do XI. n. XII., *Makušev* až do XIV., v. *Filolog. Zapiski* 1877, IV 17 a 23), a možná též, že ojedinelý jejich doklad *cĕlenie* jest omyl“. (*Hist. mluv. j. č.* I str. 117). Vzhledem ku stáří Pražských zlomků nemohl se *Gebauer* s určitostí zde vyjádřiti, zvláště když šlo jen o ojedinelý případ.

цѣленисѣ je zde místo *цѣлениѣ* předlohy, která byla ovšem též hlaholská. Přehlédl se, že zde máme ještě jeden obdobný příklad. Čteme zde totiž *пѣмѣтънкости* I B, 3, což odpovídá jednoduše řeckému *πεντεκοστή* (dopl. *ἡμέρα*) a vyskytuje se tak i jinde v tomto tvaru (*пѣтнкости* na př. *Pat. Mih. Mikl. Lex. pal.*). Za tím hned následuje

ПАМЪТНОСТНЕ СТАЪ. V hlholském originalu bylo zase **ПАТНОСТНЕЪ**, slovo to máme v církevní slovanštině, na př. **ПРЪВЫВЛЮ ЖЕ ВЪ КЪФЕСЪ ДО ПЕМЪТНОСТНІК** (= **ПЕНЪТНОСТНІК**) I Cor. XVI, 8 (Ap. Šiš. a jinde). Miklosich k tomu uvádí nom. **ПЕНЪТНОСТНІЙ** (vl. by mělo býti **-КОСТНІЙ**) ve svém Lex. pal. (str. 560), avšak cizí slova měla obyčejně koncovku **-ИКЪ**, na př. **ПРЪФЛАИИЪ** v Kijevských listech Ib 16; III 1, IIb 5 atd.; **МАРИИЪ** v evangelických textech a jiná slova toho druhu. Bylo tedy v hlholské předloze **ПАТНОСТНЕЪ** a přepisovač z toho udělal **ПАМЪТНОСТНЕЪ**, jako udělal **ЦЪЛЕННЕ** z **ЦЪЛЕННІЪ**. To není přece nic jiného nežli *přehláska!* Gebauer uvádí z kroniky Kosmovy (nejstarší rkp. její z roku 1154) jeden jen doklad pro přehlásku a sice *Neusse* vedle *Neussa* (virum Neusse nomine), pak *berne* (= berně) z listiny z roku 1208 atd., tak že dle něho jdou tvary nepřehlasované do polovice stol. XII., přehlasované pak od počátku XIII. Gebauer ovšem připouští, že tím uení řečeno, že by v Čechách do polovice XII nebylo bývalo přehlásky, a od počátku XIII tvarů nepřehlasovaných. Přehlasování toto dalo se, jak dále praví, pravděpodobně také po nějaké desíletí před tím i po tom. Doba jeho že byla zajisté delší, než jen půl století (Hist. ml. j. č. I str. 117).

Jak uvidíme, pocházejí naše zlomky ze stol. XI., a sice asi z druhé polovice. Pro tuto dobu máme tedy již přehlásku dosvědčenu, avšak jen jeden její druh, totiž slabiku **-ija**, **-ija**; *to byla tedy asi nejstarší česká přehláska*. Jiný příklad s původním **-ija**, **-ija** se v našich zlomcích nevyskytuje,¹⁾ co zde je, jsou případy jiného druhu, v nichž se asi tehdy přehláska ještě neobjevovala, jako **КЪСЪРЪВЪ(Ш)А** II A 24; **КОЛЪ** II B 4—5; **РАЪ** II B 9; **ТВОРЪЦА** II B 18, nepřihlížeje k tvarům **ОУДЪРИША** II A 4; **КЪЗЛОЖИША** II A 17 atd. Pro tyto případy, jak jsme je zde uvedli, má ovšem Gebauer doklady z doby teprv o něco pozdější.

Tím *jsme tedy vlastně již dokázali, že Pražské zlomky mohly vzniknouti jen na českém území*. Slovácké území jest tím vyloučeno a i větší část Moravy, neboť zde nemohu souhlasiti s Gebauerem, že by byla bývala přehláska dříve na Moravě více rozšířena.

A jak vysvětlíme na základě toho všeho tvar **ГРЪДЪТЪ**, od kterého jsme vlastně vyšli, nemůžeme-li zde připustiti žádného slovacismu? **Ъ** mělo ve výslovnosti našich přepisovačů různou platnost. Vy-

¹⁾ Adjektiva v případech jako **МАТИ БЖНЪ** II B 27 a **ВЕЛИЪ МНОСТИ** II B 7 podléhala asi delší dobu vlivu svého substantiva: bylo-li toto s tvrdým **-а**, udržela se asi též déle koncovka **-а**, u těchto adjektiv; taktéž i byla-li koncovka substantiva jiná, jako v našich případech.

skytovalo se souhlasně s českým *č* (na př. $\eta\epsilon\lambda\epsilon\mu\eta\epsilon, \sigma\eta\epsilon$ atd.), za české *ja* ($\kappa\alpha\omicron$ atd.) a konečně viděli přepisovači tam κ (za *ja*), kde vyslovovali ϵ , aspoň v koncovkách $-\eta\kappa$, začez psali dvakrát $-\eta\epsilon$. Tím mohl vzniknouti částečně zmatek, neboť přepisovači mohli pak nedopatřením i naopak tam klásti κ , kde bylo v originalu pouhé ϵ , a tak se to skutečně zde v jednom slově stalo, totiž v uvedeném tvaru $\eta\epsilon\lambda\epsilon\mu\eta\epsilon$, není-li to vůbec jen zcela nahodilé nedopatření.

Nebyl by výklad pravdě podoben, kdyby někdo chtěl tyto případy jinak vysvětliti, kdyby totiž nepřipouštěl přehlášky v $\eta\epsilon\lambda\epsilon\mu\eta\epsilon$ $\eta\alpha\tau\eta\kappa\omicron\sigma\tau\eta\epsilon$, nýbrž takto rozumoval: Přepisovači nerozeznávali vůbec dobře mezi κ a ϵ a tak si ve třech případech hlásky ty zaměnili. Proti tomu by se mohlo namítati: Čech zcela dobře rozeznával mezi κ a ϵ a sice čím dále jdeme do minulosti, tím jemněji byl tento rozdíl vyvínut. Grafika v nejstarší době našeho písemnictví neodpovídala ještě dobře tomuto rozdílu, teprv později se též vyvinula, avšak naši hláskolité měli již přece různá znaménka pro různé hlásky před sebou. A Slovák by byl nijak nemohl napsati v gen. $\eta\epsilon\lambda\epsilon\mu\eta\epsilon$ místo $\eta\epsilon\lambda\epsilon\mu\eta\eta\kappa$ ($-\eta\kappa$) a mimo to, kdyby si byl již popletl ϵ s κ , očekávali bychom, že by nám aspoň v uěkolika případech se slabikami *de, te, le, ne* psal κ místo ϵ , čchož zde, až na jeden příklad, nenalzáme. Ten jsme tedy musili jinak vykládati.

Jsou ještě jiné jazykové známky, které by přece poukazovaly k slováckému nářečí? Vážnějšího již není nic. Mohlo by se snad poukázati k přechoduiku s absolutní koncovkou ve větě $\eta\eta\omicron\delta\alpha\varsigma \eta\epsilon\kappa\tau\epsilon\chi\omicron\tau\eta\epsilon \rho\alpha\upsilon\omicron\mu\epsilon\tau\eta \tau(\kappa) \omicron\beta\eta\delta\alpha\eta \eta\alpha$ 13–14 (*Τουδὰς οὐκ ἠβουλήθη συνιέναι . . .* ostatní bohužel schází, Šaf. str. 62), neboť se tak vyskytuje, jak známo, i v slovačtině (na *-úe* a *-iue*), na př. v nářečí: a prave tak robä mnohi ľudä, *podobajuc* sä dětom něrozumným . . . *něchtäc* to ale rječť . . . atd. (Šembera, základové dial. str. 329). Avšak takové tvary nalzáme i v staré češtině, tak na př. u Štítného: *ktož líbicc, táhnúe, zažehnajic, závidiee* 8; *malěř chtiee* 10; *kto mnějic* 174; *kto ucotstupujic* 302 (Gebauer v Listech fil. I, str. 262), dále: a snad také čti v knihách takových . . . *neb čtúe* poslúchaj a myslí přemietaj nauč. 22 (Gebauer, Listy fil. II, str. 139), srovn. i čím se smútíte *hlediee* na mě. Kat. 3275–3276; *abyste vy svého bludu . . . nechajic* s bohem ostali . . . Kat. 2611–2615. Takové ustrnulé tvary, které též gerundiem nazýváme, vyskytují se i u různých podmětů: *Jsouc* on jeden nejvyšší úředník, přináleželo mu ozvati se Žer. Záp. II 18 (Bartoš, Komeuský, 1874 str. 772). Srovn. . . tvú hlavu káži s tvého těla stieti a tvé maso *zřežúe* wzieti i rozmetati . . . Kat. 3966–3970. Ve frisinských památ-

kách máme takové tvary na *-ci*, na př. gemu be fiti starosti *nepri-gemlióki* II 2—4, čemuž odpovídá u Klimenta: старости неприкмяюще. Mimo to třeba uvážit, že někdy nebývá slovo v našich zlomcích vy-psáno, srov. милосрѣди м. милосрѣднє II B 6; вѣрь м. вѣрьн II B 21, srov. i вѣсть м. вѣисть II B 9. Mohl zde tedy též v originále býti určitý tvar *овидѣци*.

K tomu, že zde máme *разоумѣти* II A 13, *разбоиникъ* II B 11, *расиѣни* II B 22 se nemůže poukázati, neboť v slovačtině je ve slovech též obyčejně *roz-*, a jen v některých podstatuých jménech máme zde *ra-* proti českému *ro-*. Tak se vyskytuje i v středních nářečích: *robä*, *nerozumným* (Šembera, str. 135, 139 a jinde). I v Kijevských listech je jednou *раз-* v *раздрѣшениє* V 15; *roz-* se tam též nevyskytuje, ač jsme tam viděli bohemismy jiného druhu.

Kdežto nemůžeme ničeho nalézt, co by nám jistě prozrazovalo vliv slovačtiny, vidíme vliv češtiny mimo uvedenou přehlásku ještě i jinde zde.

V Pražských zlomcích vyskytují se nominativy na *-i* u kmenů na *-i*: *вєлиѣ милости* II B 7; *вєль вєзми* II A 20. Pro starou češtinu máme takové tvary zcela bezpečně doloženy a sice v rukopisech, které právě spíše k Čechám poukazují, na př. lat. *uulla erit perturbacio . . . nulla tristicia, nulla amaritudo, nullus fletus* čteme česky: zamotek, trublost, *horsofci*, nygeden plach . . . v *Opatovickém homiliáři* z druhé polovice XIII. stol. l. 153b—154a (ČČMus. 1880, str. 117); *Tys' zú-falých mylofczy* milá *Lvov*, 10a; a ta osmá *radofti* jest . . . Hrad. 73. V moravských písních se vyskytuje též zosobnělé *smrti* (Gebauer, Hist. mluvn. III, 1, str. 343). Myslím též, že na vznik těchto tvarů měl asi vokativ největší vliv (něco podobného pozorujeme u osobních jmen).

Dále jest důležitá okolnost, že se zde vyskytuje *z* a ne *dz*, jak bychom musili očekávat, kdyby byly zlomky vznikly na slováckém území, na což upozornil *Pastrnek* (ČČMus. 1894, str. 68—73). Máme zde na př. *оутвѣрзєниє* a ne *оутвѣрзєниє*, jak bychom musili předpokládati, kdyby byly psány Slovákem. *Pastrnek* soudil tak právem i o Kijevských listech. Zde pro něho byl zvláště tvar *подѣсь* (prý místo *подѣзь*), který mu podával o výslovnosti onoho *z* na konci významné svědectví (str. 70). Jak jsme viděli, třeba sice tento tvar jinak vykládati, ale na věci samé se tím ničeho nemění. Proti tomu vystoupil *Oblak* (*Zur Provenienz der Kijewer und Prager Fragmente*, Arch. XVIII, str. 106—112). Upozornil na to, že se i tak zvané panonské památky rozcházejí, co se týče hlásky *dz*, což prý asi hlavně

různou grafikou vysvětliti třeba: „Wir haben es demnach mit verschiedenen graphischen Eigenthümlichkeiten und Traditionen zu thun, wobei aber zugegeben werden muss, dass dieselben einigermaßen von der lokalen Sprache beeinflusst wurden, da *dz* nicht in allen bulgar. Dialekten gleichmässig verbreitet war. Der ausschliessliche Gebrauch der *z* st. *dz* in den Kijewer und Prager Fragmente kann demnach in einer dialektischen Eigenthümlichkeit der böhmisch-slovakischen Dialekte begründet sein, muss es aber nicht. Wegen der Form *podasъ* neben *podazъ*, falls nicht eine Verwechslung oder Anlehnung an das *s* der 2. sing. Praes. oder gar ein Schreibfehler vorliegt, darf man allerdings in dem *z* der Kijewer Fragm. einen dialektischen Zug der Böhmischo-slov. erblicken und das Deukmal vom eigentlichen slovakischen Sprachgebiet ausschliessen. Für die Prager Fragm. kann dagegen der Mangel des *dz* nicht ausschlaggebend sein“ (l. c. str. 108). Oblak byl tedy ochoten učiniti osud Kijevských listů závislým na jednom tvaru a tvar ten je ještě k tomu něco jiného, nežli se předpokládalo. Jinak vlastně ničeho nepřivádí, co by nás mohlo zviklati v domněnce, že by byl Slovák jistě psal *dz*. Vždyť i Oblak sám připouští, že grafické tradice podléhaly částečně místním nářečím („dass dieselben einigermaßen von der lokalen Sprache beeinflusst wurden“). To nám v našem případě může úplně postačiti. Pastrnek měl je ještě s důrazem vytknouti, že písař jednoho Pražského zlomku znal zcela dobře hlaholskou literu pro *dz*. Vyskytuje se zde sice jen jako číslovka (IA 15), ale nemůže býti o tom pochybuosti, že písař znal dobře i její hláskoslovuou hodnotu. Že se i v českých starých památkách projevil právě též v této hlásce vliv slovačtiny, je nám známo. Tam se psalo na př. i *kadzyenye* a j. (Listy fil. XV, 453—458.)

A tak jsme dospěli k závěrku, že Pražské zlomky byly psány na českém území, čímž je rozřešena první otázka.

Nyní, když český vliv je zde dokázán, můžeme všechny případy, v nichž se jeví, podrobně sestaviti, což jsme dříve nemohli učiniti, neboť co bychom byli třeba pokládali za bohemismus, mohl někdo vykládati zase jinak. To však je již nyní vyloučeno. Vliv češtiny se zde jeví A) co do hláskosloví, B) co do tvarosloví a C) co do lexi-kálního materiálu.

A) co do hláskosloví:

1. za *-ja* nastoupila zde již dvakrát přehláska: ПМНЪТНОСТНЕ IB 4 a ПМЕМНЕ IIA 23, o čemž bylo nahoře pojednáno;

2. prepisovač nezual církevněslovanských nosovek, nýbrž četl je českým způsobem a sice bylo u něho *ѡ* = (*j*)*a* a *ѡ* = *o* *у*.

Případy s původním **α** (**α**): οὐδάρησα ΠΑ 4; възложησα ΠΑ 17; νοστακησα ΠΒ 21—22; τα ΠΑ 20. Že přepisovač nečetl **α** jako povokku, ukazuje nám zřetelně **μ****α****ν****τ****η****ο****υ** **ο** **π****α****σ****τ****η****ρ****η****σ****α****ν****τ****α** ΠΒ 22—23; vedle **α**, jež odpovídá zde řeckému **α**, je ještě **η**. Tak i **η** **α** **π****α****ν****τ****η****τ****η****κ****ο****σ****τ****η****ς** ΠΒ 3 a **π****α****ν****τ****η****τ****η****κ****ο****σ****τ****η****ς** ΠΒ 4.

Případy s **κ** = **ο****υ** jsou ještě četnější: βοϋдет(ς) ΙΑ 10; слагоу ΙΑ 29; за λανητοϋ ΠΒ 4—5 a mnoho jiných ještě příkladů.

Že přepisovač četl **κ** jako **ο****υ**, ukazuje nám **π****ο****μ****η****λ****η****ς** **κ****η****ς** ΠΑ 18

3. Máme zde **c** a **z** za původní **tj** a **dj** a sice bez výjimky, tedy jako v Kijevských listech. **c**: **π**(**ρ**)**η****ς**(**η**)**ο****τ**(**ε**)**κ****ο****υ****η**(**τ**) ΙΑ 9; **π****ρ****ο****ς****κ**(**τ**)**η****ς** ΠΒ 2; **κ****η****λ****η****μ****η****ς** ΠΒ 15; **ο****κ****η****δ****η****μ****η** ΠΑ 14; **τ****α****μ****α****ρ****α****γ****ο** **ς****α** ΠΒ 15; **κ****η****π****η****μ****η****ς** ΠΒ 22; **π****α****σ****τ****η****ρ****η****σ****α****ν****τ****α** ΠΒ 23. **z**: **ρ****ο****ζ****η****ς****ο** ΠΒ 10; **ρ****ο****ζ****η****ς****τ****κ****ο** ΠΒ 16—17; **ο****υ****τ****κ****ρ****η****ρ****η****ς****η****ς** ΠΒ 22;

4. **š** za církevněslov. **št**: **η** **σ****ο****υ****δ****η****ρ****η****ς** ΠΒ 21;

5. skupina **dl**: **μ****ο****δ****η****λ****τ****α****μ****η** ΙΑ 16; **σ****κ****η****τ****η****δ****η****λ****η** ΠΒ 9—10; **μ****ο****δ****η****λ****τ****κ****ο****υ** ΠΒ 13—14; (**ς**)**κ****η****τ****η****δ****η****λ****η** ΠΑ 19; **κ****η****ς****ε****δ****η** ΠΒ 12.

Bez **d**: **η** **ς****ς****α****ς****η****ς** ΠΒ 10.

6. **s** vzniklé z **ch** (původně před diftongickými samohláskami) přešlo zde českým způsobem v **š**: **κ****η****η****τ****η****ς** ΙΑ 17; **κ****η****τ****η****ς****ε****κ****α****ς** ΠΒ 2; **κ****η****η****ς** ΠΒ 5 a 8. Jinde zde není k tomu příležitosti.

Jsou-li zde případy bez tak zvaného *l*-epentheticum: **π****ρ****η****ς****τ****α****κ****η****ς** ΠΒ 25; **z****ε****μ****α** ΠΒ 26; **π****ρ****ο****ς****κ****η****τ****η****ς****α****ς** ΠΑ 10—11, mohlo to býti již tak v předloze; takové časté případy máme na př. v *Supr.* S tímto *l* je zde však ještě **π****ρ****η****ς****τ****α****κ****η****ς** ΙΑ 7.

B) Tvaroslovi:

1. Instr. sg. kmenů na **-ο**: **δ****ρ****ε****κ****η****τ****η****ς** **η****ς** **κ****ρ****η****η****τ****η****ς** ΠΒ 10—11, přihlížíme-li též ke Kijevským listům (viz nahoře str. 42);

2. gen. sg. měkkých kmenů na **-α** má zde koucovku **-ε** (jako v ruštině staré atd.): **κ****η****τ****η** ΠΒ 25 (**π****ρ****η****ς****τ****α****κ****η****ς** **κ****η****τ****η**). Zde neú **ε** snad = *ja*, neboť tak užíval míš přepisovač tohoto znaménka obyčejně jen tam, kde tomu tak bylo i v hlaholské předloze.

Totéž platí o akkus. mn. č. zájmena **ς****η****ς** (**τ****ο****υ****τ****ο****υ****ς**) ΠΒ 23.

3. nominativy na **-ι**: **κ****η****ς****η** ΠΑ 20; **μ****η****λ****ο****σ****τ****η** ΠΒ 7;

4. gen. zájmena osobního **η****ς** ΠΑ 18. Tak ovšem též v Žalt sin. a Euch. sin., avšak v našem případě jde jen o bohemismus.

C) **η** **τ****η****ς**(**α**) ΠΒ 10 čti **η****η****α** neb **κ****η****α** dle **η****υ****δ****α** ΠΑ 13 neb **υ****ο****δ****α** ΠΑ 20; *i* v náslovi je z hlaholské předlohy, kde bylo **η****ο****α****η**.

ε **z****α** ΠΑ 21, 23, 24; ΠΒ 1 za **κ****η****α**.

Nyní přejdeme k druhé otázce, *kdy* totiž Pražské zlomky psány byly. Jak již dříve podotčeno, rozcházejí se zde badatelé značně ve

svých názorech. Hned předem musíme ovšem připomenouti, že památka ta není tak stará, jak o ní předpokládal Šafarík, který ji kladl do let 862—950 (str. 61). Na IX. a X. století zde nemůžeme ani pomýšleti nyní, když již známe starší tvary hlaholice, než se nám zde jeví. Taktéž nemůžeme souhlasiti s Makuševem, který ji kladl do XIII.—XIV. století. (Фил. Зап. 1877, IV, 17 a 23). Kdyby se byl podíval na datovanou část hlaholskou remešského evangelia, jež pochází z r. 1395, neb na jiné třeba starší památky chrvatské hlaholice, nebyl by mohl o písmě tak ukvapeně souditi. Zcela jinak vypadá hlaholské písmo chrvatských starých památek, které sahají asi do polovice XIII. století. Ještě starší jsou pak Vídenské listy a první stránka u Kijevských listů. Poněkud zaráží, že nejnověji i *Lamanskij* souhlasil spíše s Makuševem. Předpokládaje v tvaru милосръди II В 6, dlouhé *í* z *ie* vzniklé a poukazuje k tvarům отими, прииъша, приидши, praví: Такимъ образомъ Макушевъ былъ не совсѣмъ не правъ, и во всякомъ случаѣ если ошибся, то менѣе Шафарика и Ягича, ибо всего правильнѣе относить пражскіе отрывки къ исходу XIII в. (Извѣстія отдѣл. русскаго яз. и слов. 1901, т. VI, кн. 4, стр. 339). Do XII. století kladl je *Oblak*: „Die paläographischen Merkmale nöthigen uns, diese Blätter in den Anfang des XII. Jhrh. zu versetzen,“ a pak podotýká: „Ich will nur noch bemerken, dass diese Blätter trotz des schon ziemlich stark ausgeprägten eckigen Typus der glagol. Schrift einen nicht so stark eckig und in die Höhe gezogenen Charakter der Buchstaben voraussetzen, wie er in den Kiewer Fragmenten erscheint. Ich glaube also, dass selbst die Glagolica der Kijewer Blätter, die unter den erhaltenen Denkmälern noch am nächsten dem ursprünglichen Typus steht, denselben nicht mehr ganz rein wiedergibt, sondern dass sie ihn schon einigermaßen nach der Richtung des eckigen weiter entwickelt hat.“ (Archiv f. sl. Phil. XV, str. 359.)

Jagić uvádí Pražské zlomky v souvislost se sázavským obdobím slovanské liturgie v Čechách, jak již bylo podotčeno, a soudí o nich takto: „Also für die Sazavaperiode ist weder die Schrift noch der Ritus ausgemacht. Was die Schrift betrifft, so neige ich entschieden zur Annahme der glagolitischen Schrift, weil beide bisher bekannte Denkmäler mit offenkundigen Čechismen (Die Kijever Blätter und Prager Fragmente) glagolitisch geschrieben sind. Für die glagolitische Schrift müsste man sich auch dann entscheiden, wenn man die Beziehungen des Sazavaklosters zu Ungarn aufrecht hält. Denn die Prager Fragmente setzen nicht rein bulgarische, sondern bulgarisch-russische Vorlage voraus und dürfen in der That aus den westrussischen Ge-

bieten stammen“ (Zur Entstehungsgesch. der Kirchenslav. Spr. 1. Hälfte. 1900), str. 57).

Abychom se dodělali spolehlivých výsledků, musíme přiblížeti ke všem okolnostem, které by zde mohly rozhodovati. Vedle jazykových zvláštností, jsou-li jaké toho druhu, může nás především písmo o stáří památky poučiti. Musíme se tedy s písmem této památky blíže seznámiti. Není ovšem věc lehká, na základě grafických zvláštností rozhodovati o stáří nějaké památky. Třeba na to pamatovati, že prepisovač, není-li členem nějaké školy s pevnými grafickými tradicemi, může býti v značné míře závislý na písmě své předlohy, zvláště jde-li o písaře méně zběhlého. Tak může napodobiti starší písmo, nežli je ono, které odpovídá jeho době. Dále třeba míti na mysli, že bylo spojení mezi jednotlivými středisky hlaholštiny všelijakými způsoby tenkrát znesnadňováno. Vývoj hlaholštiny nepokračoval tedy v nich vždy stejným směrem; můžeme tímto způsobem rozeznávati tradice rozmanitých škol, ač nejsme s to, vždy je někde umístiti. Největší překážka však je ta, že nemáme datovaných starších památek hlaholských, podle kterých bychom mohli jiné posuzovati.

První list je palimpsest a sice na obou stranách. Kdežto o starém, setřeném písmě na str. IA Šafařík udává, že bylo větší nežli vymazané na druhé stránce (IB) a nežli nové písmo obou zlomků (str. 45), nezmiňuje se blíže o kvalitě vymazaného písma na druhé stránce (IB). Podotýká jen, že setřené písmo obsahovalo, jak myslí, též církevní hymny (str. 45). Můžeme se však přesvědčiti, že vymazané písmo druhé stránky (IB) je podobné písmu druhého zlomku, tedy písmu stránky IIA a IIB. Již z toho můžeme souditi, že *stránka IB* — a bezpochyby i IA, neboť na jedné stránce je pokračování druhé — *byla později psána nežli zlomek II*. Na str. IB pozorujeme totiž na začátku řádku 14 zřetelněji zbytky staršího písma: jest tam slovo **ѡѣси** zřejmě čitelné. **ѡ** (ѡ) tam má touž podobu jako několikrát na str. IIA a IIB: je nakloněna na pravo a rozlišovací znaménko vychází od hořejší kličky, která je nahoře rovně seříznuta. Zrovna takové **ѡ** nalézáme na př. ve slově **единъ** IIA 11, druhé **ѡ** v **дрѣкъѡѡ** IIB 10 a první v **крижѡѡѡѡ** IIB 10—11, zvláště v **окѡ** IIB 12, **творѡца** IIB 18 a v **масѡѡѡшаго** IIA 23; jen trochu je **ѡ** naklouěno v slověch **спасѡ** IIA 21, **всхваляѡѡѡ** IIB 4 a jinde.

Zcela jinak se píše polohláska na str. IB; stojí přímo a rozlišovací znaménko vychází pravidelně od dolejší kličky, zřídka jen od hořejší, vlastně máme jen jeden jistý případ dle dokonalejšího našeho snímku a pak i u Geitlera (Die alb. u. slav. Schriften) v **стѡѡ** IB 6.

Na snímku u Šafaříka je tak naznačeno τ v otk IB 19, avšak dle našeho snímku a dle Geitlerova vychází rozlišovací znaménko z prostředka mezi oběma kličkami.

Ve slově **вѣси** očekáváme mimo to ъ, je zde však τ, což souhlasí též spíše s druhým zlomkem, jenž zná jen toto až na **правдѣуаго** IB 19, kde Šafařík četl **правѣд**

Dále je v uvedeuém slově **Ꝛ** zrovna tak psáno jako na II A a II B, zcela jinak ovšem v novém textu na I B.

Inicialka **Ꝟ** má tytéž okrasy jako iniciálka **Ꝟ** na IB 14 (ve slově **тѣорѣца**), zvláště nápadná jsou očka s tečkou uprostřed kliček, pak listnaté ornamenty, kdežto inicialky nového písma na IB mají uprostřed kliček tváře lidské (jak nalézáme na př. na videnských chrvatských listech a jinde) a jsou takřka bez listnatých ornamentů.

↳ setřeného písma na začátku ř. 8 je zrovna takové, jak se píše na II A a II B (na pravo jde v obloučku klonící se raménko), v novém písmě je ramínko spíše s pravým úhlem).

Konečně vidíme v zachovaných zbytcích setřeného písma, že stojí litery zrovna tak nesouměrně jako na II A a II B, jako by byly rozházeny.

Ačkoliv tedy na str. I B vyskytují se ještě dvě polohlásky, kdežto na str. II A a II B již jen je jedna (až na uvedenou již výjimku), je písmo na IB a IA přece mladší nežli na druhém zlomku.

Setřené písmo na str. IB není však přece totožné s písmem na listu II, neboť inkoust tohoto má jiné chemické vlastnosti (Šafařík, str. 27), dále se zde nevyskytují žádné červené litery a konečně je list II linkován. Taktéž nebylo na str. IA žádné chemické obnovení písma možné pro zvláštní povahu inkoustu (str. 27).

Co se týče písma stránky IA, praví o něm Šafařík: „Die Schrift verräth im Allgemeinen eine leichte ausgebildete Hand: sie ist viel kleiner, als jene von I B, und unterscheidet sich von derselben merklich in der Gestaltung einiger Buchstaben, so dass sie nicht von einem und demselben Schreiber mit jener sein kann, obgleich der Text von Seite A auf Seite B ohne Unterbrechung fortläuft“ (str. 47). Jakožto zvláštnosti písma na I A vytýká: „Eigenthümlich ist ihr die Gestaltung des **Ꝣ**, des **ꝣ** (man sehe die Taf. II nach), des **Ꝥ**, ferner des **ꝥ** und **Ꝧ**, ohne den horizontalen Beistrich in der Mitte. Doch könnte letzterer auch geschwunden sein, da er in der grössern Schrift der Überschriften in **ꝥ** erscheint und auch die einmal vorkommende zusammengezogene Majuskel **Ꝧ** ihn enthält. Eigenthümlich ist ferner

der Gebrauch des Häkchens oder Apostroph über der Linie statt des \mathfrak{H} (τ) und \mathfrak{H} (ι), wovon gleich mehr“ (str. 49). To je všecko, co se dovidáme o písmě první stránky; mnoho toho ovšem není. Jen tolik jsme mohli seznati z toho, že toto písmo je mladší nežli na II A a II B, že tedy odpovídá více písmu stránky I B, která jest pokračováním k I A. Nyní můžeme, majíce dokonalý snímek i této stránky před sebou, lépe písmo to posuzovati. V samohlásce \mathfrak{H} ve slově $\sigma\psi\mu\tau\kappa\eta$ ř. 23. splynuly již obě součásti dohromady, což na listě II nemůžeme pozozrovati. Pozdější ráz jejího písma proti písmu listu II jeví se i v tom, že zde máme již ϵ vedle $j\epsilon$, kdežto list II zná jen $j\epsilon$ (a sice i v platnosti ϵ); $j\epsilon$ je ovšem i na str. IB výlučně. Na jiné zvláštnosti písma stránky IA upozorníme v následujícím.

Že jest písmo na II A a II B starší než na I B a na IA, jeví se následujícími zvláštnostmi:

Na str. IIA a IIB nemáme ještě zvláštních majuskulí, které se vyskytují na IB a IA. Mimo to je hlaholice prvního zlomku mnohem hranatější, což vidíme hlavné na majuskuli u ω , ρ , \mathfrak{a} atd.; taktéž i v minuskuli.

\mathfrak{z} se píše na IIA a IIB s dvěma příčnicemi, na IB jen s jednou, což je pozdější, taktéž je i v minuskuli stránky IA jen jedna příčnice (v majuskuli dvě ku př. $\epsilon\lambda\zeta\upsilon\omicron\mu\epsilon\mu\epsilon$ IA ř. 27). Totéž platí o \mathfrak{u} . Z těchto dvou příčnic u \mathfrak{z} přesahuje *dolejší* na pravo přes základní tvar a končí se kyjovitě (na IIA a IIB, tedy jako i v minuskuli *Zogr.* a *Mar.*, (bez kyjovitého zakončení, kdežto v majuskuli přesahuje zde *hořejší* příčnice), někdy i v *Žalt. sin.*, na př. na 2. snímku u Geitlera (*Die alb. u. slav. Schriften*) obsahujícím str. 216 ve slově $\tau\kappa\omicron\epsilon$ ř. 7 a $\epsilon\tau\kappa\kappa\iota\kappa\iota\kappa\eta\tau\epsilon$ ř. 16.

V *Kijevských* listech přesahuje *hořejší* příčnice, tedy jako v majuskuli *Zogr.* a *Mar.*, což je právě nejstarší tvar, též v *Glag. Cloz.* (viz mé vydání, *Glag. Cloz.* str. 29), v *Assem.* a v *Abecenarium bulgaricum*.

\mathfrak{o} stojí na str. IIA a IIB ještě přímo jako v *Kijevských* listech, kdežto na str. IB je silně nakloněno na pravo: $\rho\omicron\zeta\epsilon\sigma$ IB 10, $\sigma\psi\tau\epsilon\mathfrak{r}\mathfrak{h}\mathfrak{z}\epsilon\mu\epsilon$ IB 22, $\zeta\epsilon\mu\mathfrak{u}$ IB 26.

Podstavec souhlásky \mathfrak{e} tvoří na str. IIA a IIB rovnou čárku, jako v *Kijevských* listech, na str. IB se však proměnila tato čárka v háček, jako v *Glag. Cloz.*, na vídeňských *chrvatských* listech, na první (pozdější) stránce *Kijevských* listů. \mathfrak{r} má na druhém zlomku na hlavním pui háček po levé straně, na prvním zlomku však již schází. \mathfrak{x} a \mathfrak{b} se píší též různě, starší tvary nalézáme opět na dru-

hém zlomku. Totéž platí o ρ, na prvním zlomku splynuly již obě části dohromady.

οϣ se píše na IIA a IIB obyčejně ještě tak, že obě jeho součásti jsou samy pro sebe, jako na př. v Kijevských listech a jinde, na IB však již splynuly dohromady aneb jsou aspoň spojeny čárkou (μυροϣ IB 22); docela splynuly dohromady jednou na str. IA, jakž již podotčeno.

Na str. IIA a IIB píše se ϕ vždy tak, že je nakloněno na levo a to jest, jak uvidíme, původní tvar; v Kijevských listech také tak, ale jen někdy, na př. вѣуьмъ IIIa 17—18, jinak zde stojí obyčejně již přímo. Vždy přímo stojí na IB, kdežto na str. IA je ještě nakloněno na levo.

Na IIA a IIB se píše ϣ tak, že kroužek, který je někdy nahoře rovně seříznut, stojí u trojúhelníku, na IB dosáhá však levá strana trojúhelníku až k vrcholu rovně seříznutého úseku (segmentu), kdežto pravá strana jde jen k dolejšímu oblouku tohoto úseku, tedy asi takto: ϣ; na str. IA pozorujeme jen jednou podobný tvar: сѣ-тл'на ř. 12, jinde nikde, jak se zdá.

ϣ, které se vyskytuje na IIA a B, není ojediuelé, neboť najdeme podobné tvary i v *Zogr. b.*

Na jednu zvláštnost, kterou se písmo na str. IB značně liší od ostatních starších památek, upozornil jsem (O mluvě Jana ex. bulh. str. 20): mezi 27 řádky končí zde 4 souhláskou (9, 12, 17 a 20), kdežto na IIA a IIB je jen jeden případ a ten ještě není jist: обидиц IIA 14. Jak jsme podotkli, mohlo zde býti na konci u.

Ač jest tedy písmo na str. IB (a IA) a na stránkách IIA a IIB různého stáří a v mnohých případech se liší jedno od druhého, musíme přece uznati, že vznikly zlomky ty za týchž okolností, či lépe řečeno v témž prostředí, v týchž tradicích. Tomu nasvědčují některé nápadné shody: Předně, co do jazyka, jeví oba zlomky stejnorodé bohemismy, tak že musíme připustiti, že pocházejí z téže školy.

Za druhé i co do písma, a to nás zde především zajímá. V obou zlomech je nahoře Ѡ a ѡ (písmo str. IA se zde ovšem liší), dole pak ϣ rovně seříznuto, což nejvíce dodává písmu tomuto rázu hrana-tosti, zvláště když ještě mimo to tu a tam jsou i jiné litery seříznuty, jako ϣ, ѡ atd.

O tomto rázu vyjádřil se Geitler (Die alb. und slav. Schriften, str. 187): „Dieses Denkmal, an dessen zwei Blättern zwei¹⁾ verschiedene Hände schrieben, zeigt ohne Zweifel den äussersten Grad des eckigen Ductus, wie er sich ausserhalb Croatiens unter bulgarischen Schreibern entwickelte.“

V *Kijevských listech* je Δ, zvláště v nadpisech, zřetelně špičaté, ale Ѧ již je několikrát i v textu nahoře rovně seříznuto, tak na př. в правдымаѢ V 7—8: присмодаѢ VII 4—5; дазѢ VII 66. Častěji se však s takovým Ѧ shledáváme v nadpisech, tak že se zdá, že původně se jen v majuskuli Δ této podoby vyskytovalo. I ѣ dole rovně seříznuté vyskytuje se zde jeu v nadpisech, na př. въсѡдѢ II 4.

Že Ѧ a ѣ tohoto druhu je něco starého, něco původního v majuskuli, vidíme i na této v *Glag. Cloz*, kdež je takové Ѧ v никодимѢ ř. 754, ѣ v дивино 755—756, takové ѣ je také ve slově бѣѣшоу ř. 756 (Vondrák, *Glag. Cloz*. 2. snímek a Sreznevskij *Drevn. glag. pam.* 10 listov snímkov, na 2. snímku), Ѧ v града II 25 a třikrát tak ѣ v II 25—26 (snímek u Geitlera, *Die alb. u. slav. Schriften*). Dále v majuskuli *Mar.* (na snímku u Jagićova vydání 3krát tak ѣ), *Evang. achrid.* (snímek u Geitlera, dvakrát: въ мѡвѡ). Pak v *Žalt. sin.* i v minuskuli, na př. ve slově срѡтѡс str. 31, ř. 14 (16, 7, snímek u Geitlera ve vyd.).

Na str. 31 *Žalt. sin.* nalézáme dále zrovna takové Δ jako na zlomcích Pražských: je totiž nahoře rovně seříznuto; taktéž i na dvou jiných snímcích této památky u Geitlera (*Die alb. u. slav. Schr.*).

Nahoře seříznuté Δ je též v *Kuch. sin.* (snímek u Geitlerova vydání), na př. ve slově тсѡѢ ř. 6; na zlomku *Evang. achrid.* (snímek u Geitlera), často v *Mar.*, avšak ne v majuskuli, někdy je nahoře trochu tupé Δ i v *Assem.*, pak v mladší části *Zogr.* (*Zogr. b*), na př. na snímku třetím u Jagićova vydání ve slově въсѡѡѢ ř. 4., v *Grš-kovičově* zlomku, jehož písmo tvoří přechod od macedonské hlaholice k chrvatské, a značně seříznuté Δ je též na palimpsestu *bojanském*. Konečně i v *Abecenarium bulgaricum*. Ovšem též pak až v pozdější hranaté chrvatské hlaholici (*missale Kukuljevičii*, *Homiliare Lab.*).

V obou písmech našich zlomků vyskytuje se nápadně ѡ bez dvou růžků; místo těch je přímý krček (na př. бѡѡствѡнос IB 16;

¹⁾ Musíme zde vlastně rozeznávat, jak jsme viděli, trojí písmo, nehledě k vyškranému. Poněvadž však písmo stránky IA nestalo se reprodukcí známo (až na několik liter reprodukováných na přehledné tabulce u Šafaříka), mluvívá se zde jen o dvojím písmě.

БЖИТ IB 27; ΛΖΗΣΣΕΥΕΥΣΤΟΒΑΧΟΥ IIA 6 atd.). Toto ж mohlo vzniknouti jen z takové variace, jaká se nám vyskytuje v jedné části *Žaltáře sinajského*: nepatrné, zanikající růžky vycházejí z krčku (tak na snímku str. 31 u Geitlera, na př. ЖИКОТЪ ř. 2). Ano, Geitler tvrdí (Die alb. u. sl. Schr. str. 103), že takové ж, jako je v Pražských zlomcích, vyskytuje se tu a tam v *Žaltáři sinajském*. S krčkem a dvěma růžky vyskytuje se ж i v části prvního písaře *Kijevských listů*, ač jako vzácnost, a sice ve slově *манжа* Ib 4; trochu se nám připomíná toto ж též v slově *бже* a *жс* V ř. 14.

V žádné památce poukazující k čistě chrvatským krajinám nenalzáme něco podobného jako máme v Pražských zlomcích. Je to důležitá věc, neboť nám ukazuje, že písmo této památky nebylo pod přímým vlivem chrvatské hlaholice, což by se mohlo na první pohled zdáti. Geitler našel ж s jedním růžkem naposled na nápisu seňském z r. 1330 v prvním řádku: *к нмє бжнє* (Viestnik hrv. ark. družstva I 4), ale jednak se liší písmo nápisů od knižního, jednak jest to již příliš pozdní doba, z níž nápis ten pochází, než abychom se mohli u toho pozastavovati. Geitler podává též snímek tohoto nápisu na poslední tabulce (srov. též str. 188).

Vidíme tedy jednak, že oba zlomky vznikly v témž prostředí, ač v různých dobách, jednak že některými zvláštnostmi poukazují k hlaholici *Žaltáře sinajského*.

Jsou však i jiné shody mezi písmem Pražských zlomků a *Žaltáře sinajského*. Nápadné je, jak jsme viděli, ж na str. IB, při němž levá strana trojúhelníka dosahuje až k vrcholu rovně seříznutému, kdežto pravá jde jen k dolejšímu oblouku. *Skoro zrovna takové ж nalzáme v Žaltáři sin., a sice na snímku ku str. 216 u Geitlera, na př. ve slově проскрѣти ř. 10, a je tam bezpochyby častěji*, ač Geitler na str. 116 nic takového neuvádí, tak že by se dle něho mohlo zdáti, jakoby bylo ж Pražského prvního zlomku ojedinelé; avšak tomu tak není.

Shoda mezi prvním a druhým zlomkem jeví se u této litery tím, že i na druhém zlomku bývá kroužek nahoře seříznut, tak že povstává úsek (segment). Ve slově *гласъ* IIA 15 jeví se již přechodní tvar, který nám připomíná ж prvního zlomku. Takové ж se seříznutou u nahoře klíčkou nalzáme i u prvního písaře *Kijevských listů*, na př. *мноострукы* Ib 6 a zcela zřetelně v inicialce slova *сѣтрово* Ib ř. 2. Dále pak v pozdější části *Zogr.*, což je důležité. Jinou shodu mezi prvním Pražským zlomkem a *Žalt. sin.* tvoří dále zvláštní tvar nosovky *œ* na první stránce Pražských zlomků (Šafařík, Glag. Denkm.

synopsis alphabeti glag.) a v jedné části Žalt. sin. Tvar ten nalézáme u Geitlera (Die alb. u. slov. str. 70). Na první stránce Pražských zlomků vyskytuje se dvakrát: v a IA 15 a v IA 21, což na snímku můžeme dosti zřetelně rozeznávat.

Základní tvar polohlásek je na obou zlomcích ještě týž: jak horní, tak i dolní klička hledí na levo. Jest to tvar původní, který se nám zachoval též v *Kijevských listech* a v majuskulním písmě některých starších památek jako *Zogr.*, někdy v *Mār.*, částečně ještě v majuskuli *Glag. Cloz.*, ač více již v přechodním stadiu (srovn. Vondrák v Arch. für sl. Phil. XIX, str. 178 a ČCMus str. 286, zcela jinak u Geitlera Die alb. u. slov. Schr. str. 84—85). Později začala se dolejší klička obracet na pravo, tak již v majuskuli, na příklad v *Glag. Cloz.*: ř. 555, a tak se stalo, že vznikl časem základní tvar podobající se osmičce. V minuskuli zachoval se nám onen starší tvar jen ještě v části *Žalt. sinajského* (na 2. a 3. snímku v Geitlerově několikrát již uvedeném spise a sice je to str. 216a a 197 žaltáře) a tu a tam v *Zogr.*

Tento tvar našich polohlásek jest nejvýznačnější známkou starožitnosti Pražských zlomků a tím se nejvíce přibližují jednak ke Kijevským listům, jednak — ovšem již ne tou měrou — k Zogr. a k Žaltáři sinajskému.

Skoro stejné se zde píše v obou zlomcích obyčejně též , což nám zase prozrazuje jich velkou příbuznost: dolejší dvě kličky mají společné ramě, které je s hořejším, vodorovným, zvláštní čárkou spojeno, kdežto jinde obyčejně od každé dolejší kličky vychází zvláštní rameno a obě splývají teprv nahore dohromady, aneb jdou někdy téměř rovnoběžně nahoru. Písmo první stránky se zde ovšem zase liší od ostatku, neboť se zde píše obyčejným způsobem.

Zrovna takové , jaké máme pravidelně v Pražských zlomcích, nalézám opět v *Žaltáři sinajském*, tak na př. na snímku ku str. 97 u Geitlera (ř. 4 ve slově , na snímku ku str. 216 ř. 18 ve slově , a ř. 21 v slově , tedy buď neb . S druhým se shledáváme ovšem někdy v *Kijevských listech*, na příklad III 17.

Nahore jsme na to upozornili, že předloha *Žaltáře sinajského* šla chrvatským prostředím, poněvadž tomu některé jazykové zvláštnosti nasvědčují. Mohlo by se tedy snad namítati, že vytčené shody grafické této památky s Pražskými zlomky mohly býti též vlastně původu chrvatského. Avšak sotva asi můžeme u všech na to pomýšleti, neboť pozorujeme, že prepisovači podléhali spíše jazykovým nežli grafickým

zvláštnostem svých předloh; drželi se spíše v tomto ohledu tradic své školy.* V jednotlivostech mohou ovšem i zde býti výjimky, jako jsme to pozorovali na př. u tak význačné litery, jaká byla chrvatské *м* (viz na str. 41). A tak můžeme pozorovati shody grafické i u jiných bulharsko-macedonských památek s Pražskými zlomky. Zde především třeba vytknouti pozdější část *Zogr.* (*Zogr. b*). Nalézáme zde skoro takové *ѣ*, jaké máme v druhém Pražském zlomku, totiž *ѣ*, a sice ve slově *ѣм* na str. 45b ř. 14 (či Mat. XIX, 12, snímek u Geitlera), na hoře seříznuté *ѣ* a *ѣ* a též ještě často šikmé *ѣ*. Též na některé shody s písmem *Kijevských listů* bylo poukázáno, což nás nezaráží, uvážíme-li, že tyto byly psány někde na jihosrbském území.

Jak si tuto souvislost vysvětliti mezi památkami psanými v Čechách na jedné a v Macedonii na druhé straně? Musíme připustiti, že bylo v této době, o níž nám jde, spojení mezi severními i jižními hlaholity a že zde bezpochyby sprostředkovali hlaholitě v karpatských krajinách.

Než vraťme se ku své otázce o stáří našich památek. Viděli jsme právě zcela zřetelně, že oba zlomky vznikly v týchž tradicích, v témž prostředí, ač nepocházely z téže doby, jak písmo ukazuje. Rozdíl, co do stáří, není ovšem příliš velký, možná, že zde nejde ani o dobu padesáti let. Přece však se změnilы v této době tvary některých písmen. To nám ukazuje, že tam, kde památky ty psány byly, hlaholské písmo podléhalo vlivům, které odjinud působily, že neustrnulo docela. Všecky litery najednou takový vývoj souměrně ovšem nezasáhl, avšak zvolna dělo se to přece. Našli jsme tam dále polohlásky s tvarem, s jakým jsou v minuskuli již jen velkou vzácností (v *Kijevských listech*, v *Žalt. sin.*, ač zde již obmezeně a ne již docela v témž tvaru). *Kijevské listy* byly psány někdy v X. stol. a o *Žalt. sin.* můžeme říci s pravděpodobností, že pochází z XI. věku. Kdežto některé litery *Pražských zlomků* vykazují ještě původnější tvar proti *Žaltáři sin.*, což platí o uvedených právě polohláskách, vidíme u jiných zase opak toho: v *Žaltáři sin.* jeví ještě starší svůj ráz, ač ne veskrz. To platí na př. o *ѣ*, dále o *ѣ*, které má v *Žaltáři sin.* obyčejně ještě starší tvar, až na výjimky, o kterých jsme se zmínili. V prvním *Pražském zlomku* našli jsme však již valně změněný tvar a sice na str. IB výlučně; tento tvar objevil se nám jen výjimkou v *Žaltáři sin.* Jak již jsme připomenuli, nezasahuje takový vývoj všechny litery stejnoměrně, některé se udržují déle ve své starší podobě, jiné za to podléhají dříve změně. *Těžko bychom si však mohli představit, že by se byly mohly ještě ve XII. století psáti takové polohlásky, jaké jsme našli*

v Pražských zlomcích, když v jiných památkách, které pocházejí nejméně z XI. stol., jsou buď velkou vzácností, aneb jsou již docela změnny. A to platí jak o hlaholských památkách, které vznikly na srbsko-chorvatské půdě (Mar., Glaz. Cloz.), tak i o památkách psaných u Bulharů, tedy především v Macedonii (Žalt. sin., Euch. sin.).

Vedle polohlásek jsou ještě i jiné známky většího stáří, jako rovně seříznuté **œ**, které tu a tam se objevuje též v Kijevských listech (vývoj chrvatsko-hlaholského **œ** šel později jinou cestou), což pochází asi z prvotní majuskule¹⁾ slovanských apoštolů a dostalo se zajisté záhy tu a tam i do minuskule. Totéž platí o **ѵ**. Vedle polohlásek a zde uvedených seříznutých liter jest to dále **æ**, které zachovalo v Pražských zlomcích ještě starý tvar. Zde máme na druhém zlomku ještě **ææ** s oddělenými součástmi, které se jeví jako dvě **æ**, z nichž druhé má kličku; na prvním zlomku přiléhají již k sobě, ale vidíme přece ještě zřetelné dvě **æ**. Takové **ææ** neualézám již ani v *Žaltáři sinajském*, kde splynuly již tak, že nelze mluvit o dvou částech, ani v *Assem.* a *Mar.* (v obou těchto památkách přiléhají obě součásti k sobě, při čemž zadní část v *Mar.* je docela hranatá, viz u Geitlera str. 89), nýbrž jen ještě v *Zogr.* (v mladší části však zde již též splynuly, jakož i v *Evang. ochrid.*, kde je **æ** docela hranaté)

Konečně třeba vytknouti **œ** druhého zlomku s dvěma příčnicemi, které nalézáme jen v nejstarších památkách.

Větší stáří prozrazuje též, že je zde na druhém zlomku **u** jak pro **ç**, tak i pro **je** jako v některých jen starších památkách, na str. 1A vyskytuje se však již též **ç**, jak bylo podotčeno.

Máme zde tedy více grafických zvláštností, které poukazují k staré době a které se zde ještě zachovaly, ač škola ta, v níž památky ty vznikly, podléhala též změnám v písmě, jak jsme viděli. Zvláštností těch jsme nenašli pohromadě ani v *Žaltáři sinajském*, jež musíme vřaditi asi do XI. století.

A tak na základě toho můžeme asi připustiti, že první zlomek byl psán někdy v druhé polovici XI. století, snad nejspíše ke konci

¹⁾ Není mi pravdě podobné, že by byla hlaholice slovanských apoštolů a sice buď hned původně anebo brzy po svém vzniku neměla žádné majuskule. Byliť docela v tradicích řeckého písma vychování a mimo to vedla k tomu praktická potřeba. Sledy její vidíme i v *Kijevských listech*, jak bylo na to upozorněno u některých liter. Nebyla ovšem v původní době zřetelně vyvinuta, a tak se mohlo státi, že u oněch starších písařů, kde hlaholice více méně jen živořila, byla majuskule docela zanedbána (ua př. v druhém Pražském zlomku).

tohoto století, druhý zlomek však o něco dříve, ale přes 50 let rozdíl ten jistě neobnáší.

Souhlasí s tím též *jazyk*? Zde třeba přiblížeti především k přehlásce koncovky *-ija* v *-ie*, kterou jsme zde našli ve dvou případech. Již v Kronice Kosmově vyskytuje se, jak již bylo podotčeno, nom. sing. *Neusse* (virum *Neusse* nomine III 15) vedle *Neussa* (III 23). Kosmas zemřel roku 1125, a rukopis, o nějž jde, pochází z roku 1154, obsahuje však tvary tak, jak je měl Kosmas, který kladl slova česká v latinském textu obyčejně v té formě, která by jim přínáležela v textu českém. Dle toho můžeme tedy připustiti, že za doby Kosmovy vyskytovala se již částečně přehláska. Avšak třeba rozeznávati jednotlivé případy. V Pražských zlomcích jsme našli *КОЛЪ* IIB 4, 5; *КЕУС-РСКЪИНА* II 24; *РАЪ* IIB 9 atd., kdežto v případě *ija*, vyskytujícím se zde dvakrát, je již přehláska. Tato přehláska je tedy asi nejstarší a zasahovala do druhé polovice XI. století.

Slovanské bohoslužby v sázavském klášteře. Palaeografické zvláštnosti nasvědčují tomu, že Pražské zlomky byly psány někdy v druhé polovici XI. století, a jazykové zvláštnosti nejsou tomu na odpor. Tyto pak mimo to nám ukazují, že zlomky ty mohly vzniknouti jen na českém území v užším toho slova smyslu. Jest dále historicky zjištěno, že v XI. století byly v Čechách slovanské bohoslužby a sice v klášteře *sázavském*. Což jest tedy pravdě podobnější, než že tyto zlomky pocházejí právě z kláštera sázavského, jak i jiní předpokládali? Pro ustálené poměry, pro klášterní život svědčí i liturgická povaha těchto zlomků, neboť glossy a pod. mohl na př. jednotlivec zanést do rukopisu někde i tam, kde by se jich nepoužívalo v praktickém životě, ale o naší památce to nemůže platiti. Víme však dále, že slovanští mniši z kláštera toho byli vypuzeni ke konci XI století a jich knihy že byly zničeny. Nebylo tedy již v Čechách jiného takového místa, kde by se byla i dále slovanská liturgie mohla udržovati. Proto tedy mohou naše zlomky poukazovati jen ku klášteru sázavskému.

Tak jsme nyní poučení nejen o obřadu, který zaveden byl v klášteře sázavském, nýbrž také i o písmě *slovanském*, kterého se tam užívalo: byl to *ritus východní církve* a byla to *hlaholice*.

Ve svém spisu „Zur Würdigung der altslov. Wenzelslegende und der Leg. vom heil. Prokop“ kladl jsem na to důraz, že se slovanští mniši, když byli roku 1056 prvékrát z kláštera vypuzeni, uchýlili do Uher a tam že zase pro ně poslal Vratislav II. (str. 40: *Vitus itaque abbas assumptis fratribus suis, quos unitas caritatis concordaverat, peregre profectus est in terram Hunorum*). To právě nám

těž ukazuje zcela zřetelně, že byl sázavský klášter ve spojení s východní církví. Byl-li Prokop skutečně členem benediktinského řádu, nebylo mu to tedy na závadu. Ostatně není ani to nade vší pochybnost zjištěno. Právě li annalista o něm: et aggregavit quosdam fratres quibus . . . et mysteria divina juxta exemplar almiſici patris Benedicti constituit (Fontes rer. boh. II str. 242—243), může se to i tak vysvětliti, že uváděl annalista nejbližší a nejznámější mu příklad. Teprv v rozšířené legendě čteme: jamque propositum suum firmans, a quodam religioso monacho ordinem s. Benedicti assumens (Fontes rer. boh. I str. 361). Nástupci Prokopovi, Vit a Emmeram, mají jména v římské církvi běžná (o posledním podotýká sázavský mnich: fidei catholicae inconcussam, dum vixit, constantiam tenuit). Liturgie musila býti východní, poněvadž zde církevněslovanských překladů latinských textů bezpochyby neměli, ale jinak mohli zachovávat i zároveň jisté tradice římské církve. Ostatně se nám zde vyskytuje později i jméno Demetrius, které bylo oblíbeno ve východní církvi (v mém spise na str. 42 a 47). Okolnosti právě vytčené nebyly ani Ginzlovi překážkou a tak spíše předpokládal, že byl ritus v sázavském klášteře řecký (Geschichte der Slavenapostel Cyrill und Method. 2. vyd. 1861, str. 140). Ginzl též upozorňuje na řecké kláštery v Uhersku a praví mezi jiným (na téže stránce): „Im J. 1204 bemerkt P. Innocentius in einem Schreiben an Kg. Emerich, dass sich in der Gegend von Sümeg nur ein lateinisches Kloster befindet, während doch mehrere griechische Klöster dort seien (licet unum sit ibi Latinorum coenobium, quum tamen ibidem sint multa Graecorum).“ Ginzl předpokládá též, vytýká-li se herese slovanským mnichům v klášteře sázavském, že to souvisí bezpochyby s jich řeckým ritem, neboť po smrti Prokopově stal se rozpor mezi východní a západní církví zase intenzivnější (l. c. str. 142, pozu. 5). Na základě těchto vztahů s východem, s Uherskem, vznikla pak snad i tradice u Dalimila zachovaná, že Method byl Rusín:

Ten arczybyfkup *ruſyn* byelle
mllyu fwu flowynsky fluzyeffe

(viz v mém spise na str. 46).

Je-li takto dokázáno, že v sázavském klášteře byl zaveden východní ritus, neměly by tam ovšem *Kijevské listy* místa, a právě k tomuto výsledku přišli jsme dříve na základě jiných úvah. Mluví proto ještě i jiné okolnosti. Viděli jsme, že původní znění Kijevských listů pocházelo od pannonských Slovinců, kde vznikly i *Frisinské památky*, ovšem též jich původní znění. Zde bylo písemnictví církevně-

slovanské pod vlivem latinsko-německé liturgie a zde vznikly slovanské texty, které nám prozrazují zřetelně tento vliv, jako právě i Frisinské památky. Odtud dostal se text Kijevských listů, prošed bezpochyby chrvatské prostředí, kde též panoval latinský ritus v církevní slovanštině, na jihosrbskou půdu. Nemůže se dokázat, že by byli slovanští apoštolé, zvláště Method, měli nějaké účastenství při této vnitřní změně liturgických otázek v slovanské církvi. Jazykové zvláštnosti mluví spíše rozhodně proti tomu, jak jsme viděli na str. 36. Kde směr tento panoval, působil nějaký čas též Kliment, učenník slovanských apoštolů, neboť vidíme nyní toho sledy v jeho spisech. Směr tento zaráží poněkud u něho: ve svých spisech používá vedle předloh řeckých též předloh římské církve, ovšem již do domácí slovinštiny pomocí církevní slovanštiny přeložených; latinských originalů neb staroněmeckých sám nepoužíval z příčin lehkó pochopitelných. Ale vidíme, že za základ mu slouží přece spíše řecký text, jak nám to prozrazuje na př. jeho zpovědní řád. A tak je činnost jeho přece zase více odleskem činnosti obou slovanských apoštolů. Nemůžeme připustiti, že by texty, které vznikly jich přičiněním neb pod jich vlivem, byly měly za základ předlohy latinské nebo vůbec předlohy západní církve. Kijevské listy jsou právě překladem takové předlohy. V Pannonii u Slovinců byly dle toho asi poměry jiné, zde byly tradice římsko-německé církve starší, římská církev zde měla tehdy již pevnější kořeny než na Moravě. Snad si toho i sám Kocel přál, neb i musil přáti, zkrátka, vidíme, že se zde udržoval pevněji tento vliv. Že vznikl překlad ten za jiných podmínek, vidíme i na jazyku této památky: jazyk její není již ve všem jazykem slovanských apoštolů (nehledě ovšem k změnám, které vznikly teprv při prepisu). Slovanští apoštolé zde přímo nepůsobili v tomto směru. Z Pannonie však přímé spojení tehdy nevedlo do Čech, takový text by byl šel moravským prostředím, tam však panovaly pod vlivem Methodovým zcela jiné liturgické poměry. A tak přicházíme k závěrku: z Pannonie mohl jíti text, jaký se nám jeví v Kijevských listech, na jih, na sever však nemohl jíti. Mluví tedy mnohé okolnosti i jiného druhu proti tomu, že by byly Kijevské listy psány v Čechách.

Do Čech vnikla slovanská bohoslužba z Moravy. Ze začátku, pokud ještě slovanští apoštolé na Moravě působili, byli to asi jen jeduotlivci, kteří se sem uchýlili, jako onen duchovní, jenž vyučoval sv. Václava církevní slovanštině. O nějakém stálém sídle slovanských bohoslužeb neděje se i později dlouho žádná zmínka. Trvalo dlouho, než zmohutněly tyto tradice, když totiž nabyla slovanská bohoslužba

pevného sídla v klášteře sázavském. Tím se snad asi též vysvětluje, že všude již pozorujeme vliv pozdější redakce církevní slovanštiny na češtinu, pokud se zde vůbec jeví její vliv. Ale jak ten původní směr v slovanské církvi, pokud byl pod vlivem slovanských apoštolů, tak i onen pozdější, který byl snad nejvíce pod jazykovým vlivem východního Bulharska, měl za základ jen východní, řecký ritus. A tak nemáme v Čechách místa pro Kijevské listy.

Dosud pojednávalo se o našich památkách tak, že byly Kijevské listy a Pražské zlomky uváděny vždy v jakési spojení, že byly považovány jaksi za blížence, neboť obyčejně se o nich předpokládalo, že vznikly obě památky na témž území, ač se v nich jeví různý ritus. Proto oddělujeme nyní jednu od druhé jen s těžkým srdcem, a nemůže to býti bez vážných příčin, činíme-li tak. Přehlédněme nyní všecko, co mluví pro to, abychom pomýšleli u nich na totéž území, a co proti tomu. Především jsou to známé bohemismy, *c, z, šč*, které se vyskytují důsledně v obou památkách. Kijevské listy mají zde ovšem již jednu odchylku: *тоузуиу* místo očekávaného *иоузуиу*. Dále instrumental sg. s koncovkou *-ьмь* u kmenů na *-о*. To jsou jazykové známky společné, víc nic. Jsou však i jazykové známky, které je oddělují. V Pražských zlomcích jsou i jiné zvláštnosti, které nám zřejmě prozrazují Čecha jakožto původce posledního, právě zachovaného přepisu, čehož nenalzáme v Kijevských listech. Zde se jinak Čech nikde neprozradil. V Kijevských listech vyskytuje se za to něco jiného, co se sem dostalo teprv při posledním přepisu a co nám prozrazuje vliv *srbochrvatštiny*, jako přízvuk a delka v jistých případech, některé tvary atd. *Tímto plus jednak ve smyslu češtiny v Pražských listech, jednak ve smyslu srbochrvatštiny v Kijevských listech rozcházejí se více tyto památky a sice tak, že nemohou již býti blíže spojeny, než jen tak, jak jsme to nahoře učinili.*

A jak se mají obě památky k sobě s palaeografického stanoviska? Můžeme si Pražské zlomky vysvětliti jen tak, že vznikly na témž území, ač teprv později, na kterém byly psány i Kijevské listy? Že zde působily ještě tytéž tradice? Jakási souvislost jevila by se ještě při polohláskách a částečně při seřiznutých písmenech *Ѡ* a *Ѳ*, mimo to jsou to zaokrouhlené kličky *Ѡ* na druhém Pražském zlomku a v Kijevských listech a snad i ještě některé jiné zvláštnosti. Avšak třeba si zvláštnost tuto jen tím vysvětliti, že se nám zde zachovaly vůbec starší tvary těchto písmen, a tak se stává, že je vidíme i v jiných starších památkách, a sice hlavně v majuskuli.

Jinak se může několika případy ukázat, že Pražské zlomky nepocházejí z těchto ovzduší, že nevznikly na základě týchž grafických tradic, ač třeba v době o něco pozdější.

Trochu daleko zabočil zde, jak se mi zdá, *Oblak*. Předpokládal totiž, že hlaholice Pražských zlomků prozrazuje starší ráz u porovnání s Kijevskými listy. Uvedli jsme již jednou jeho slova: „Ich will nur noch bemerken, dass diese Blätter (rozuměj Pražské zlomky) trotz des schon ziemlich stark ausgeprägten eckigen Typus der glag. Schrift einen nicht so stark eckig und in die Höhe gezogenen Charakter der Buchstaben voraussetzen, wie er in den Kiever Blättern erscheint“. (Arch. f. sl. Phil. XV, str. 359.) Věta ta zní příliš všeobecně, a *Oblak* zde neuvedl žádných dokladů. V této všeobecnosti nemůžeme s ní ovšem souhlasiti. Hlaholice obou Pražských zlomků jeví, jak jsme viděli, značné rozdíly, a to platí též o dvojím písmě Kijevských listů (nehledě k jich první stránce později psané). *Oblak* zde měl na mysli snad písmo prvního písaře Kijevských listů (tedy str. Ib, IIa a část str. IIb). Zde ovšem jsou klíčky trochu hramuté, a sice se to vysvětluje snad tím, že všechny litery byly jaksi věšeny na linku ostrou rafíjí taženou; přes tuto nepřesahují. Tím pak se mohlo spíše státi, že byly všechny klíčky a obloučky nahoře jaksi ostře seříznuty a proto prozrazuje zde písmo větší hranatost. Ano i klíčka u *Ŕ* je zde někdy, jak jsme viděli, seříznuta, na př. inicialka slova *сѣмѣрѣно* IIb 2. Jinak ovšem v druhé části Kijevských listů; zde nemůžeme naprosto mluvit o větší hranatosti písma nežli je v Pražských zlomcích, zvláště v prvním zlomku, spíše naopak; na str. IB prvního Pražského zlomku nabývají litery vůbec takové hranatosti, že vidíme před sebou takřka již dosti vyvinutou chrvatskou hlaholici. To platí zvláště o liteře *Ѡ*, *Ѧ* a jiných. Kdyby jiné okolnosti proti tomu nemluvily, musili bychom předpokládati, že písmo tohoto zlomku bylo pod přímým vlivem chrvatské hlaholice. Ostatně můžeme připustiti, že se vliv chrvatské hlaholštiny skutečně tu a tam též projevil, neboť, jak uvidíme, je velmi pravdě podobné, že v sázavském klášteře dleli též chrvatští hlaholité. Avšak celkový ráz jak po jazykové tak i po palaeografické stránce je přece jen bulharský.

Než máme přece v písmě Kijevských listů některé zvláštnosti, které nám ukazují již pozdější vývoj nežli se jeví v Pražských listech, tak že tyto nemohly vzniknouti v týchž tradicích, tedy na témž území. V tomto ohledu jest důležitá poloha písmene *Ѧ*. U prvního písaře Kijevských listů stojí *Ѧ*, jak jsme již na to upozornili, skoro všude přímo. U druhého pak stojí buď docela přímo, na př. *ѦШННѦ* III S,

нѣм III 21 atd., nebo je jen málo nakloněno na levo, na př. сѣлѣсѣннѣ IIb 13. Docela přímo stojí též na první, později psané stránce těchto listů, jakož i na *Vídenských listech chrvatských*. Nepatrně je jen nakloněno v *missale Kukulj.* a *miss. Novak* a. 1368. Docela přímo stojí v *Homil. Labacense*.

*Zcela jinak však na druhém (starším) Pražském zlomku: zde jest P vždy značně nakloněno na levo, na př. єдннѣ IIA 11, kde tato poloha zřetelně vyniká proti okolí. Mnohdy se stalo, že bezpochyby vlivem této litery dostalo se na př. i P do této polohy, na př. druhé P ve slově законѣрѣстоуѣннѣ IIA 16—17. Na prvním zlomku stojí P ovšem již přímo, avšak jen na str. IB, na str. IA je ještě nakloněno. Když tedy aspoň druhý Pražský zlomek a stránka přední prvního zlomku prozrazuje zde ještě starší ráz hlaholice, byly by sotva mohly vzniknouti v týchž tradicích, v kterých vznikly Kijevské listy, v kterých P stojí již buď docela přímo, neb je jen docela málo nakloněno na levo. Že bylo P původně značně tak nakloněno, o tom nemůžeme pochybovati. V *Zogr.* je sice často jen málo nakloněno, ale jsou zde přece ještě též výjimky, na př. на селѣ fol. 117 (třetí snímek v Jagiíově vydání). Silně je však nakloněno ještě v *Mar.*, pak na všech třech snímcích *Žaltáře sin.* u Geitlera a sice zde nápadně, v *Euchol. sin.*, v *Ev. Ochrid.*, v *Glag. Cloz.* a *Assem.* (zde ovšem někdy jen málo).*

Dále zasluhuje povšimnutí, jak ze zde píše **Ѣ**. Dle řeckého způsobu skládalo se hlaholské **Ѣ** původně z dvou částí: **Ѣ** a **Ѣ** (Vondrák, *Glag. Cloz.* str. 28); nebylo tedy původně žádné příčiny, proč by se byly obě části psaly v různé velikosti. Tak vidíme na druhém Pražském zlomku, že jsou obě stejné velké (dvakrát je jen druhá část trochu menší a to může býti náhodou, viz str. 31). Mimo to je výběžek hořejší neb dolejší klíčky háčkem zakončeu. Na prvním zlomku jsou též pravidelně stejné; zde schází však již na pravé straně právě uvedený malý háček (jen jednou je zde ještě ve slově **Ѣ** IB ř. 22), háček schází v minuskuli i na str. IA.

V Kijevských listech psal první písař **Ѣ** sice ještě tak, že jsou obě části stejné velké, tu a tam se však přece již rozeznávají velikosti (druhá část je menší); vždycky zde schází mimo to háček na pravo. U druhého písaře je druhá část obyčejně již mnohem menší než první a místo háčku je na pravé straně malý výběžek od hořejší klíčky. Tento výběžek někdy již dosti zakrněl, na př. ve slově **Ѣ** IVb 6. Výjimkou jsou ještě obě polovice stejné v **Ѣ** VIb ř. 7—8, za to zde není žádný výběžek.

A tak vidíme, že **Ɱ** Kijevských listů jeví celkem již pozdější tvar, nežli jak jej shledáváme v Pražských zlomcích, a sice hlavně na druhém.

℞ má na druhém Pražském zlomku na levé straně silně vyvinutý háček, který na prvním zlomku již schází. V Kijevských listech je bývalý háček u prvního písaře jen slabounce naznačen, tak že jej sotva můžeme rozeznávat, na př. v slově *просишь* II 7, ano, někdy schází docela, na př. ve slově *апостолоу* Ib 20; *петроу* Ib 21. U druhého písaře je příčnice více vyvinuta, končí se však zřídka háčkem.

Ɱ Kijevských listů vedlo k znaménku, jehož základní tvar stál již docela přímo; tak nalézáme tuto literu na *Vídenských listech*, v *Grškovičově zlomku*, na *zlomku Mihanovičově*, v nápisech chrvatských a v pozdější chrvatské hlaholici vůbec. Na prvním Pražském zlomku je však Ɱ značně ještě nakloněno na pravou stranu. Na pravo je hodné nakloněno i v jedné části *Žaltáře sin.*, na př. ve slově *законъ* str. 179 ř. 13 (snímek u Geitlera).

Tak máme více palaeografických zvláštností, které tomu nasvědčují, že Pražské zlomky nepovstaly v týchž tradicích — ač třeba v pozdější době, — v kterých vznikly před nimi Kijevské listy. Bylo by sice těžko, jen na základě palaeografických zvláštností to neb ono zde vyvozovati. Třeba totiž uvážiti, že jedna i druhá zvláštnost mohla tu a tam ještě proniknouti v chrvatských památkách, poněvadž byly pod stálým vlivem macedonské hlaholice, než o celé řadě takových zvláštností přece těžko to předpokládati. Tak to vidíme na př. u *Vídenských listů*: ℞ stojí zde již docela přímo, taktéž Ɱ, ℞ má však ještě na levé straně onen háček, o kterém jsme se dříve zmínili.

Čím více jdeme na jih, čím více se v tomto směru blížíme srbským krajinám, tím více proniká, jak se zdá, tento vliv: na *Grškovičově zlomku* přichází opět docela šikmé ℞, u samohlásky **Ɱ** jsou obyčejně obě části stejné, taktéž u **Ɱ**, které se zde vyskytuje třikrát; dále je zde ještě hlaholské **Ɱ**, které již schází ve *Vídenských listech chrvatských* (až na několik ligatur) a v *Mihanovičově zlomku*.

Docela jiných výsledků dodělal se *Geitler*, jehož stanovisko ve výkladu slovanských písem bylo ovšem naprosto pochybené. O Pražských zlomcích předpokládal, že jsou jaksi pokračováním ve vývoji hlaholice *Kijevských listů*: „Dasselbe facsimile, ja beide hände, zeigt entschieden, dass diese schrift eine *eckige majuskel* ist: sie steht in einer engen historischen beziehung zur *runden majuskel* der kiever fragmente, deren *spätere nachkomme und natürliche fortsetzung sie ist*. Aber auch in sprachlicher beziehung nehmen die prager und

kiever fragmente eine ganz besondere stellung unter den übrigen altbulgarischen denkmälern ein. Beide verbindet eine markante eigenschaft der sprache, die setzung des *c* und *z* statt *št* und *žd* neben anderen eigenthümlichkeiten, die wir in beiden fragmenten trotz ihres geringen umfanges wahrnehmen. Die tadellose altbulgarische sprache der kiever blätter, die regelmässigkeit der nasale, die eigenthümlich genaue scheidung der *jer* verscheuchen jeden gedanken, der sie ihrer *c* und *z* halber mit einer nördlichen heimath und einem nordslavischen dialekte in verbindung brächte: mit ihrer bestimmung ist das schliessliche urtheil über die wahre bedeutung und herkunft der prager fragmente unauflöslich verbunden“ (Die alban. und slav. Schriften str. 188). Můžeme říci, že je zde skoro tolik nesprávností, kolik vět vůbec. Jazyk Kijevských listů vykazuje po lexikální stránce, jak jsme viděli, zcela jiné zvláštnosti nežli jazyk Pražských zlomků, tak že památky ty svým původem zcela jiuam poukazují. Jen u Kijevských listů byl Geitler na blízku pravě cesty, ale tak, jak jí hledal, by jí byl nikdy nenašel. Geitler vůbec zde ani nepřihlížel k otázce, máme-li před sebou prepisy neb hned prvotní překlady, a tím nabývá otázka o jich původu zcela jiné tvárnosti. Mimo to přehlédl celou řadu bohemismů v Pražských listech. Jak si tyto vykládal, ovšem nevíme, neboť práce zvláštní o nich, kterou slibil, nespátřila bohužel denního světla, a tak se musíme spokojiti jenom s jeho programmem, který nám naznačil slovy: „den paläographischen beweis, dass die schriftart der prager fragmente nur aus der innersten natur eines nur in Macedonien üblichen glagolica hervorging, haben wir bei der behandlung der einzelnen buchstaben erbracht, den sprachlichen und eigentlich ausschlaggebenden beweis muss ich an einem anderen orte unternehmen. Ich stelle die prager fragmente unter die macedo-bulgarischen denkmäler“ (l. c.).

Zásluhou jeho bylo, že nám ukázal, jak chrvatská hlaholice je v souvislosti s macedo-bulharskou. Dle jeho náhledu byla ovšem jen dalším vývojem tradic bulharských. Proti tomu protestoval Jagić, odvolávaje se stále a stále k chrvatským listům vídeňským. Ale za jakých okolností se vyvinulo písmo této památky, nám Jagić ovšem neukázal.

Vídeňské a Svatořehořské glossy české.

Je velmi pravdě podobné, že dleli v sázavském klášteře též chrvatští hlaholité, jak jsme se zmínili o tom nahoře. Svědčí totiž

pro to vídeňské glossy české z doby okolo roku 1100, které vydal *Jagić* v *Denkschriften*, phil. hist. Cl. sv. I, r. 1903. Glossy tyto, jakož i svatořehořské, možná vysvětliti nejsnáze tak, předpokládáme-li, že jednotliví hlaholité uchýlili se z kláštera sázavského po katastrofě, která jej potkala, jinam, kde již vládla latina. Mohl to býti konečně i sázavský klášter sám po vypuzení slovanských mnichů, neboť se nám výslovně udává, že někteří z vypuzených mnichů byli zde opět přijati.*) Zápasíce ovšem ještě s latinou, vysvětlovali si svým způsobem jednotlivé výrazy, při čemž působil tu a tam ještě vliv církevní slovanštiny, pokud chatrné její zbytky uvízly v paměti.

Ve Vídeňských glossách prozrazuje se Chrvát hlavně tím, že za nosovky *ж* a *ж* píše bez výjimky srbsko-chorvatské střídnice *u* a *e*, kdežto jinde jeví se v jeho glossách dosti zřetelně vliv češtiny (na př. gen. sg. *-ego*: *castego* atd., skupina *-dl-* v *modlit*, *-dn-* ve *vednut* atd.). Proč se rozhodl právě při nosovkách pro chorvatský způsob? Možná dost, že pro to, poněvadž pozoroval v češtině kolísání mezi starším *a* (*ja*) a mezi novější přehláskou *e* (*ě*) (za původní nosovku *ж*, neboť jen o tuto nám zde jde), kdežto ve své mateřštině měl jednotnou hlásku, kterou mohl graficky snadno vyjádřiti. Třeba uvážiti, že glossy byly bezpochyby psány jen pro jeho vlastní potřebu.

V klášteře sázavském nebyly tyto glossy psány po tu dobu, pokud tam ještě byla slovanská bohoslužba, poněvadž jsou zde již poměrné jen nepatrné reminiscence na církevní slovanštinu.

V klášteře sázavském za doby slovanské bohoslužby musily by býti ovšem intensivnější. Původce gloss nemohl si vzpomenouti na příkl. na *хѣштѣнне* či pozdější *рѣблѣнне* v církevní slovanštině, nýbrž přeložil slovo *rapina* samostatně asi utvořeným výrazem *nudoimstvo*. Uplynula tedy již asi další řada let od té doby, co původce gloss pěstoval církevní slovanštinu neb co ji slyšel v klášteře, v chrámě.

Vídeňské glossy Chrvatem psané mohly by míti snad ještě v jiném ohledu důležitost; z nich by se mohlo souditi, že v sázavském klášteře panoval neb byl zaveden též západní rítus, což by se ovšem nesrovnávalo s našimi vývody, kterých jsme se dodělali hlavně na základě Pražských zlomků, přihlížejíce ovšem i k jiným okolnostem, které by zde mohly rozhodovati. Avšak třeba na to pamatovati, že chorvatští hlaholité byli i ve spojení s macedonskými, jak jich písmo

*) *Abbate itaque ejecto, ejus fratres, qui prodicionis auctores contra eum extiterant, ex tum erraverunt usque quaque per incerta loca girovagi, donec ad ultimum aliqui corde compuncti vix in loco proprio recepti, eidem loco inepti vitam finierunt* (*Fontes rer. boh.* II, str. 250).

ukazuje. Různý ritus nevylučoval tedy tohoto spojení. Mimo to nemůžeme z gloss souditi, šlo-li zde jenom o jednotlivce neb celý sbor chrvatských hlaholitů, který by se byl zdržoval v sázavském klášteře. Nemluví to tedy proti našemu výsledku, že oficiální ritus v sázavském klášteře byl řecký. Zdali se děly pokusy, aby se zavedl římský ritus a sice buď výlučně neb vedle východního, bezpečně nevíme. Mohli bychom to jen předpokládati, kdybychom v tom chtěli viděti částečné též příčinné rozdíly mezi sázavskými mnichy, o kterých se nám píše.

Nepodávají-li nám Vídeňské glossy žádné příčiny k podezřívání jejich pravosti, má se věc poněkud jinak u Svatofehořských gloss. Že se v nich jeví vliv církevní slovanštiny, jak již jich vydavatel *Patera* soudil, o tom nemůže býti pochybnosti. Vliv tento viděl jsem zcela zřetelně ve výrazech *otrinu*, *pouštati*, *persuadere*, *adhortari* *togo rad* (Zur Würdigung der aslov. Wenzelslegende str. 40). K tomu ještě dlužno přidati *greblifti*, *iz-*. Avšak upozornil jsem též na to, že bychom zde neměli očekávati *čensto* (l. c. str. 50). — A skutečně z Pražských zlomků jsme seznali, že sázavští hlaholité neznali již nosovek a Vídeňské glossy nám to jen potvrzují. Jak tedy toto *čensto* vysvětliti? A kdyby se ještě nosovky pravidelněji neb častěji v této památce vyskytovaly, ale takto zde máme jen tento případ.

Z toho tedy nabýváme jen přesvědčení, že třeba ještě glossy tyto důkladně prozkoumati, jak se věc vlastně má, jsou-li všechny pravé, neb jen některé. Jsou zde ovšem i jiné nesrovnalosti.

Chci zde vytknouti způsob, jak se nám v nich jeví přehláska *a - é*. V Pražských zlomcích našli jsme již dva případy přehlásky této, a následkem toho očekáváme s jakousi pravděpodobností, že se přehláska bude též vyskytovat v památce, která je jisté mladší než Pražské zlomky. Nalézáme ji zde skutečně též, ale způsob, jak se zde vyskytuje, je poněkud podezřelý. U původního *a* setkáváme se s ní v těchto případech: *stráně* (strane, ad fundanum *clivum* veniens); *zdirfefe* (,continebat', tak čte *Gebauer*, Stě. zlomek svato-Jansk. str. 86, kdežto *Patera* má *zdirfife* ČČMus. 1878, str. 557). Mimo to myslí *Gebauer* (l. c.), že je *crime* ,alimenta' sotva plur., nýbrž nom. sing. Na všechn způsob je zde tedy aspoň jeden doklad úplně zabezpečen.

Za to zde máme však mnoho případů ještě s původním *a* bez přehlásky a sice v zásloví: ruky *bita*, *uzduizena*, *pita*, *licemerca*, *ote uznesena*, *naduta*, *počinatela uedena* a v středosloví: *uzdrifatelne*,

obecati, ozuzaiæze, rozmiŕlæia, rosuzæia, uclanaiutze, unofæse, obnavali bi atd.

Docela jinak se to má u střídnice *a* za nosovku *ǣ*. Zde máme již mnoho dokladů pro přehlásku. Tak napočítal Gebauer 13 případů u reflex. zájmena *ca* s přehláskou, jako: *izpoueda se, nudit se, rugati ze, podali ze* atd. (l. c.). Naproti tomu jen 6krát *sa*: *priueneti sa, izavi sa, rostekat sa, taiacego sa, usaf sa, uidal sa bi*.

Dále *tegozi* vedle *stæse* m. *stěže* (compescuit).

Ovšem i *uznoze* ‚praeferendo‘, *uz(chod)c* ‚orientis‘, *po . . . aie*, ‚sustentans‘ vedle *bda, rozmiŕlæia, rofuzæia, taiacego*. — Konečně: *breme*.

U střídnice za původní nosovkou *ǣ* má tedy přehláska již rozhodně převahu, zvláště přihlížíme-li k zásloví, a to se nesrovnává s přehláskou původního *a*. Nemůžeme přece připustiti, že by se byla střídnice *a* za původní *ǣ* rozeznávala ve výslovnosti od původního *a*, že by byla u ní spíše nastoupila přehláska. Věc je dále ještě tím povážlivější, že máme i v podvrženém zlomku evangelia sv. Jana za nosovku *ǣ* též ve většině případů *e*, či vlastně, jak se zde píše, *ę*. Tak vždy na příkl. *zę* či *sę* za *ca* a sice dle Gebauera 10krát, celkem vůbec 34krát. *a* za *ǣ* se zde vyskytuje naproti tomu jen 12krát (l. c. str. 84).

Za původní *a* vyskytuje se zde *e* též jen jako vzácnost a sice ve tvarech *cineŕe, uece, otuece* (toto pětkrát).

Souhlasí zvláště též *breme* v *glossách* s *imę, znamę, rame, ozę, na grebęti* zlomku evangelia sv. Jana.

Co do pravopisu nesouhlasí však tyto památky a mimo to vyskytují se v *glossách* některé zvláštnosti, které by zase spíše svědčily pro jich pravost. Na všechn způsob třeba zde ještě další zkoušky.

Videňské *glossy* neposkytují nám bohužel žádného materiálu k posouzení této otázky, neboť původní *a* v měkkých slabikách je zde velkou vzácností (*bura, ponižati*), za *ǣ* je zde dále, jak již podotčeno, bez výjimky srbsko-chorvatské *e*.

Text Pražských zlomků

(v cyrilském přepise).

I. A.

1. В'СКѢТЛѢИѢ И . . .
2. Слов . . . (д)ѣ . . . ер . . .
3. овет . . . ъ . . . ѣ . . . па гн̄
4. оуиъ съ ѣко б . . .
5. прѣла . . . и . . . о амою
6. твар об'и слов ѣ . . . м . .
7. ИЛ ПРѢПОЛОВЕНІЕ: СВѢ ' И
8. отъ живомос'них' (т)и ко(дѣ стоудеи)ѣ(цѣ)
9. п(р)ис(м)от(ск)оуи(ѣ) х̄е по(урѣ) пѣни (ми шу)ед(ротѣи)
10. (да) ми боудет(ѣ) въ (жи)вотѣ (ѣко вода те
11. лоуи)ѣ (исто)у'никъ уловѣко(лю)бѣуе:
12. СВѢТ(И)Л'ИЛ: ИЛ ПРѢОБРА
13. прѣобрази сѧ на горѣ х̄с бѣ показавѣ
14. оуѣенникомѣ своимѣ коу:
15. (с)ѣмоу въ свѣтѣлѣ облацѣ ам̄ гн̄
16. д̄хм' . . . и . . . мѣ: модантвами е б̄(ца?)
17. спси д̄ша наша СВѢТ ВШѢХ' СТХ'
18. хвалоу моу ва сбороу
19. изволенници во нѣ мали и вели-
20. ци: ѣко цѣсаритѣ . . . вѣ нашѣ: радоуе-
21. мѣ сѧ и веселни'сѧ д̄днм' славоу боу:
22. СВѢТИЛ'ИЛ СЛѢПОМОУ: . . .
23. оуи'иѣи мон оуи ослапѣмоуѣши гн̄ отъ м'но-
24. г(аго) грѣха: тѣи просв освѣти: и вн . . .
25. с'грѣши отни: сѣмѣренниѣ
26. омѣи слѣзами монни:
27. СВѢТИЛ': ИЛ ВЪЗНОШЕНІЕ:
28. Възнесе (с)а къ отцоу¹⁾ своемоу: ра(д)
29. . . . ѣ оуѣсникомѣ славою.

¹⁾ Šafařík četl otčou. Na snímku mohu spíše ѣ rozeznávatí.

I. B.

1. сво(ж) ѿво х̄е възнесе съ
2. просв(ѣ)цѣ вшѣуьскѣ:
3. СВѢ : ИА ПИИТЪТИКОСТИ:
4. Пимѣтнкоетне стѣе грѣ-
5. дѣт(ь): вшн поуѣтѣмъ дх̄
6. стѣн : приде бо оумоудрѣмъ
7. апстолѣн : сего при-
8. мѣмъ вшн : ѿ поклонн-
9. мѣ съ : емоу : СВѢТ-
10. идѣма : ма розѣсо : ѿем(а)
11. Ъво ветѣхн : ѿ новн
12. ходатѣ : прѣдѣтеу-
13. е хвѣ твоѣ : шдрош мо-
14. дѣтвоу псѣм мамѣ
15. хвалѣцнмъ твоѣ уѣ-
16. стѣное : вѣѣтѣнное ро-
17. зѣство : СВѢ : АПОСТ-
18. ОАА ПЕТРА:
19. Область отъ ба примѣма
20. стѣе апостола прѣмоуд-
21. раѣ. нетре каменн. върѣ
22. павле мироу. оутѣрѣженне
23. дѣвонцею свѣтоносѣмаѣ
24. римѣска похвало : СВѢ : ИА
25. ПРѢСТАВЕННЕ : БИѢ :
26. Прѣстави съ отъ зсѣмъ
27. ма небеса мати бжнѣ

II. A.

1. антифонъ $\bar{в}$:
2. $\bar{а}$: (пс^л)мъ : $\bar{на}$: гласъ $\bar{е}$
3. обидоу мы яко пен мнози
4. оудариша ты цесарю за лани-
5. тоу оударенимъ въпрашахъ
6. ты и лъжесъвѣстовахоу :
7. и в : $\bar{б}$ възмн :
8. антифонъ : $\bar{б}$: пс^л : $\bar{кг}$: гласъ $\bar{б}$:
9. (отъ)пл : веуери твоени
10. $\bar{хе}$ оуееникомъ твоимъ провъ-
11. ваше единъ отъ васъ и пръ-
12. дастъ мы безаконьни же
13. люда невъсхотъ разоумѣти
14. (т)ж $\bar{г}$ овидиц :
15. . . . фонъ : $\bar{в}$: пс^л : $\bar{к}$: гласъ $\bar{з}$: отъ-
16. пло и : слово закономпрестоу-
17. пѣмо къзложнша на мы тын же
18. $\bar{гн}$ неостави мене мѣ помнѣни мѣни
19. (с)ѣдидѣна (г)ла(с)ъ и :
20. каъ та къзни юдо маоустн пръ-
21. дати спасѣъ еза лика апо-
22. столъскаго ты отълоуи
23. еза дара цѣление ты лиши
24. еза съ онѣми веуертъвъ(ш)а

II. В.

ТРАП

1. ОТЪРНОУЕЗЪН ОТЪРНОУ : ЕЗА
2. ОИЪМЪ НОЗЪ ОУМЪНЪВЪ ТВОИ ПРЪ-
3. ЗРЪ : Ѡ КОЛНКА БЛАГА МЕНОМЪ-
4. ИЪ ТВОЪ ЖЕ БЕСХВАЛЪНАЪ ВО-
5. ЛЪ ОБЛУАТЪ ТЫ А ТОГО НЕ-
6. МЪРНОЕ М(Л)НОСРЪДИ¹⁾ ПРОПОВЪ-
7. СТЬ СЯ И ВЕЛМЪ М(Л)НОСТИ :²⁾
8. Блаженна : гласъ : Г̄ :
9. ДРЪВА РАДИ АДАМЪ РАЪ БЪСТЬ
- ЕМ
10. НСЕЛЪ ДРЪВЪМЪ ЖЕ КРИЖЪ-
11. ИЪМЪ РАЗБОИНИКЪ И ВЪ РАИ
12. ВЪСЕДИ СЯ ОВЪ БО ВЪКОУ-
- Ъ
13. ШЪ ЗАПОВѢД ПРЪСТОУПИ СЪ-
14. ТВОРЪШАГО И А ДРОУГЪН ПРОИ-
15. ТЪ СЯ Б̄А ТЫ ИСПОВѢДАШЕ ТАМ-
- А
16. ЦАГО СЯ : ПОМЪНИ МЯ СИСЕ ЕГДА
17. ПРИДЕИИ ВЪ ЦЪСАРЪСТВЕНЕ СВОЕ :
18. ТВОРЪЦА ЗАКОНУ ОТЪ ОУУЕНИКА
19. КОУПИША ПРАВЪДЪНАГО³⁾ И
20. ЪКО БЕЗЪКОМЪНИКЪ И ПИЛА-
21. ТОВИ МА СОУДИШУИ ПОСТАВИ-
22. ША ВЪПЪЮЩЕ РАСПЪНИ МЪМЪ-
23. НОУЮ НАСЪНЦЪШАГО СНЪ ВЪ ПОУ-
24. СТЬНИИ МЪИ ЖЕ ПРАВЪДЪ(НОМОУ).

¹⁾ Zde je v rkp. zbytečná ligatura *ml*.

²⁾ Zde opět ligatura *ml*.

³⁾ Šafařík četl ПРАВЪДЪНАГО. Byl by to ovšem jediný případ s Ѡ na našem zlomku, kdežto v prvním se častěji Ѡ vyskytuje.

O původu církevněslovanské legendy o sv. Václavu.

Legenda tato poutala v poslední době v značné míře naši pozornost. Jak známo, vyskytují se v ní též bohemismy, tak že se předpokládá musí, že byla původně psána Čechem. Bohemismy ty zachovaly se v ní již v několikátém prepise, tak že z toho můžeme souditi, jak si prepisovači celkem konservativně počínali vůči svým originalům, ač důslednosti při tom ovšem očekávati nemůžeme. K tomu budiž zde jen tak mimochodem poukázáno, abychom pochopili, že poslední prepisovači zachovali i v *Kijevských listech* bohemismy *c* a *z* a instrumentaly na -ѢМЬ.

Na základě uvedených bohemismů v legendě o sv. Václavu, jakož i z okolnosti, že její původce byl dosti dobře zasvěcen do záležitostí Čech se týkajících a že se konečně v jeho legendě jeví jakási *místní* známost, soudil jsem dříve, že byla legenda psána v Čechách. Nyní však od tohoto mínění upouštím, neboť se ptám, pro koho by byl vlastně psal její původce tuto legendu v Čechách? Z ní se dovídáme, že sv. Václav byl vyučován v církevní slovanštině по славдоу поповоу, tedy vlastně soukromí, mimo to však nemáme v ní žádné další narážky, z níž bychom mohli souditi, že toto vyučování přineslo též nějaké ovoce: sv. Václav zůstal na dále dobrým latiníkem. Jednotlivci se sem do Čech mohli dostat z Moravy, když tam vypuzeni byli, ale o nějakém stálém a pevném sídle, kde by se byly pěstovaly v této době v Čechách slovanské bohoslužby, nemáme nikde žádné stopy, žádné zprávy. V opačném případě by se nám byly přece nějaké sledy neb určitější narážky zachovaly, nějaké památky atd. A literární činnost předpokládá zajisté užší neb širší kruh, pro který se vlastně píše. Takového kruhu však v Čechách tehdy nebylo, pokud šlo o církevní slovanštinu. Pro koho byl by tedy tuto legendu

její původce v Čechách psal? Ovšem může se říci pro hlaholity v jiných krajinách, vždyť bylo jakési spojení mezi nimi. Zde však si dovoluji opět otázku: jakého spojení s ostatními hlaholskými středy mohli se jednotlivci zde takřka na ztracené stráži nadíti?

Na základě předcházejících úvah soudím nyní, že legenda naše byla psána na chrvatském území českým hlaholitou, který náležel též kroužku učenníků z Moravy vypuzených. Doba se nám zcela dobře shoduje. Můžeme předpokládati, že jednotlivci z tohoto kroužku mohli tam býti na živu až as do r. 950. A v této době byla někdy naše legenda psána. Že byl původce její celkem dobře zpraven o českých poměrech, rozumí se samo sebou, ač snad přece neznal některých podrobností. Nyní chápeme též spíše, jak se mohlo státi, že legenda ta byla u Chrvatů tak rozšířena. V Čechách naproti tomu v dřívějších dobách bezpochyby ani nikdy nebyla. Jinak bychom si též těžko představili, jak se mohlo státi, že žádá jiná legenda starší o sv. Václavě neprozrazuje jakousi patrnější závislost na naší církevněslovanské legendě. Když z Čech k těmto legendám poskytovali látku a bližší data, byli by přece něco věděli o církevněslovanské legendě, kdyby byla bývala vůbec v Čechách. Hlavní její smysl by se byl již nějak vypátrati. O tom však nemáme nikde ani sledu, pro Čechy tenkrát ještě ani nebyla. Naproti tomu dostala se od chrvatských hlaholitů dále k Bulharům, kde byl i psán kanon na sv. Václava, a odtud dále pak i k Rusům.

Jinde jsem k tomu poukázal, kdo psal tuto legendu, že znal zpovědní formule západní církve buď v latinských jich textech neb v překladech staroněmeckých anebo spíše v církevněslovanských. (ČCMus. 1903, str. 148 sl.). Takové slovanské překlady zpovědních formulí a modliteb mohl český hlaholita snadno poznati na chrvatské půdě, poněvadž se tam chovaly památky od pannonských Slovinců pocházející (jako na př. Kijevské listy) a že pak pannouští Slovinci znali podobné formule, ukazují nám zřejmě tak zv. Frisinské památky, které ostatně v zachované formě prozrazují též jakési chrvatské prostředí, jak jinde ukazují. Jak daleko na jih byly uvedené formule v platnosti, těžko ovšem nyní udávati. U Chrvatů se pěstovalo dále církevněslovanské písemnictví, jak toho máme plno dokladů. Zde byly tedy zcela jiné literární poměry nežli v Čechách, přihlížíme-li k církevněslovanskému písemnictví, a zde mohla snáze vzniknouti naše legenda. Tomuto tak skvělému účastenství Čechů při církevněslov. písemnictví jest nám připsati jednak vznik legendy samé, jednak i její rozšíření u druhých slovanských národů. Tímto účastenstvím

vyložíme si spíše místa jako v službě na sv. Cyrilla, která byla též bezpochyby u Chrvatů psána a o které se zmiňujeme na str. 37—38, kde čteme: и наку уешвому тобою свѣтлость проси, аč máme v příslušném kusu legendy: Растиславъ бо моравскѣи кнезъ . . . свѣтъ створи . . . с моравляни. IV. a doleji zase: уещица и врстѣца народи уешвнѣ (str. XI.). V novljanské službě máme: Въ землю уешву (XIV.) . . . в' уещѣи земли (ib.)

V legendě nemáme též žádných bližších narážek, z kterých bychom mohli souditi, že byla sepsána v Čechách, naopak činí spíše dojem, že byla jinde psána. Tak hned bližší udání: бѣистъ же кнезъ в' уещѣхъ нынемъ вратиславъ, земля же . . . atd. Toto bližší udání mají všechny redakce naší legendy, bylo zde tedy hned původně. V Čechách by ovšem nebylo třeba takového udání, a kdyby se sem bylo dostalo později, pak by se bezpochyby rozcházel zde jednotlivé redakce. Dříve jsem pomýšlel na to, že se zde miní užší kmen v středních Čechách (jako se zde dále mluví o jiném českém kmenu Chrvatů), ale vzhledem k dříve uvedeným místům, kde se mluví v starých památkách o *českém plku*, o *českých národech* v širším smyslu, upouštím nyní od svého dřívějšího výkladu.

Dosud jsme se obdivovali skvělému rozkvětu církevněslovanského písemnictví ve východním Bulharsku za doby Symeona, u něhož působil hlavně též Jan exarch bulharský. Později začalo vynikati jiné území církevněslov. písemnictví — totiž Macedonie, kde stál zase v popředí Kliment, biskup slovanský. Nyní vystupují určitěji před námi jiná střediska, kde se též intensivně pěstovalo církevněslovanské písemnictví a hlaholice, totiž krajiny chrvatské a sousedící srbské (jižní části Bosny). A zde právě na tomto širokém území děly se spíše pokusy samostatného písemnictví, přihlíželo se více k domácím potřebám, k slovanským záležitostem, kdežto jinde se více jen překládalo.

A. Index

omnium verborum, quae in *Kijevensibus* fragmentis inveniuntur, una cum signis accentum et longas syllabas indicantibus, omissa tantum imitatione spiritus graeci. In editione, quae habet auctorem Jagić, occurrunt quaedam leviora menda, e. g. **обѣцѣніѣ** II 8—9 pro **обѣцѣніѣѣ**; **оуслѣшиши** IIb 21 pro **оуслѣшиши**: **пашими** IIIb 14 pro **пашими**; **дзъ** IV 12 pro **дзъ** etc. Cf. et **сѣхъ** VII 15. pro **сѣ** **хъ**.

А

а IV 13; V 5, 16; VIIb 2.
амѣлѣ gen. pl. VII 6; VIIb 18
 (vide p. 23).
апóстолоу dat. sing. Ib 20—21;
апостолаѣ gen. pl. VII 8; VIIb
 19 (v. p. 23).

Б

бальство VI 7; **нѣ бальство** IVb 21
 (p. 16).
безъ: **без негоже** VI 14—15.
благословестити: **благословестилъ**
 IIIb 3.
блаженъ: **блаженаго** gen. sin. g. m.
 I b3; **блаженоумоу** dat. sg. g. m.
 Ib 12; **блаженоумоу** id. Ib 20;
блаженънѣ gen. sg. g. f. II 13—
 14; **блаженънѣ** id. VII. 4; **бл-**

женънѣхъ gen. pl. VII 5—6;
блаженънѣхъ id. VIIb 19 (v. p.
 21—22).

близъ IIb 19.

бо IV 17; Vb 11; VI 15.

богородица: **бѣнѣ** gen. sg. VII, 4;
бѣнѣ dat. sg. VII 16 (v. p. 13,
 19, 22).

богъ: **бъ** Ib 2; IIb 10; VII 3;
бже voc. sg. Ib 16; II 7, 13;
 IIb 3; III 1, 18; IIIb 5; IV
 3, 15; IVb 2; V 14; Vb 7; VI
 10; VIIb 15.

быти: **бѣнѣ** Ib 19—20; **бѣдемъ**
 1. pl. praes. III 12—13 (p. 20);
 imper. sg. 2. p.: **бѣди** IIb 5;
бѣди IIb 10, 19; Vb 10; VIIb
 1—2; 3. p. pl. **бѣдѣ** V 16; vide
 et **есмь**.

бытисъ: **бѣнѣ(не)** acc. sg. IV 17.

К

вемѹ IIIb 17.

вемѹство V 11.

вельми IIb 10—11.

веселити: веселѣши 2. p. sg. praes.
Ib 5 (v. p. 10).

връшы IIb 6.

въ cum acc.: Ib 1; II 11; IIb 6
(bis), 23; IV 17; IVb 12; Vb
8; VIIb 2; cum loc.: Ib 21, 22;
II 1, 2, 22; III 14; Vb 5; VI
19.

въжаубаенне: въжаубаенни loc. sg.
Vb 5.

въжаубаснѣ: въжаубаснѣна ном.
pl. g. f. V 3—4.

възвеселити: възвеселѣ VII 12—
13.

въздвигити: въздвиги 2. sg. imper.
V 20—21.

възрасти: въздрѣтеть 3. p. sg.
praes. III 14—15 (v. p. 26).

възмошти: възможемъ 1. pl. praes.
IIIb 12; V 7, 23; Vb 4—5; VI
15—16.

възати: възати IIIb 20; възатѣнь
instr. sg. g. m. VIIb 11—12.

въкоупнѣ: въкоупнѣж acc. sg. g.
f. II 15.

вълани: ген. sg. въланиѣ II 6—
7 (p. 12).

въмати: (къ)нѣмѣмъ 1. pl. praes.
IIb 22 (v. p. 10, 29).

вънжтрѣнь: вънжтрѣнѣ acc. pl. g.
n. III 19—20.

въпалити: въпалити съ IIb 12—
13.

върѣснити: върѣси 2. sg. imper.
V b8.

въселити: въсели 2. sg. imper. IIb
5.

въскрѣсити: въскрѣси 2. sg. imper.
IV 19.

въскотѣти: въскотѣвъ IIb 14—15.

въсждѣ ном. sg. IIIb 19; acc. sg.
III 11; въсжда gen. sg. VI 22;
въсждѣ loc. sg. II 4; IIb 1; III
9; IIIb 18; IVb 1; V 12; Vb
15; VI 21; VIb 16; VIIb 5;
въсждѣнь instr. sg. VIIb 10—11.

въсждѣнь: въсждѣнѣ ном. sg. g.
f. Vb 16.

въшнѣнь: къшнѣнѣмъ instr. pl. III
4 (v. p. 14, 22).

въссмогы: semel въссмогыи (voc.
sg. g. m.) II 13; въссмогыи IIb
2—3; praeterea semper въс-
смогыи III 17; IV 2; IVb 2; V
13 (v. p. 14, 16).

въсь: въсего gen. sg. g. n. IIb
8—9; въсѣ ном. pl. g. n. IV
22; въсѣхъ VII 1. 7, 21; VIIb
8; въсѣхъ (cum ѣ) VII 10; въсѣхъ
(sine acc.) IV 5; VI 23—VIb
1; VIIb 7. 21—22; въсѣхъ VII
22—23 (conf et въсѣхъ VII 10)
въсѣ acc. pl. g. m. IIb 8; въсѣ
id. VII 15 (v. p. 16, 22).

кѣра ном. sg. III 14 (v. p. 11.)

кѣуьнѣ: кѣуьнѣи voc. sg. g. m. Ib
16; III 1, 17—18; IV 15; Vb
7; VI 10; кѣуьнѣ IIIb 5;
кѣуьнаго gen. sg. g. m. VI 8;
кѣуьнѣмъ loc. sg. g. m. II 22;
кѣуьное ном. sg. g. n. Vb 9—
10; acc. IVb 22—23; кѣуьнонѣ
instr. sg. g. f. V 17—18; кѣуь-
нѣ acc. pl. g. n. III 6; кѣуь-

мъими instr. pl. g. n. Vb 17 (v. p. 14).

Г

гнѣвъ: гнѣвъ loc. sg. IIb 11—12.
господь: гѣ voc. Ib 10; II 7; IIb 19; III 10; IIIb 2, 8, 20; IV 8, 16, 23; IVb 8, 18; V 6, 20; Vb 17, 21; VI 2, 22; VIb 4, 11, 17; VII 14, 20; VIIb 6, 15; гѣ gen. sg. IVb 13; Vb 10, 15; гѣ dat. sg. VI 12; гмь instrum. sg. Ib 9, 15; II 3, 10, 17; IIb 7, 17, 24; III 8, 15, 23; IIIb 4, 16, 24; IV 7, 14, 25; IVb 6, 24; V 10, 18; Vb 6, 15, 19, 24; VI 9, 20, VIb 2, 10, 16, 23; VII 19; VIIb 4, 13.

грѣхъ: грѣхъ gen. pl. (semper sic) Ib 14; IIIb 22; IV 24; VIIb 13; грѣхнѣ instr. pl. III 21, IV 4 (v. p. 22, 23).

Д

да: да (cum acc. gravi) Ib 6; IIb 21; III 3, 11, 22; IIIb 8; IV 20; да (sine acc.) II 8; III 14; IIIb 6, 12, 21; IV 3, 23; IVb 3; V 2, 7, 23; Vb 4; VI 12; VIb 6, 20; VII 14 (v. p. 17).

даръ nom. sg. VII 20 (nom. acc.) VI 2; acc. sg. IIb 5, 23; дарѣмъ acc. pl. Vb 2; VI 18.

дати: дѣзь 2. sg. imper. IV 12, IVb 2; VII 16; дѣзь (sine acc.) III 10; VIIb 6; далъ VI 3 (v. p. 6, 10, 21).

до (usque) Ib 16; IIIb 5; IV 15; Vb 7; VI 9.

достойнъ: дѣстѣни nom. pl. g. m. III 12; дѣстойнѣмъ acc. pl. g. m. VIIb 17—18; дѣстойнѣмъ id III 4—5; дѣстойное acc. sg. g. n. VIIb 3—4; дѣстойно adv. Vb 14 (v. p. 13, 16).

достоклн: достоклѣ 3. sg. praes. IV 20.

дръжатн: дръжимъ 1. pl. praes. IIIb 6.

доуша: доушѣмъ acc. pl. IV 12; доушѣми instr. pl. IIIb 12—13.

дымь: дымъ acc. sg. Ib 1; II 11; дымѣ acc. pl. IIb 8; дымѣ id. VII 15.

дѣва: дѣвѣ gen. pl. VII 10; VIIb 21 (v. p. 23).

дѣло: дѣлѣ gen. pl. (semper sic) IIb 22; IIIb 10; V 9; VIIb 9; (v. p. 23).

Є

ѣже II 8 (quod, vide pag. 24).

ѣсмь: ѣси 2. sg. praes. IIIb 3, 8, 11; IV 16; IVb 18; VI 3; VIb 6; VII 13; еси (sine acc.) IIIb 15; IVb 3, 22; ѣстъ 3. sg. praes. VI 7—8; ѣсмь 1. pl. praes. IIIb 20; IV 3; сѣтъ 3. pl. V 2; сѣтъ IV 21—22; Vb 3 (v. p. 10, 26).

Ж

же IV 21 IVb 5; VI 17; VIb 8. животъ IV 16; IVb 5; живота gen. sg. VI 8; живота id. VI 5; живот(ъ) loc. sg. II 22.

житн: живемъ 1. pl. praes. VI 20.

жадатн: жидаемъ 1. pl. praes. III 6—7.

З

ЗАКЛЕЖТИ: **ЗАКЛЕПЕ** 3. sg. aor. Vb 13.

ЗАКОЊНИКЪ: **ЗАКОЊНИКА** gen. sg. Ib 17—18 (v. p. 26).

ЗАПОВѢДЪ: **ЗАПОВѢДИ** gen. pl. VIb 19 (v. p. 24); **ЗАПОВѢДИ** acc. pl. IIIb 14—15; **ЗАПОВѢДЬМИ** instr. pl. VIb 14.

ЗАШУЊТИТИ: **ЗАШУЊИТИ** 3. sg. praes. VI 8—9; **ЗАШУЊИТИ** 2. sg. imper. VIIb 23; **ЗАШУЊИТИ** id. II 17; **ЗАШУЊИТИ** id. IVb (v. p. 10, 16) 17—18; V 18.

ЗЕМЪСКЪ: **ЗЕМЪСКАЪ** nom. pl. g. n. IV 22—23; **ЗЕМЪСКЪИХЪ** gen. pl. V 22.

ЗЪЛОБА V b8.

ЗЪЛЬ: **ЗЪЛИ** gen. pl. IV 5—6.

И

и conjunctio; scribitur *ι*: Ib 4, 11, 18; II 5, 16, 19; IIIb 4, 5, 6, 11, 14, 16, 20, 23; III 3, 5, 14, 19; IIIb 6, 13 (bis), 22; IV 11, 12 (bis), 22; IVb 5, 10, 11, 15; V 15; Vb 3, 13, 14, 18, 22; VI 3, 5 (bis), 6, 14, 18, 19; VIb 9, 13, 14; VII 4, 5, 6, 8 (bis), 9, 10 (bis), 22, VIIb 1, 8, 9, 16, 17, 18, 20, 21.

ι IIIb 9; V 9; Vb 13; VIb 19.

ι (?) II 19 (vide pag. 26).

ι IV 18 (distingui non potest, Jagić habet *ι*, quod valde dubium est).

и pronomen: **срѡ** gen. sg. g. m. Ib 8; VI 18; **имь** instr. sg. g. m. III 8; **ихъ** gen. pl. VIb 14; VII 15; VIIb 3, 10, 23; **и** acc. pl. g. m. Vb 4; VIb 6.

Jubilejnich spisú č. XV.

иже: **иже** nom. sg. g. m. Ib 2, 19, IIb 10; VII 3; **иже** id. IVb 14; **иже** acc. sg. g. m. IIIb 2—3, 11, 20; VI 3; **срѡже** gen. sg. gen. m. Ib 6; **несрѡже** id. VI 15; **имьже** instr. sg. g. m. IIIb 17; V 11 (v. p. 22); **ихъже** gen. pl. III 6; **ѣже** nom. pl. g. n. III 20; id. acc. V 14; **иже** acc. sg. g. f. IVb 18, 20; **иже** acc. pl. f. IIIb 15.

ИЗБАВИТИ: **ИЗБАВИ** 2. sg. imper. IV 24; **избави** id. III 23; **избави** 3. sg. aor. Vb 14.

ИЗБАВЛЕННЕ: **ИЗБАВЛЕНІѢ** gen. sg. IV 10 (v. p. 12).

ИЗКОЛТИ: **ИЗКОЛ** 3. sg. aor. IIb 12.

ИЗДРЪШЕННЕ nom. sg. Vb 9; **ИЗДРЪШЕНІѢ** acc. pl. II 10 (v. p. 12, 20).

ИМѢТИ: **имамъ** 1. pl. Vb 2.

ИНОКОСТЬ: **инокости** loc. sg. Ib 21—22 (v. p. 26).

ИМЪ: **имь** acc. pl. gen. m. Vb 4.

ИСПОВѢДЪ: **исповѣди** loc. sg. Ib 22—II 1 (v. p. 11).

ИСПРАВТИ: **исправи** 2. sg. imper. IIIb 8—9.

ИСОУСЪ: **исоу** dat. VI 11; **исем** instrum. III 15.

К

КЛИМЕНТЪ: **кличента** gen. sg. Ib 1;

кличента id. Ib 3 (v. p. 11); **кличента** id. Ib 17; **кличентоу** d. Ib. 12

КРЪВЪ: **кръве** gen. sg. II 6.

къ cum dat.: IIIb 16, 23; V 21.

Л

ЛѢТО: **лѣта** gen. sg. Ib 2 (v. p. 11);

лѣта IIb 9 (id.).

ЛЮБЫ: **любѣвь** acc. sing. IIb 23;
любѣки dat. sg. IIIb 23; **любѣки**
loc. sg. VI 19.

ЛЮДИС: **люди** gen. pl. II 18.

ЛЖКАВЪСТВО: **лжкавѣстка** gen. sg. Vb
21—22.

М

МАРИА: **мариѧ** gen. sg. VII 5; **мариѧ**
dat. sg. VIIb 17 (v. p. 19, 22,
27, nota 4).

МИЛОСТИВЪ: **милоствѣ** voc. sg. g.
m. Ib 6 (v. p. 21); **милоствѣ**
acc. pl. g. n. II 8.

МИЛОСТИВЪ: **милоствѣно** adv. III 7-8.

МИЛОСТЬ: **милость** acc. sg. VI 18;
милости gen. sg. IIIb 6—7; VI
15; **милоствѣ** instr. sg. IV 4
5; IVb 8—9; VI 13; VII 16
(**милоствѣ**); **милоствѣ** id. III 22;
VIb 9; **милоствѣ** II 19; IIIb 16;
милоствѣ Vb 22—23.

МОЛТВА: **молтва** nom. sg. VIIb
14; **молтва** Vb 16; **молтвѣн**
gen. sg. VII 3; **молтвѣ** acc. sg.
IIb 20 (v. p. 11, 29); **молтва** id.
III 18—19; IV 13; **молтвѣ** id.
II 16; **молтвѣн** instr. pl. IIb
3; VIIb 22—23; **молтвѣн** id.
VII 11—12; **молтвѣн** id. VIb
13, 22; VIIb 3, 7.

МОЛТИ: **молимъ** 1. pl. praes. III
3; **молимъ** IIb 2 (v. p. 10, 18
et 25); **молимъ** VIb 5; **молимъ**
сѧ VI 11; **молимъ** IIIb 20—21.

МЪ vide sub **МЪ**.

МЫСЛЬ: **мыслѣн** instr. pl. IIIb
13—14; V 4.

МЪША: **мышѣ** nom. IIb 8; III 16;
IV 1; IVb 7; V 19; Vb 20;
VIb 3; VII 1.

МЖУСНИС: **мжусниѣ** gen. sg. Ib 8
(v. p. 12, 30); **мжусни** loc. sg. II 2.

МЖУСНИКЪ: **мжусникѣ** gen. sg. Ib
18 (v. p. 26); **мжусникѣ** Ib 3—
4; **мжусникоу** dat. sg. Ib 13;
мжусникѣ gen. pl. VIb 12; **мж-**
усен кѣ id. VIb 4; VII 8—9; VIIb
19—20 (v. p. 23); **мжусницѣ**
loc. pl. VIb 3.

МЖУСНИЦА: **мжусницѣ** gen. sg. II 14
(v. p. 13, 22).

Н

НА cum acc.: II 18; IIb 8; III 18;
IIIb 4; **на** **кавъство** IV 21 (v.
p. 16); V 15 (bis); Vb 23; VII
15.

НАДЪ cum instr. Ib 9; II 18; IIb
18; III 24; IV 7; IVb 16; (Vb
1); VI 1; VIb 10; VII 19.

НАИЪ vide sub **НЪ**.

НАИКЕТНИКЪ nom. sg. II 1—2 (v.
p. 26).

НАИМАНСЯ II 6 (v. p. 15, 27).

НАРОДЪ: **народомъ** dat. pl. IV 12.

НАСЛЕДОВАТИ: **наследовати** VII 17
(v. p. 10, 29 pro **поимловати**):
наследовати V 8; **наследоуєшь** 1.
pl. praes. Ib 8—9.

НАСЛЕДНИКЪ: **наследникѣ** nom. sg.
II 2—3 (v. p. 26).

НАСЪ vide sub **НЪ**.

НАСЫТИТИ: **насытитѣ** IVb 4; **насы-**
тисн nom. pl. g. m. VI 22—23.

НАШЪ: **нашѣ** nom. sg. g. m. IV 16;
нашѣ acc. sg. g. m. IVb 5; **нашѣ**
voc. sg. g. m. II 7; **наше** acc.

sg. g. n. IVb 21; **наше** id. IIb 6; IIIb 4; **нашего** gen. sg. g. m, IVb 13—14; Vb 11; id. g. n. IVb 10; Vb 22; VI 6; **нашему** dat. sg. g. m. VI 12; **нашемъ** loc. sg. g. n. IVb 8; **наш(н)мъ** instr. sg. g. m. V 10—11; **нашимъ** id. III 8; **наш(н)мъ** id. II 3; **нашимъ** III 15, 23; **наш(н)мъ** IIIb 4; **нашимъ** IIIb 16—17; **наш(н)мъ** IIIb 24; **нашимъ** IVb 24; Vb 6, 19, 24; VI 20; VIb 23; VIIb 4; **нашимъ** id. Vb 15; **наш(н)мъ** VIb 2; **нашимъ** VII 19; **наш(н)мъ** VIIb 13; **наше** nom. sg. g. f. Vb 8, 16; **наше** acc. sg. g. f. IIb 20; III 19; IV 14; **наше** acc. pl. g. n. IIb 16; V 21; **наше** id. III 20; VIIb 12; **нашихъ** gen. pl. IIIb 9—10; **нашихъ** id. IIIb 22; IV 6, 24; VIIb 13; **нашихъ** id. Ib 15; **наши** acc. pl. g. f. IV. 12; **нашимъ** instr. pl. IIIb 14; **нашимъ** id. III 21—22; VIb 22; **нашимъ** id. IIIb 14; IV 4 (v. p. 16).

на IIIb 9; IV 20; IVb 10, 11; Vb 8; VI 15.

набесѣсьскъ: **набесѣсьскѣ** dat. sg. g. f. IIIb 23 (v. p. 15, 27); **набесѣсьскоуѣ** instr. sg. g. f. VIb 7—8; **набесѣсьскѣна** gen. sg. g. f. IVb 3; **набесѣсьскѣна** acc. pl. g. f. VII 18; **набесѣсьскѣна** id. III 2; **набесѣсьскѣхъ** gen. pl. VIb 18; VII 21; VIIb 7—8; **набесѣсьскѣхъ** id. VII 7; **набесѣсьскѣ(н)хъ** loc. pl. VII 1; **(на)бесѣсьскѣнимъ** dat. pl. V 23—24; **набесѣсьскѣ** nom. pl. g. n. IV 22 (v. p. 22).

набѣтити: **набѣтитѣ** gen. sg. IV 17. **напрѣдѣзанинѣ**: **напрѣдѣзанинѣ** gen. pl. V 9 (v. p. 23).

напѣсьскѣ gen. sg. VI 16.

насити: **наситѣ** 1. pl. praes. II 9 (v. p. 25).

на IIIb 10; **на** Vb 9.

на: **на** nom. pl. II 20; V 14; VI 7; VII 14 (v. p. 15, 19); **на** id. IVb 20; **на** id. V 5; **на** acc. pl. Ib 14; II 17, 21; IIb 6, 17; III 5, 21; IV 6; Vb 11; VIb 9, 20; VII 3, 12; VIIb 15; **на** id. (errore) IIIb 24; **на** id. Vb 17; VIIb 23; **на** id. Ib 2; III 23; IIIb 8, 9, 22; IV 18, 25; IVb 3, 18; V 6, 18; Vb 21, 23; VI 14; VIb 2, 17; **на** gen. pl. IIb 19; IVb 11; **на** loc. pl. III 14; **на** id. Vb 9; **на** dat. pl. II 12; IIb 15; III 7, 10; IIIb 12; IV 11; IVb 2, 22; V 16; Vb 10, 18; VIb 1, 15; VII 17; **на** (sine acc.) id. IIIb 16; IV 20; VIIb 2, 6. **на** pro **мы** occurrit etiam in *Glaz. Cloz.* (vide pag. 2, 30), quod magni momenti est.

О

о cum loc. III 16; IV 1; IVb 7; V 19; Vb 20; VIb 3; VII 1.

обѣтити: **обѣтитѣ** gen. sg. g. n. IIb 9.

образъ: **образѣмъ** (?) instr. sg. IVb 19 (v. p. 11).

обратити: **обрати** 2. sg. imper. IVb 11; **обрати** id. Vb 23.

обѣтъ: **обѣта** gen. sg. IIIb 10.

объцанине: **объцѣнине** acc. sg. IVb 23; **объцѣниѣ** acc. pl. II 8—9 (v. p. 12, 20, 30).

объцати: **объцѣлъ** IIIb 11.

обати: **обымсмѣ** 1. pl. praes. II 10.

ограсти: **оградѣцѣ** gen. sg. g. n. Ib 2.

оплатѣмь: **оплатѣ** Ib 9; VIb 10; VII 19; **опл...** II 18; **оплатѣмь** IIb 18; III 24; IV 7; IVb 16; (Vb 1); VI 1.

отъ cum gen Ib 14; IIIb 22; IV 5, 16—17, 24; V 9, 21—22; Vb 12, 21; VI 23; VIIb 13.

отъвести: **отъвѣде** 3. sg. aor. Vb 12—13.

отъдати: **отъдѣзь** 2. sg. imper. IVb 10 (v. p. 6, 10).

отъплати: **отъплатѣшѣ** acc. pl. g. m. IV 18—19 (v. p. 14).

отъплатити: **отъплати** 2. sg. imper. VIIb 4.

отѣцъ: **отѣцемь** instr. sing. IVb 14—15.

отати: **отими** 2. sg. imper. Vb 21.

оуистити: **оуиститѣ** 3. sg. praes. IIIb 21; **оуисти** 2. sg. imper. VIb 17 (v. p. 10, 29); **оуисти** id. III 20; IV 6; VIIb 12; **оуисти** IIIb 9 id.; **оуисти** id. IV 13; **оуисти** id. Ib 15; **оуисти** 3. sg. aor. Vb 13; **оуистити** inf. V 10.

оуишѣенине: **оуишѣениѣ** acc. sg. V 15—16; **оуишѣениѣ** gen. sg. III 13 (v. p. 12—13, 20, 30).

П

пакъи IV 19.

папежъ: **пансѣжѣ** gen. sg. Ib 4.

петръ: **пѣтроу** dat. sing. Ib 21 (v. p. 11).

пица: **пицѣ** gen. sg. IVb 4 (v. p. 13, 19, 22).

пакъи: **пакъи** acc. sg. IVb 12 (v. p. 26).

по cum loc.: II 4; IIb 1, 11; III 9; IIIb 18; IVb I; V 12; Vb 15; VI 21; VIb 16; VIIb 5.

поганьскѣ: **поганьскѣмь** dat. pl. IV 12—13 (v. p. 22).

подати: **подѣзь** 2. sg. imper. Ib 5—6; II 12; Vb 18, sed: **подѣсь** 2. sg. praes. III 7 (vide pag. 6, 10, 21).

подроугѣ nom. sg. Ib 22.

помилкати: **помилова** 3. sg. aor. IIb 11 (v. p. 11, 29 errore pro **наслѣдовѣти**).

помолити: **пом(о)лимѣ** 1. pl. praes. VII 2.

помощь nom. sg. VIb 15; **помощьѣ** instr. sg. V 17.

поставити: **постави** 2. sg. imper. IIb 7 (v. p. 10, 29).

посъзати: **посъзала** IIIb 15—16.

похоть: **похот(и)** gen. pl. V 22.

правьда: **правьдѣ** acc. sg. IIb 7; Vb 23.

правьдѣнъ: **правьдѣмѣ** acc. pl. g. n. V 7—8; **правьдѣнѣхъ** gen. pl. VIIb (v. p. 22); **правьдѣнѣхъ** (?) id. VIIb 10 (signum supra positum distingui non potest).

привести: **приведѣтъ** 3. sg. praes. IIIb 24.

призъвати: **призъвалѣ** IIIb 7—8.

призърѣти: **призърѣ** 2. sg. imper. II 19; **призърѣ** id. IVb 9 (v. p. 10, 15, 20, 25.); **призърѣ** id. III 18.

принимати: прислать 1. pl. praes. V 14; VI 19; присли 2. sg. imper. V 6; прислаще пом. pl. g. m. III 12 (vide et прияти).

принести: принесъ IVb 24; принесенъ пом. sg. g. m. VII 20; принесенъ пом. sg. g. m. VI 2; асс. sg. g. m. IIIb 1; IV 9; VIb 11 (v. p. 21); принесенъ асс. pl. g. f. Ib 10.

приносити: приносимъ 1. pl. praes. IIb 24.

принось асс. sg. IV 8—9; принось id. IIIb 1; VIb 11.

присно: V 6; присно VII 17 (v. p. 26); присно Vb 10; VII 12.

приснодѣва: приснодѣвъ gen. sg. VII 4—5 (v. p. 22); приснодѣвъ dat. sg. VIIb 16—17.

приснѣти: приснѣ 2. sg. imper. VIb 15.

принустынь: принустынь асс. pl. g. m. VIIb 15—16 (v. p. 22).

примати: прияти IIIb 14; примі 2. sg. imper. VIb 10; примі id. VIb 13; примі id. IIIb 2 (v. p. 20, 25); примі id. IV 8; примі id. IV 14; примі id. Vb 4 (vide et принимати).

просвѣтити: просвѣти 2. sg. imper. IIb 17.

просити: просимъ 1. pl. praes. IIb 19—20; III 10; просимъ id. III 3; IV 2; просимъ id. II 7 (v. p. 6, 10, 25); просимъ (sine acc.) id. II 12; III 17; IIIb 2, 7; IV 8; V 20; Vb 3; VI 23; VIb 17; VII 13; VIIb 6; просище пом. pl. VIb 6.

противити: противицѣхъ gen. pl. VIb 1 (v. p. 22).

прѣдрогъ: прѣдрогъ gen. sg. g. f. II 5—6 (v. p. 22).

прѣдъ cum instr. Vb 2; VIb 20 usque ad 21.

прѣподобь: прѣподобьихъ gen. pl. VII 9 (v. p. 22); прѣподобьихъ id. VIIb 20.

прѣставленіе: прѣставленъ sg. g. VI 5—6.

прѣфациа: прѣфациъ пом. sg. Ib 16; III 1; IIIb 5; Vb 6—7; VI 9; прѣф(ациъ) IV 14; V 1.

Р

ради: раді II 14, 16; VI 4; VIb 18—19; VII 3, 6, 22; VIIb 1, 10 (v. p. 26); раді IIb 13—14; IIIb 10, 11; IV 10; IVb 13, 22; Vb 11; VI 18; VIb 12 и а. 13; VII 23.

радостынь: радостынь асс. pl. g. m. II 21—22.

раздрѣшеніе асс. sg. V 15 (vide p. 12).

роклинъ Ib 10 (vide pag. 13).

рѣспотивъ: рѣспотивъ асс. pl. g. n. II 9 (v. p. 13).

С

самъ: сѣмъ пом. sg. g. m. Vb 11—12 (v. p. 26); самъ id. IIb 4; IV 23; V 6, 16—17; самого gen. sg. g. m. VI 17.

свои: своемъ loc. sg. g. m. IIb 12; своимъ instr. sg. g. m. IVb 19; своѣ асс. sg. g. f. IIb 10; своемъ instr. sg. g. f. VI 13;

своихъ gen. pl. IIb 22; своиши instr. pl. V 4—5 (v. p. 15-16).
 сватити: свати 2. sg. imper. Ib 11 (v. p. 10).
 скать: скати nom. sg. g. m. IIIb 19; свити acc. sg. g. m. III 11 (v. p. 20); свитаго gen. sg. g. n. II 5; свитиимъ instr. sg. g. m. IVb 15; свити dat. s. g. f. VIIb 16 (v. p. 21) свиталъ nom. pl. g. n. V 13; свитихъ gen. pl. VIb 12; VII 11, 21, 23; VIIb 9, 18 (v. p. 22), свитихъ id. II 20; IIb 3—4; VIIb 22; свитиимъ instr. pl. VIb 21 (v. p. 22).
 сила: силою instr. sg. Ib 7 (v. p. 11); силою id. IVb 5—6; силъ gen. pl. VII 22 (v. p. 23); силахъ loc. pl. pro gen. (vide pag. 23—24); VII 7—8; силахъ id. VIIb 8; силахъ loc. pl. VII 2; сили acc. pl. VII 18; сили acc. pl. III 2 (v. p. 22).
 скверность: скверности gen. pl. Ib 14.
 скръбь: скръби nom. pl. g. m. IV 3.
 слава: славою instr. sing. VIb 7.
 славити: славишъ 1. pl. praes. VIb 20.
 слоужьба: слоужьбѣти nom. pl. V 3 (v. p. 26, 29); слоужьбѣти acc. pl. II 18.
 срьдце: срьдца acc. pl. V 21; срьдцѣ id. IIb 15—16; VIIb 12.
 соушити: соушатъ 3. pl. praes. III 21.
 съ cum instr. III 3; IVb 14, 15.

свьстокати: свьстоуемъ 1. pl. praes. VI 6—7.
 съгрѣшати: съгрѣшатъ IV 21.
 съдрани: съдрани acc. sg. IV 11 (v. p. 12).
 сътрьно adv. IIb 2.
 сънасиене: сънасиене acc. sg. IIIb 4; сънасиене id. Vb 18—19; сънасиенъ gen. sg. IIb 13 (vide pag. 12, 29).
 сънасти: сънасетъ 3. sg. praes. VI 14; сънаси 2. sing. imper. VIb 2.
 сътвориши: сътвориши VI 16—17; сътвориши 2. sg. praes. III 5; сътвори 2. sg. imper. VIIb 15 (v. p. 10); сътвори id. II 21; сътвориалъ IV 18; сътвориалъ VI 3—4.
 сьнъ: сьноу dat. sg. VI 11.
 съ: съ nom. et acc. sg. g. m., si post nomen sequitur: даръ съ IIb 23; приносъ съ IV 9; даръ съ VII 20, sed sequente nomine *съи*: съ приносъ приносенъти (acc.) IIIb 1; приносенъти тебѣ съ даръ VI 2; се nom. acc. sg. n. II 20; V 14; сьмъ instr. sg. g. m. Ib 13; сьмъ id. VIIb 11 (v. p. 22); сь nom. pl. g. f. V 2; сь acc. pl. g. f. (vide pag. 30) VII 15.
 съ acc.: съ IIb 13; IIIb 6; V 10; Vb 8; VI 11; VIb 1; VII 2.
 сътъ vide sub сьмъ.

Т

также IVb 4; VIb 8.
 такъже: такъже acc. pl. g. f. V 4 (v. p. 26).
 тварь acc. sg. IIb 10.

твон: **ткои** nom. sg. g. m. IIIb 19;
ткои acc. sg. g. m. IIb 5; III
 11; **твос** acc. sg. g. n. Vb 19;
твосго gen. sg. g. m. Ib 4; IIIb
 10—11; VI 22; г. n. III 13;
твосмоу dat. sg. g. m. Ib 13,
 21; VI 12; **твосмь** loc. sg. g. n.
 Vb 5—6; **твотъ** nom. sg. g. f.
 III 14; IVb 17; VIb 16; **твояъ**
 acc. sg. g. f. Vb 24; **твоя** gen.
 sg. g. f. II 14; IIIb 7; VI 4—5;
твоя instr. sg. g. f. IIb 17;
 VII 16; **твоя** (sine acc.) id.
 III 22—23; IV 5; IVb 6, 9;
 V 17; Vb 22; VIb 7, 9; **твотъ**
 nom. pl. g. n. IV 21; V 13;
твотъ acc. pl. g. n. III 6; **твотъ**
 id. V 8; **твоя** nom. pl. g. f. V
 2; **твоя** acc. pl. g. f. III 2;
 VII 18; **твоя** id. (sine acc.)
 IIIb 15; **твояхъ** gen. pl. VII 6;
 VIIb 22; **твояхъ** id. VIb 4, 18;
 VII 23; VIIb 8; **твояхъ** id. II
 18; IIb 4; VII 11; **твоя** dat.
 pl. V 24; **твоя** instr. pl. III
 4; Vb 18; **твоя** id. VIb 21;
твоя id. VIb 14—15 (v. p. 15
 usque a. 16).

творити: **творишь** 1. pl. praes.
 V 5.

творьдъ nom. sg. IVb 17.

тоузы: **тоузы** dat. pl. g. m. IVb
 11—10 (v. p. 22).

тъ nom. sg. g. m. Vb 11; **то**: **ѡко**
блѡство ссть то живота VI 7—8
 (v. p. 15); **того** gen. sg. g. n.
 IVb 21—22; **тѡмь** instr. sg. g. n.
 VI 17 (v. p. 22).

тъзе: **тъзе** acc. sg. II 11; **томъзе**

loc. sg. m. et. n. III 16; IV 1;
 IVb 7; V 19; Vb 20; **тоузы**
 gen. sg. g. f. II 16 (v. p. 22).

тъ: **тъмь** IIb 4; IV 16, 23; V 5,
 16; Vb 21; VI 3; **тѣвс** gen.
 IIIb 6; **тѣкѣ** dat. IIb 23—24;
 IIIb 1; IV 9; VI 2; VIb 11;
тѣкѣ id. (sine acc.): IV 20; V
 21; VII 20; VIIb 2; **тѣ** acc.:
поминъ тѣ IIIb 21; **тѣ** id. II
 12; IIb 2, 20; III 10, 17; IIIb
 2; IV 2, 8; V 20; Vb 4; VI
 23; VIb 5, 17, 20; VII 13;
 VIIb 6; **тово** instr. Vb 3 (v.
 p. 14).

тъмьнѡ: **тъмьнѡхъ** gen. pl. Vb 12
 (v. p. 22).

тѣло: **тѣлесе** gen. sg. II 5 (v. p.
 12); **тѣлеса** acc. pl. IV 12 u. a.
 13; **тѣлестѣ** instr. pl. IIIb 13
 (v. p. 22).

ОУ

оубо Ib 8.

оубодобити: **оубодобилъ** IVb 19
 u. a. 20.

оубъканис: **оубъкание** IIb 21 (v.
 p. 12, 29).

оубашиати: **оубашини** 2. sg. imper.
 IIb 21 (v. p. 10, 29).

оубкрѣтити: **оубкрѣди** 2. sg. imper.
 VIb 19—20 (v. p. 10); **оубкрѣди**
 id. IIb 15; IVb 6; Vb 17;
оубкрѣдалъ VIb 8.

оубагнати: **оубѣкс** 3. sg. aor. Ib
 19 (v. p. 18, 26, 36—37).

оубсникъ: **оубсникъ** nom. sg. II 1.

Ф

ФЕЛИЦИТА: ФЕЛИЦ(И)ТЪН gen. sg. II
11; ФЕЛИЦИТЪН II 15 v. p. 22.

Х

ХВАЛА: ХВАЛАЖ acc. sg. VIIb 2 (v.
p. 26).

ХОДАТАИЦЮ dat. sg. g. m. Ib 11
(v. p. 26).

ХОТЪТИ: ХОТЪТИ V 23.

ХРЪСТЬ: ХА gen. IVb 13; ХОУ dat.
VI 11; ХМЪ II 3; III 8; IIIb
16; IV 25; V 10; Vb 14; VI
20.

Ц

ЦРЪКЪТЪ: ЦРЪКЪКЪС gen. sg. VI 4 (v.
p. 33; 41).

ЦРЪКЪНЪ: ЦРЪКЪМАЖ nom. sg. g. f.
IVb 17 (v. p. 33, 41).

ЦЪСАРИТИ: ЦЪСАРИТЬ 3. sg. praes.
IVb 14.

ЦЪСАРЪСТКО: ЦЪСАРЪСТЪЖ loc. sg.
IVb 8.

У

УИСТЪ: УИСТЪИХЪ gen. pl. VII 10;
УИСТЪИХЪ id. VIIb 21 (v. p. 22).

УЛОВЪУЪСКЪ: УЛОВЪУЪСКА gen. sg. g. n.
IIb 14; IV 10—11.

УЪСТИТИ: УЪСТИМЪ 1. pl. praes. II
20—21; VII 14 (v. p. 25);
УЪСТИМЪ id. Ib 7; IVb 20;
УЪСТИЦЕ nom. pl. g. m. Ib 19;
УЪСТИЦЕ id. VIb 5 (v. p. 14, 15).

УЪСТЬ: УЪСТЬ acc. sg. Ib 7; УЪСТИ
loc. sg. II 1; УЪСТЬЖ instr. sg.
Ib 5; II 20; УЪСТИ acc. pl. Ib
18; VIb 4—5; VII 15.

УЪСТЬНЪ: УЪСТЬНЪГО gen. sg. g. m.
Ib 17 (v. p. 13, 21).

У

УКО: УКО VI 7.

УКОЖЕ: УКОЖЕ IV 3; IVb 3; VIb
6; VII 14.

УКЪЖЕ: УКЪЖЕ nom. pl. g. f. V
2; id. acc. pl. m. g. Vb 2.

B) Index

omnium verborum, quae in *Pragensibus* fragmentis inveniuntur.

Λ

- α δέ ΠΒ 5; ΠΒ 14.
 адамъ Ἀδάμ ΠΒ 9.
 антифонъ ΠΑ 1; (α)нтифонъ ΠΑ 8; . . . фонъ ΠΑ 15.
 апостоль: апостола gen. ΙΒ 17—18; апостола du. ΙΒ 20; апостольн ΙΒ 7.
 апостольскъ: апостольскаго τῶν ἀποστολῶν ΠΑ 21—22.

Κ

- беззаконъникъ παράνομον ΠΒ 20.
 беззаконънънъ παράνομος ΠΑ 12.
 кесквалънъ ἀχάριστος ΠΒ 4.
 калга ἀγαθῶν ΠΒ 3.
 клажениа ΠΒ 8.
 ко ΙΒ 6; γάρ ΠΒ 12.
 богородица: к(ца?) ΙΑ 16; кѣ ΙΒ 25.
 когъ: къ ΙΑ 20; ΠΑ 7; кλ θεόν ΠΒ 15; ΙΒ 19; коу ΙΑ 21; кс ΙΑ 13.

- божни: бжнѣ nom. sg. f. ΙΒ 27.
 божъствънъ: бжъствъное ΙΒ 16.
 бѣнѣнѣ: бѣ(н)стѣ γέγονεν ΠΒ 9.
 бждетъ: боудет(ъ) ΙΑ 10.

Κ

- кслин: кслинъ μέγα ΠΒ 7.
 ксликъ: кслици nom. pl. ΙΑ 19—20.
 кссзлнл' сѣ ΙΑ 21.
 кстѣхън ΙΒ 11.
 кеусриа: кеусри τρωσι ἐν τῇ δείπνῳ σου ΠΑ 9.
 кеусриати: кеусрѣкѣнл . . . сѣ . . . συνδειπνήσας ΠΑ 24.
 (кода) ΙΑ 10; ко(дъ) gen. plur. ΙΑ 8.
 колъ γνώμη ΠΒ 4—5.
 къ ситт асс. ΙΑ 10; ΠΒ 11; ΠΒ 17; ΠΒ 23 (ἐν); ситт lok. κ' ΙΑ 1; къ ΙΑ 15.
 къзложниа κατέθεντο ΠΑ 17.
 къзнессти: къзнессе (с)л ΙΑ 28;
 къзнессе сѣ ΙΒ 1.

ΕΞΝΟΜΗΝΕ ΙΑ 27.
 ΕΞΚΟΨΗ γευσάμενος ΙΒ 12—13.
 ΕΞΝΑΤΗ: ΕΞΝΩΜΗ ΙΑ 7.
 ΕΞΠΡΑΨΑΧΘΗ ἠρώτων ΙΑ 5.
 ΕΞΠΛΥΟΜΕ κραυγάζοντες ΙΒ 22.
 ΕΞΣΕΛΗΤΗ: ΕΞΣΕΔΛΗ ΣΜ ὄκησεν ΙΒ 12.
 ΕΞΣΚΟΤΕ ἠβουλήθη ΙΑ 13.
 ΕΑΣΨ GEN. PL.: ΟΤΨ ΕΑΣΨ ἔξ ὑμῶν ΙΑ 11.
 ΕΑΣΨ: ΕΣΗ ΙΒ 5; ΙΒ 8: ΕΣΨΧ' ΙΑ 17.
 ΕΑΣΨΥΣΚΑΨ; ΕΣΨΥΨΣΚΑΨ ΙΒ 2.
 ΕΨΡΨ(Η) ΙΒ 21.

Γ

ΓΛΑΣΨ ΙΑ 2; ΙΑ 8; ΙΑ 15; ΙΑ 19 (Γ)ΑΣΨ ΙΒ 8.
 ΓΟΡΨ LOC. SG. ΙΑ 13.
 ΓΟΣΠΟΔΨ: ΓΗ ΙΑ 15; ΙΑ 23; ΙΑ 18; ΓΙ ΙΑ 14.
 ΓΡΨΚΑ ἀμαρτίας ΙΑ 24.
 ΓΡΑΔΕΤΨ: ΓΡΨΔΕΤΨ(Ψ) ΙΒ 4—5.

Δ

(ΔΑ) ΙΑ 10.
 ΔΑΡΑ χαρίσματος ΙΑ 23.
 ΔΑΤΗ: ΔΑΔΗΜ' ΙΑ 21.
 ΔΡΟΥΓΓΗ ὁ δέ ΙΒ 14.
 ΔΡΨΚΟ: ΔΡΨΚΑ ξύλου ΙΒ 9; ΔΡΨ-
 ΕΨΜΨ ΔΙΑ ξύλου ΙΒ 10.
 ΔΟΥΧΨ: ΔΧΨ ΙΒ 5; ΔΨΨ' ΙΑ 16.
 ΔΟΥΨΑ: ΔΨΑ (τάς ψυχάς) ΙΑ 17.
 ΔΨΚΟΜΨΕΨ: ΕΨΚΟΜΨΕΨ ΙΒ 23.

C

ΕΓΔΑ ὅταν ΙΒ 16.
 ΕΔΗΜΨ ΕΨΨ ΙΑ 11.

ΕΖΑ μῆ: ΙΑ 21; ΙΑ 23; ΙΑ 24;
 ΙΒ 1.
 ΕΜΟΨ vide sub Η.

Ж

ЖΕ δέ ΙΑ 12; ΙΑ 17; μέν ΙΒ 4;
 δέ ΙΒ 10; ΙΒ 24.
 ЖΗΚΟΜΟС' ΜΙΧ' GEN. PL. ΙΑ 8.
 (ЖΗ)ΚΟΤΨ ΙΑ 10.

З

ΖΑ ΙΑ 4—5 (ΖΑ ΛΑΜΗΤΟΨ).
 ΖΑΚΟΜΟΠΡΨΣΤΨΠΨΝΟ: ΖΑΚΟΜΟΠΡΨ-
 ΣΤΟΨΗΨΝΟ παρὰ νομον ΙΑ 16—17.
 ΖΑΚΟΜΟΨ ΤΟΥΨ ΝΟΜΟΥ ΙΒ 18.
 ΖΑΝΟΨΕΔΨ: ΖΑΝΟΨΕΔΨ ἔντολήν ΙΒ 13.
 ΖΕΨΜ GEN. SG. ΙΒ 26.

H

Η (ΑΥΤΟΥ) ΙΒ 14; ΙΒ 20; dat.
 ΕΜΟΨ ΙΒ 9.
 Η CONJUNCT. ΙΑ 21; ΙΑ 24, ΙΒ 8;
 ΙΒ 11; ΙΑ 6 δέ; ΙΑ 11; ΙΑ 16;
 ΙΑ 19; ΙΒ 7 καί; ΙΒ 11; ΙΒ 19.
 ΗΒΟ ΙΒ 1.
 ΗΖΚΟΛΣΗΗΗΗ ΙΑ 19.
 ΗΟΛΗΨ: ΗΚΗ(Α) ΙΒ 10.
 ΗΣΛΣΨ ἄποικος ΙΒ 10.
 ΗΣΠΟΚΨΔΛΗΨ ὠμολόγησε ΙΒ 15.
 (ΗΣΤΟ)ΥΨΗΚΨ ΙΑ 11.
 ΗΨΔΑ: ΗΨΔΑ Ἰουδαίας ΙΑ 13; ΗΨΔΟ
 ΙΑ 20.

K

ΚΑΨΣΗΨ VOC. SG. ΙΒ 21.
 ΚΑΨ vide sub ΚΨ.
 ΚΟΛΗΚΑ πόσων ΙΒ 3.
 ΚΡΗΖΨΗΨΜΨ ΣΤΑΨΡΟΥ ΙΒ 10—11.
 ΚΟΨΗΨΗΨ ὠνήσαντο ΙΒ 19.

къ cum dat. IA 28.

κῆζнь: κῆζηι τρόπος IIA 20
(κῆζнь = τρόπος modus etiam
apud Clementem episc. bulg.
vide pag. 54).

кѣи: кѣз κῆζηι ποῖος τρόπος.

Λ

λῆνιτѣ: λῆνιτοῦ διαγόνα IIA 4
usque ad 5.

λῆκα χοροῦ IIA 21.

λῆσιι ἐστέρησε IIA 23.

лѣсєсѣкѣстоєакоу ψευδῆ κατεμαρ-
τύρουν IIA 6.

Μ

малл nom. pl. IA 19.

манѣноѣ: манѣноѣю масѣиѣшаго
тѣн . . . маннаδοτήσαντα IIB
22—23.

матл IB 27.

мене gen. sg.: мне IIA 18; dat.
(мн) IA 9; мн IA 10; acc. мм
IIA 3; IIA 12; ма мм κατ'
ἐμοῦ IIA 17; IIB 16.

мн vide sub мене

милосрѣднє: милосрѣдн(є) μακρο-
θυμία IIB 6.

милость: милости ἔλεος IIB 7.

мироу dat. sg. IB 22.

модантєа vide sub молантєа.

мон: мон acc. du. IA 23; монмн
instr. pl. IA 26.

молантєа: молантєоу acc. IB 13—
14; молантєамн instr. IA 16.

мѣногѣ: мѣног аго) gen. sg. IA 23
usque a. 24; мнѣзи πολλοί IIA 3.

мѣи ἡμεῖς IIB 24.

ма vide sub мене.

Н

на cum acc. IA 7; IA 12; IA 27;
IB 2; IB 10; IB 24; IB 27;
ма мм κατ' ἐμοῦ IIA 17; cum
loc. IA 13; IIB 21.

намѣ vide sub мѣи.

насѣиѣшаго: насѣиѣшаго IIB 23
(vide sub манѣноѣ).

наогѣти прѣдати . . . προδότην
εἰργάσατο IIA 20—21.

нашѣ: нашѣ nom. IA 20; наша
acc. pl. g. f. IA 17.

не IIA 13; IIA 17; IIB 3.

небєса IB 27.

немѣрноє ἀνείκαστος IIB 5—6.

ногѣи IB 11.

ногѣ тѣс πόδας IIB 2.

нѣ IIA 18.

нѣи acc. pl. IIA 18; намѣ dat. IB
14.

O

обѣдѣти: обѣдѣи . . . IIA 14.

обѣти: обѣдоу ἐκύκλωσαν IIA 3.

область IB 19.

облачѣ loc. sg. IA 15.

облачатѣ στηλιτεύεται IIB 5.

огѣ ὁ μὲν IIB 12.

око: οὐν ὀφθαλμούς IA 23.

омѣ ἀπόπλυνον IA 26.

онѣ: онѣмѣ dat. pl. τῶν ἄλλων
IIB 2; онѣмн instr. pl. ἐκείνοις
IIA 24.

осѣѣти φωταγάγησον IA 24.

осѣиѣжѣмн: осѣиѣногѣжѣмн πεπη-
ρωμένους IA 23.

остѣи IIA 18.

отѣ cum gen. IA 8; IA 23; IB
19; IB 26; IIA 11; IIB 1; IIB
18.

отължун: отъло҃ун *ἐχώρισε* IIА 22.
 отъпело IIА 15—16; отънѣл . .
 IIА 9.
 отърнѣти: отърнѣоу *ἀπώσατο*
 IIВ 1.
 отъць: отъцоу IA 28.
 отати: отини IA 25.
 оун vide sub око.

П

навс voc. IB 22.
 петръ: петра gen. sg. IB 18; петре
 voc. IB 21.
 пилатови IB 20—21.
 показавъ *δείξας* IA 13.
 поклонимъ съ IB 8—9.
 помнло҃и: помнѣи IIА 18.
 помънѣти; не помънѣ *ἀμνήμων*
ἐγένου IB 3—4.
 помъни *μνήσθητι* IB 16.
 поставиша *ἔστησαν* IB 21—22.
 носъли: нсъли IB 14.
 похвало IB 24.
 по(ѹръ)пъни IA 9.
 поуѣтъмъ IB 5.
 правдѣнъ: правдѣнѣго *errore pro*
ἄνομοι IB 19; dat. правдѣ-
 (номоу) *δίκαιον* IB 24.
 и(р)нс(н)от(ек)о҃и(ѣ) IA 9.
 ирѣти: ирѣс IB 6; ирѣеши (*ἔλ-*
θης Luc. 23. 42) IB 17,
 ирѣти: ирѣмъмъ IB 7—8; ирѣ-
 мѣша IB 19.
 проноукѣтъ съ *κηρύττεται* IB
 6—7.
 пронѣтъ съ *errore pro* проинѣ-
 емън съ нимъ *συσταυροῦμενος*
 IB 14—15 (vide p. 58).
 просв(ѣти) IA 24 vide sub оскѣти;
 проск(ѣ)иъ IB 2.

проилкѣкѣти: проѣкѣкѣс *προέλε-*
γες IIА 10—11.
 прѣдѣти IIА 20—21, vide sub ма-
 о҃сти; прѣдѣтъ *παράδῶσει* IIА
 11—12.
 прѣдѣтеуе IB 12—13 (прѣдѣтеуа
πρόδρομος).
 прѣзрѣ *ὑπερεῖδεν* IB 2—3.
 прѣмѣдрѣ: прѣмо҃дрѣ dual. IB
 20—21.
 прѣобра(женнѣ) . . IA 12.
 прѣобрази съ *μετεμορφώθης* IA
 13.
 прѣполокѣннѣ IA 7.
 прѣстави съ IB 26.
 прѣставленнѣ: прѣставленнѣ IB 25.
 прѣстѣни: прѣсто҃ни *ἠθέτησε* IB
 13.
 (пса)лѣмъ IIА 2; пса(мъ) IIА 8;
 пса(м) IIА 15.
 по҃стѣнни: въ п. *ἐν ἐρήμῳ* IB
 23—24.
 пѣси: пси *κύνες* IIА 3.
 пѣтѣкѣти: пѣнтѣтѣкѣти *πεντη-*
χοστιή IB 3; пѣтѣкѣти: пѣнтѣ-
 тѣкѣти IB 4 (vide pag. 60—61).

Р

р(ал) IA 28.
 радѣ *διά* IB 9.
 радо҃емъ съ IA 20—21.
 разбѣнникъ *ληστής* IB 11.
 разо҃мѣти IIА 13.
 рѣи *παράδεισον* IB 11; gen. рѣ
παράδεισον IB 9.
 рѣсѣни *σταύρωσον* IB 22.
 римьска: римьска IB 24.
 ро҃зѣство: ро҃зѣстко IB 16—17;
 ро҃зѣсо IB 10.

С

- свои: свое II B 17; dat. sg. свое-
моу IA 28; сво(ж) instr. sg. f.
IB 1; dat. plur. своимъ IA 14.
- свѣтильни: свѣтильнѣ IA 1; свѣ-
тильн IA 12; IA 22; свѣти-
льни IB 9—10; свѣтиль IA 27;
свѣт . . IA 17; свѣ . . . IB 3;
IB 17; IB 24; (свѣтильнѣ)
IA 1.
- свѣтоносънѣ IB 23.
- скалъ: скъ IB 6; скъ IB 4; IB
20; скъ gen. pl. IA 17.
- слава: славоу IA 21; славою instr.
sg. IA 29.
- слово λόγον II A 16.
- слъзани: слъзани τοῖς δάκρυσι IA
26.
- слъпомоу IA 22.
- (стоудси)ъ(цъ) IA 8.
- соудниши βήματι II B 21.
- съ онъни кеуеръкъни συνδειπνή-
σας II A 24.
- съборъ: сбороу IA 18.
- съгръши: сгръши IA 25.
- съмеренимъ IA 25.
- съмлетн: сси σῶσον IA 17.
- съмлъ σωτήρος II A 21; смлъ
σωτήρ II B 16
- сътворъшаго τοῦ ποιήσαντος II B
13—14.
- съ: сего IB 7; снѣ τούτους acc.
pl. II B 23 (vide p. 52, 65).
- съдидаънѣ II A 19.
- (с)къмоу IA 15.
- сѣ IA 13; с(а) IA 28; сѣ IA 21
(bis); IB 1; IB 9; IB 26; II B
7; II B 12; II B 15; II B 16.

Т

- ташцаго сѣ κρυπτόμενον II B 15
и. а. 16.
- твон: твос IB 15; твѣ ном. sg.
g. f. II B 4; твож acc. sg. f. IB
13; твощ loc. sg. II A 9; твон
acc. du. II B 2; твонмъ dat. pl.
II A 10.
- творъца ποιητήν II B 18.
- тежщъ: (тскоуц)ъ IA 10—11.
- того vide sub тъ.
- трансън τῆς τραπέζης II B 1.
- тъ: того αὐτοῦ II B 5.
- тън сѣ IA 24; II A 17; dat. sg.
тн IA 8; acc. тѣ: т(ж) II A 14;
тѣ се II A 20; тѣ II A 4; II A
6; II A 22; II A 23; II B 5; II B
15.

ΟΥ

- оударниш . . . оударенимъ ἐκρότη-
σαν . . . ῥαπισμῶ II A 4—5.
- оударенимъ ῥαπισμῶ II A 5.
- оумънѣ τούς νοερούς IA 23.
- оумънѣ νίψας II B 2.
- оумъдрѣм: оумоудрѣм IB 6.
- оутврѣсенис IB 22.
- оуценникъ: gen. sg. оуценника II B
18; dat. pl. оуценникомъ τοῖς
μαθηταῖς IA 14; IA 29; II A
10.

X

- хвалъ: хвалоу IA 18.
- хвалъиимъ IB 15.
- ходатн IB 12.
- христовъ: хвѣ IB 13.
- христь: хѣ IA 9; IA 13; IB 1;
II A 10.

Ω

ω ὦ IB 3.

Ψ

ψενηε gen. sg. pro ψενηη τῶν
λαμάτων IIA 23 (vide pag.
60—61, 76).

ψεσηητῆ IIA 20.

ψεσηη: ψεσηη ἄναξ IIA 4.

ψεσηηστῆηε: ψεσηηστῆηε βασιλεία
IB 17.

Υ

υλοεεκο(λιο)εεγε IA 11.
υεετηηοε IB 15—16.

Φ

(φγ)εε(ροτῆη) IA 9.

Χ

χεο: (χεο) IA 10; IA 20; IB 11;
IIA 3; ὡς IB 20.

Ψ

ψροη pro ψροηη acc. sg. g. f.
IB 13.

Ukazatel

j m e n a v ě c í.

- Abecenarium bulgaricum** str. 28.
aorist ve Fris. památkách a v Kijevských listech str. 35.
- Bellosztenecz** str. 12, 34, 37.
всцхвалыъ str. 53.
всзаконыъ str. 54.
bohemismy v Kijevských listech str. 38 násl.
 — v Glag. Cloz. str. 40 násl.
 — v Cod. Mar. str. 41.
 — v Žalt. sin. str. 41.
 — v Pražských zlomech str. 48, 64—65.
Boyer str. 10.
Brandt str. 12.
враныиуе str. 33 pozn.
Braune str. 7.
Budilovič str. 40, 48, 59.
- Cirkva** str. 33, 43.
цркъыкыс, цркъыкыс str. 33, 43.
- Čensto** str. 85.
- Daničić** str. 23, 24, 30, 37.
délka (kvantita), její označení str. 7, 17.
- Eže ‚quod‘** str. 34.
- Fleischer** str. 17.
Fortunatov str. 38.
Frisinské památky str. 5, 6, 7.
- Gebauer** str. 52, 60, 61, 62, 63, 85.
Geitler str. 1, 31, 38, 41, 48, 59, 71, 72, 82.
genitiv pl. kmenů na -o a -a v srbštině a v Kijevských listech str. 23, 29, 31, 44.
Ginzel 77.
glossy české Vídenské a Svatořehořské str. 83—86.
grafika řecká, vliv její str. 14, 17, 28.
 — staroněmecká str. 6 násl., 17.
gravis str. 14 násl., 17.
Grunskij str. 5, 6.
- Hirt** str. 11.
hlaholice v sázavském klášteře str. 76.
- Instrumental sg. kmenů na -o: -ъмь . .** str. 42, 65, 79.
- Jagič** str. 1, 6, 15, 21, 26, 28,

- 31, 32, 34, 35, 39, 41, 46, 48,
51—52, 60, 66, 83, 84.
- Kalina** str. 38, 48, 59.
- Karinskij** str. 6, 25, 26.
- Kliment** str. 54, 63, 78.
- Küzmics** str. 33.
- кѣзмь** = *modus* str. 54.
- Lamanskij** str. 66.
- Lavrov** 30, 50.
- Leskien** str. 11 pozn. 7.
- Ljapunov** str. 38.
- Makušev** 60, 66.
- Miklosich** str. 1, 33, 38, 48, 50, 61.
- „**Národ**“ v slovinčině str. 6.
- Nemanić** str. 11, 16, 26.
- nikakožé** str. 9.
- nominativy na -i m. -ь** na příkl.
кѣзми, мношти str. 63, 65.
- мы** nom. pl. = **мы** str. 2, 30, 44.
- Oběti (oblationes)** str. 36.
- оѣтъ votum** str. 36.
- Oblak** str. 24, 33, 48, 50—51, 59,
60, 63, 66, 80.
- obřad latinský** str. 35, 78, 85.
- otěl** str. 8.
- отокъ** str. 41.
- Pastrnek** str. 35, 48, 63, 64.
- Patera** str. 85.
- Paul, Grundriss** str. 14, 18.
- písmo první stránky Kijevských
listů** str. 46—47, 66.
- Pleteršnik** str. 13, 26, 33.
- přehláska -ia -ie** v Pražských
zlomcích str. 60—61, 76.
- přizvuk v češtině** str. 16.
- v Kijevských listech str. 6 násl.
- ve Frisinských památkách str.
6 násl.
- proklise** str. 16.
- пропати** str. 49, 58.
- Raspeti-распати** str. 49, 58.
- рѣснотивльнъ** str. 36, 37, 40, 43.
- Rešetar** str. 14, 16.
- роклинѣ** str. 13.
- Sázavský klášter** str. 76 násl., 84
násl.
- си** akkus. pl. ž. r. str. 15, 30, 44.
- сѣпомоу** a dativy na **-омоу** vůbec
str. 49—50, 51.
- Slovinci pannonští** str. 5, 35.
- смокы** str. 51.
- Sobolevskij** str. 6.
- Sreznevskij** str. 52, 54, 55—57, 60.
- stáhnúť (stihnúť) s inf.** str. 37.
- stáří Kijevských listů** str. 44 násl.
— Pražských zlomků str. 65 násl.
- стоуждь** str. 4 pozn. 3
- сѣборъ** str. 49.
- Šafařík** str. 1, 23, 48, 60, 66, 67, 68.
- Ščepkin** str. 38, 59.
- штоуждь** str. 4 pozn. 3.
- Tělo** = **тѣло - тѣлце** str. 34.
- тоузмь** str. 3, 4, 44, 47.
- тоуждь** str. 47.
- tvoíni** str. 8, 16
- тѣ m. тѣ** str. 50.
- Utegnati** = **оутагнати** str. 36, 40,
43.
- Valjavec** str. 9, 10, 11, 12, 14,
15, 16, 34, 50.
- ves** = **вѣси** ve Frisinských pa-
mátkách a **подась** v Kijevských
listech str. 21, 33, 43.
- Videnské listy** str. 32, 33, 36.
- вѣсждь** str. 33.
- „**Život**“ Frisinských památek. 8.

Opravy, doplňky.

- Str. 10. ř. 28. k imperativům **оутвърди** VI b 19—20; **сътвори** VII b 15 atd. třeba ještě uvést; **призри** II 19 (viz str. 15, ř. 21). V štokavštině: *vodi, vodite: živi, živimo*, bulh. *vodi, voděte*, tak že zde můžeme bezpečně souditi, kde byl původně přízvuk.
- „ 15. ř. 21. viz též na str. 10. ř. 28. a co právě k tomu bylo poznamenáno (též i na str. 25, ř. 33—39).
- „ 22. ř. 29. s **мъченица, ница, марица** atd. souhlasí úplně srbský gen. sing. *ženē*. Liší-li se nyní od toho nom. akk. pl. *žene* (vok. *žene*), pochází rozdíl ten z pozdější doby (srov. akk. pl. *jēlene, oráče*). Původně zde nebylo asi rozdílu, jak jinde hledím dokázat. Jest možné, že délka v gen. sing. **ница** *ženē* byla přenesena s tvarů na *-ci*, jak je zde ještě máme, na př. **снаи** III 2 (zde ovšem akk. pl.), **фемницѣ** gen. II 15, **приснодѣвѣ** VII 4 (viz na téže str. ř. 18 násl.). V **грѣхѣ** III. 21 mohl býti ovšem též přízvuk zaměněn délkou.
- „ 22. ř. 38 **тѣмъ же** je na str. VI. 17.
- „ 23. „ 40. Nyní přece vidím v **снахъ** atd. již první srbské genitivu na *-ah*, ač je Daničić uvádí teprv z pozdější doby.
- „ 25. ř. 31 **устьимъ** s délkou vyskytuje se mimo VII 14 ještě na str. II. 20—21 (viz na str. 18): **просимъ** ještě na str. III. 3 a IV 2 (srovn. str. 19). Mimo to zde ještě třeba uvést **моимъ** II b 2 (viz str. 18). Délka je zde tedy nade vši pochybnost zabezpečena.
- „ „ ř. 33. Jest ovšem pravdě podobnější, že v **призри, прими** je chybně délka místo přízvuku označena; srovn. **призри** II. 19 (str. 15), které třeba doplniti na str. 10.
- „ „ ř. 34 čti **примѣ** VI b 10 m. **примѣ**.
- „ „ „ 35 „ v závorce **примѣ** m. **примѣ** a **примѣ** VI b 13 m. **примѣ**.

- str. 29. ř. 19 čti **НАСЛѢДОВАТИ М. ПОМНАОВѢТИ** (viz na str. 10).
- „ 30. ř. 31. násl. a str. 40 ř. 59. Na základě tvaru **МЪИ = МЫ** můžeme předpokládati, že *Glag. Cloz.* nebyl psán na chrvatském území, nýbrž spíše na srbském, na př. někde v jižní Bosně. Ve svých „Studie z oboru cksl. písemnictví“ hleděl jsem dokázati, že jednotlivé části této památky pocházejí od Klimenta. To se teď dobře shoduje, neboť hlaholitě v krajinách uvedených mohli býti snáze ve spojení s Macedonií neb s krajinami, kde působil právě Kliment. K jižním srbským krajinám poukazuje právě **МЪИ** v *Glag. Cloz.* Byl-li však přepsán na chrvatské půdě, bylo **МЪИ** v předloze a ta by musila přece zase pocházeti z jihu, jak jsem ostatně k tomu poukázal již ve svém vydání této památky.
- „ 47 ke konci. Soustava akcentuace, jež se zakládá na tom, že se přízvuk označuje čárkou, délka však cirkumflexem, pochází tedy od německých písařů a sice byla hlavně provedena, jak se zdá, Hrabanem Maurem (viz na str. 7. poz. 5). V panonských krajinách, kde působilo německé duchovenstvo, poznali tuto soustavu též slovanští duchovní, což mělo vliv i na jejich spisy. To se stalo ale *dříve* než *Notker* († 1022) upravil svou soustavu, která se poněkud liší od naší. Slovanské spisy toho druhu dostaly se též na jih k Chrvatům a Srbům, u těchto jevil se však též značný vliv řecké grafiky a tak se stalo, že německá soustava zde byla poněkud modifikována: znaménko pro délku nabylo spíše podoby řeckého cirkumflexu, kladl se spíše *gravis* atd. Takto můžeme shrnouti zkrátka výsledky, k nimž jsme dospěli.
- „ 79. ř. 8 násl. a jinde. V *Kijevských listech* je jen **МЪИ = МЫ**, jak jsme viděli, v *Pražských zlomcích* je však **МЪИ**, čímž se též značně obě památky rozcházejí.